

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Michal Beneš

**Strana SMER-SD a její postavení ve
stranickém systému Slovenska**

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Bc. Michal Beneš**
Vedoucí práce: **PhDr. Petr Just, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

BENEŠ, Michal. *Strana SMER-SD a její postavení ve stranickém systému Slovenska*. Praha, 2013. 97 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Katedra politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Just, Ph.D.

Abstrakt

Cílem této diplomové práce je zařazení strany SMER do politického a stranického systému Slovenska a následný pokus o analýzu vývoje ideového a programového postavení. Pozornost je věnována vývoji od samotného vzniku strany v roce 1999 až do posledních parlamentních voleb v roce 2012. První kapitola práce si klade za cíl zmapovat vývoj socialismu a z něj vycházejících ideologií, včetně konceptu Třetí cesty uplatňovaného některými západoevropskými sociálně demokratickými stranami. Ve druhé části autor věnuje pozornost vývoji levicových politických stran na Slovensku před i po roce 1989. Třetí kapitola se již zaměřuje na samotnou stranu SMER a popis jednotlivých fází jejího vývoje, tedy vznik strany, působení v opozici a období hegemonie datované od roku 2006. Zmíněn je i proces sjednocení levicových politických stran. Poslední část se snaží zachytit vývoj ideového a programového zaměření SMERu v čase a zároveň poukázat na některé problematické prvky jeho proklamované sociálně demokratické orientace.

Klíčová slova

SMER, Slovensko, populismus, stranický systém, levice, sociální demokracie, Třetí cesta

Abstract

The aim of this thesis is to place Slovak political party SMER in the political and party system of the Slovak Republic and attempt to analyse ideological and programmatic development of this party. The author devotes attention to development of SMER from the emergence in 1999 until last general elections in 2012. First chapter seeks to describe evolution of socialism and following ideologies including the concept of the Third way which was reflected by some Western European social democratic parties. The second chapter is dedicated to left-wing political parties in Czechoslovakia and lately in Slovak Republic. This chapter is divided into two sections. The first section is about parties existing before 1989 and the second one devotes attention to parties after Velvet Revolution in 1989. Next part of this work is focused on the SMER itself. Author describes three phases of development of this party including emergence in 1999, opposition activities between 2002 and 2006 and phase of hegemony following after 2006. The purpose of the last part of the thesis is to analyse ideological and programmatic development of SMER and highlight some problematic features of proclaimed social democratic orientation.

Keywords

SMER, Slovakia, populism, party system, leftist, social democracy, the Third way

Rozsah práce: 172 659 znaků (včetně mezer)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15. 5. 2013

Michal Beneš

Poděkování

Na tomto místě bych v první řadě rád poděkoval svým rodičům za podporu, kterou mi poskytovali po celou dobu mého studia. Zvláštní poděkování patří zejména „maminčině kuchyni“, bez které si svá studia nedokážu představit. Poděkování patří také PhDr. Petrovi Justovi, Ph.D., zejména za jeho přístup, poskytnutí literatury i kritických připomínek po dobu psaní této práce.

Institut politologických studií – Katedra politikologie

Teze diplomové práce

Cílem diplomové práce je zasazení strany SMER – Sociální demokracie (SMER-SD) v rámci slovenského stranického systému. Tato strana, vzniklá v roce 1999, hraje od roku 2006 roli nejsilnějšího aktéra slovenské politiky. Jedná se o subjekt, který se hlásí k sociálně-demokratické stranické rodině, řada jeho kroků ale vede některé autory k tomu, že toto zařazení zpochybňují. Cílem práce je tedy zasadit působení a programatiku SMERu-SD do širšího rámce socialistické a sociálně-demokratické ideologie, a to jak z hlediska využití konceptu stranických rodin, tak porovnáním s nadnárodním evropským sociálně-demokratickým subjektem, Stranou evropských socialistů.

První kapitola práce se bude zabývat vznikem a vývojem socialismu a z něj vycházející sociálně demokratické ideologie. Pozornost bude věnována také fenoménu konceptu tzv. Třetí cesty s poukazem na britskou Labour Party a nové formě socialismu označované jako socialismus 21. století.

Druhá část práce se zaměří na vývoj levicových politických stran na Slovensku. V úvahu bude bráno jak období před rokem 1989, tak období po Sametové revoluci. V prvním období bude kladen důraz zejména na činnost Komunistické strany Slovenska či předúnorové krátké působení Strany práce; dále působení KSS coby územní organizace celostátní Komunistické strany Československa a jejích satelitních stran. V rámci vývoje levicových stran po roce 1989 bude zmíněna zejména klíčová transformace KSS na stranu sociálně-demokratického typu SĎĽ a dále vznik, vývoj a postavení dalších menších levicových stran.

Následující kapitola se zaměří již na samotnou stranu SMER. V případě existence této strany lze hovořit o třech obdobích, kterým bude v této práci věnována pozornost zvlášť. V prvním období, ohraničeném na jedné straně vznikem SMERu a na druhé straně neúspěšnými volbami, budou zkoumány zejména příčiny vzniku strany, její počáteční fungování a důvody neúspěchu ve volbách 2002. Zmíněno bude i jisté problematické hledání identity. Druhé období je pak vymezeno volebním obdobím 2002–2006, kdy se opoziční SMER plně etabloval v levé části politického spektra, našel svoji identitu a začal výrazně posilovat svoji pozici, mimo jiné i jednoznačným vymezením se proti tehdejší vládě a jednak pohlcením řady menších středolevicových subjektů. Ve třetím období, které je možné datovat od roku 2006 až dodnes, se bude

práce zabývat vývojem strany po vítězných volbách v roce 2006 a ovládnutím politického prostoru na Slovensku.

Pátá kapitola se pokusí o analýzu programově-ideologické orientace SMERu. Ideová východiska budou posuzována jak z literatury zabývající se touto problematikou, tak obsahovou analýzou ideových a programových dokumentů strany, stanovisek a vyjádření stranických představitelů a politiky, kterou SMER uplatňuje a prosazuje coby vládní strana po roce 2006. Zajímavé v tomto směru bude i srovnání strany SMER s ideologickými východisky Strany evropských socialistů.

Metodologie

Práce jako celek je případovou studií, jejím předmětem zkoumání je jeden konkrétní politický subjekt. V jednotlivých kapitolách jsou pak využívány různé metody. První tři kapitoly budou kombinovat metodu deskriptivní s metodou komparativní. Druhá ze zmíněných bude použita zejména v kapitole pojednávající o vývoji levicových politických na Slovensku. V závěrečné kapitole, zabývající se analýzou SMERu z hlediska programově-ideologického hlediska, bude použita obsahová analýza programových dokumentů a jejich zasazení do širších ideologických rámců a stranických rodin. I v této kapitole bude využita komparativní metoda, a sice ve vztahu k programům ideologicky příbuzných politických stran, zejména Strany evropských socialistů.

Předběžná osnova práce

1. Úvod

2. Socialismus a sociálně demokratická politika

- 1) Vznik a vývoj socialismu
- 2) Formy socialismu
 - i. Marxismus
 - ii. Sociální demokracie
 - iii. Socialismus 21. století
- 3) Sociálně demokratická ideologie
 - i. Vývoj a problémy ve 20. století
 - ii. Koncept tzv. Třetí cesty

3. Vývoj levicových politických stran na Slovensku

- 1) Období před rokem 1989
 - i. Komunistická strana Slovenska
 - ii. Strana práce
 - iii. Satelitní politické strany v letech 1948-1989
- 2) Levicové politické strany po roce 1989
 - i. Komunistická strana Slovenska – Strana demokratické levice (SDL)
 - ii. Sociálně demokratická strana Slovenska
 - iii. Subjekty odštěpné od SDL: ZRS a SDA

4. Strana SMER

- 1) Zakladatelské období
 - i. Okolnosti vzniku strany
 - ii. Etablování na regionální úrovni: krajské volby 2001
 - iii. Volby do NR SR 2002: očekávané vítězství nenaplněno
- 2) SMER v opozici 2002-2006
 - i. Opoziční chování strany na půdě NR SR
 - ii. Úspěšný pokus o integraci středolevicových stran do SMERu
- 3) Období hegemonizace
 - i. Volební vítězství 2006
 - ii. Volební vítězství 2010

5. Analýza SMERU z hlediska programově-ideologické orientace

- 1) Ideová východiska
 - i. SMER a koncept třetí cesty
- 2) Sociáldemokratizace
 - i. Analýza programových dokumentů
 - ii. Integrace středolevicových stran a její vliv na programový posun SMERu
- 3) Zasazení do konceptu evropské soc./soc.dem. stranické rodiny
 - i. SMER x PES

6. Závěr

Vybraná literatura a informační zdroje

- BARNOVSKÝ, Michal. *Na ceste k monopolu moci: mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945-1948*. Bratislava: Archa, 1993, 248 s. ISBN 80-711-5056-8.
- BARŠA, Pavel a Ondřej CÍSAŘ. *Levice v postrevoluční době: občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 210 s. Politika a společnost, sv. č. 5. ISBN 80-732-5033-0.
- FIALA, Petr a HERBUT, Ryszard. *Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2003, 255 s. ISBN 80-210-3091-7.
- GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2004, 182 s. ISBN 80-204-1208-5.
- GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. Praha: Mladá Fronta. 2001. 149 s. ISBN 80-204-0906-8
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 339 s. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-868-6171-6.
- HRUBEC, Marek a BÁRTA, Miloš. *Dějiny českého a československého sociálnědemokratického hnutí*. Brno, 2006, 192 s. ISBN 80-723-9199-2.
- KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. 1. vyd. Brno: CDK, 2006, 347 s. ISBN 80-732-5076-4.
- KOPEČEK, Lubomír. *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007, 627 s. Politologická řada, sv. 23. ISBN 978-807-3251-130.
- KUBÍN, Luboš a Marián VELŠIC. *Slovensko a jeho volebné pravidlá*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, 1998, 191 s. ISBN 80-224-0552-3.
- LIDÁK, Ján; Koganová, Viera a LEŠKA, Dušan. *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm. 1999. ISBN 80-225-1116-1.
- LIPTÁK, Ľubomír. *Politické strany na Slovensku 1860-1989*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1992, 312 s. ISBN 80-7115-029-0.
- MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005, s. 1030-1826. ISBN 80-723-9180-1.

MESEŽNIKOV, Grigorij (ed.). *Volby 1998: Analýza volebných programov politických strán a hnutí*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 1998.

MESEŽNIKOV, Grigorij; GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga a KOLLÁR, Miroslav (eds.). *Slovenské voľby '02: výsledky, dôsledky, súvislosti*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2003.

MESEŽNIKOV, Grigorij; GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga a KOLLÁR, Miroslav (eds.). *Slovenské voľby '06: výsledky, dôsledky, súvislosti*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2003.

MESEŽNIKOV, Grigorij a IVANTYŠYN, Michal (eds.) *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1999.

ONDRUCHOVÁ, Mária. *Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2000.

Internetové zdroje:

Internetové stránky politických strán:

- SMER - <http://www.strana-smer.sk/>
- KSS - <http://www.kss.sk/>
- PES - <http://www.pes.org/>
- SDL - <http://www.mojasdl.sk/>

Obsah

1	ÚVOD	4
2	SOCIALISMUS A SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ POLITIKA	6
2.1	VZNIK A VÝVOJ SOCIALISMU	6
2.2	FORMY SOCIALISMU	7
2.2.1	<i>Marxismus</i>	7
2.2.2	<i>Komunismus</i>	8
2.2.2.1	Eurokomunismus	10
2.2.2.2	Komunismus po roce 1989	11
2.3	SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÁ IDEOLOGIE	12
2.3.1	<i>Vznik sociálně demokratické ideologie</i>	12
2.3.2	<i>Ideologie sociální demokracie</i>	13
2.3.3	<i>Koncept tzv. Třetí cesty</i>	15
2.3.3.1	Politika Třetí cesty	17
3	VÝVOJ LEVICOVÝCH POLITICKÝCH STRAN NA SLOVENSKU	20
3.1	OBDOBÍ PŘED ROKEM 1989	20
3.1.1	<i>Komunistická strana Slovenska</i>	21
3.1.2	<i>Strana práce</i>	25
3.1.3	<i>Satelitní politické strany v letech 1948–1989</i>	26
3.2	LEVICOVÉ POLITICKÉ STRANY PO ROCE 1989	28
3.2.1	<i>Komunistická strana Slovenska – Strana demokratické levice (SDL)</i>	29
3.2.1.1	Období transformace	29
3.2.1.2	Období existence SDL	32
3.2.2	<i>Sociálně demokratická strana Slovenska (SDSS)</i>	35
3.2.3	<i>Sdružení dělníků Slovenska (ZRS)</i>	37
4	STRANA SMER	40
4.1	ZAKLADATELSKÉ OBDOBÍ	40
4.1.1	<i>Okolnosti vzniku strany</i>	40
4.1.2	<i>Etablování strany a krajské volby 2001</i>	42
4.1.3	<i>Volby do NR SR 2002: očekávané vítězství nenaplněno</i>	44
4.2	SMER V OPOZICI 2002–2006	48
4.2.1	<i>Opoziční chování na půdě NR SR</i>	48
4.2.2	<i>Úspěšný pokus o integraci středolevých stran do SMERu</i>	52
4.3	OBDOBÍ HEGEMONIE	54
4.3.1	<i>Volební vítězství 2006</i>	54
4.3.2	<i>Volební vítězství 2010</i>	57
4.3.3	<i>Volební vítězství 2012</i>	59
5	ANALÝZA IDEOVÉHO POSTAVENÍ STRANY SMER	62
5.1	VÝVOJ IDEOVÉHO ZAMĚŘENÍ STRANY	62
5.1.1	<i>Ideová východiska v zakladatelském období</i>	62
5.1.2	<i>Populismus jako politická metoda</i>	62
5.1.3	<i>Sociáldemokratizace strany</i>	65

5.2	SMER A KONCEPT TŘETÍ CESTY.....	67
5.3	PROBLEMATICKÉ PRVKY SOCIÁLNĚ DEMOKRATICKÉ IDENTITY SMERU	70
5.3.1	<i>Problematické členství v PES.....</i>	73
6	ZÁVĚR.....	75
7	SUMMARY.....	78
8	POUŽITÉ ZKRATKY	79
9	POUŽITÁ LITERATURA	81
9.1	MONOGRAFIE A SBORNÍKY	81
9.2	ODBORNÉ ČLÁNKY	84
9.3	NOVINOVÉ A INTERNETOVÉ ČLÁNKY.....	85
9.4	PRAMENY	88

Seznam grafů a tabulek

Graf 1: Žebříček politiků na Slovensku podle důvěryhodnosti	41
Graf 2: Porovnání negativních a pozitivních volebních preferencí pro vybrané	47
Graf 3: Důvěra a nedůvěra k Vladimíru Mečiarovi podle volebních preferencí	47
Graf 4: Porovnání vývoje počtu členů a vývoje stranických preferencí strany	48
Graf 5: Porovnání vývoje volebních preferencí v letech 2002–2006 a výsledků	51
Graf 6: Porovnání hodnot volebních preferencí a výsledků voleb vybraných.....	58
Graf 7: Porovnání zastoupení mužů a žen na kandidátní listině pro parlamentní volby v roce 2010 u stran SMER, ČSSD a Labour Party	71
Graf 8: Porovnání podílů hlasů pro vybrané politické strany v jednotlivých krajích ve volbách 2010.....	73
Tabulka 1: Průměrná volební podpora západoevropských komunistických stran.....	11
Tabulka 2: Vývoj volebních preferencí na Slovensku po volbách 1998 (v %)	42
Tabulka 3: Zastoupení vládních stran v NR SR a v koalici	56
Tabulka 4: Hodnoty indexu deformace pro vybrané politické strany.....	61

1 Úvod

Slovenská politická strana SMER představuje v mnoha ohledech specifický subjekt, který vznikl v období existence bipolárně fungujícího stranického systému, ve kterém hrála klíčovou roli konfliktní linie mečiarismus versus anti-mečiarismus. Právě vznik SMERu na konci roku 1999 znamenal jisté narušení zmíněné konfliktní linie a svým následným působením zcela jistě přispěl k etablování nových. Po svém vzniku se strana relativně rychle ocitla na horních místech žebříčků veřejného mínění a pozici jednoho z nejdůležitějších politických hráčů se jí daří plnit dodnes.

Primárním cílem předložené diplomové práce je zařazení strany SMER do politického a stranického systému Slovenska a následný pokus o analýzu vývoje ideového a programového postavení této strany. V rámci této práce je pozornost věnována celému dosavadnímu vývoji tohoto subjektu, tedy od vzniku v roce 1999 až do současnosti, respektive posledních parlamentních voleb v roce 2012. V souvislosti s některými programovými body, ale i některými kroky a postoji v praktické politice dochází někteří politologové k závěru, že minimálně v některých oblastech je problematické stranu SMER zařadit do sociálně-demokratické stranické rodiny, do které strana sama sebe řadí. Na základě programových dokumentů a konkrétních postojů strany bude v závěrečné kapitole tato problematika zkoumána a budou identifikovány ty body, které zcela nebo z části neodpovídají zaměření sociálně demokratické strany. Dílčím cílem práce je tedy pokus o analýzu programatiky SMERu ve vztahu k sociálně demokratické stranické rodině.

První, teoretická část práce, stručně zmapuje vznik a vývoj socialismu a z něj vycházející sociálně demokratické ideologie. V rámci této podkapitoly bude věnována pozornost také konceptu Třetí cesty. Hlavním důvodem pro zmínku tohoto konceptu je snaha SMERu o prosazování principů Třetí cesty v počátečních letech existence strany.

Druhá kapitola, rozdělená na dvě části, nejdříve stručně zmapuje vývoj levicových politických stran na Slovensku před rokem 1989. Pozornost bude zaměřena zejména na Komunistickou stranu Československa a jejímu vývoji ve společném státu. Následně se autor věnuje pozici levicových stran v politickém systému Slovenska po roce 1989. Za pozornost stojí zejména Strana demokratické levice, která prošla proměnou z komunistické strany na stranu sociálně demokratického typu.

Třetí část práce se již věnuje samotné straně SMER a vývoji postavení v rámci stranického a politického systému Slovenska. Za čtrnáct let existence prošel SMER

zajímavým vývojem, který do určité míry předznamenal pozdější ideově programové zaměření. Z hlediska postavení strany lze tento vývoj rozdělit do tří základních období, kterým je v této části věnována pozornost. Jedná se za prvé o zakladatelské období ohraničené vznikem strany a prvními parlamentními volbami v roce 2002, za druhé lze působení SMERu ohraničit působením v opozici mezi lety 2002 a 2006. Třetí fází ve vývoji této strany je pak tak zvané období hegemonie, které lze datovat od vyhraných voleb v roce 2006 až do současnosti.

V poslední kapitole se autor věnuje vývoji ideového postavení strany SMER. I zde je možné vysledovat určité fáze vývoje ideového zaměření, které se částečně kryjí s výše zmíněným dělením. Jistým specifickým rysem, který je však v případě SMERu velmi znatelný, je přítomnost populismu jakožto nástroje pro posilování svého postavení. Tento prvek hrál zejména v počáteční fázi vývoje strany značnou roli, z tohoto důvodu tak nemůže být v této práci opominut. Poslední dvě části této kapitoly jsou z hlediska programové profilace strany nejdůležitější. V určité fázi lze vyzorovat výrazné tendence k pevnějšímu zakotvení v rámci konceptu stranických rodin, kdy tento proces autor nazývá sociáldemokratizací. S tím souvisí i závěrečný oddíl věnující se problematickým prvkům sociálně demokratické identity SMERu, který se pokouší identifikovat prvky, které jsou v rozporu s trendy současné sociálně demokratické stranické rodiny.

Vedle originálních programových dokumentů, jak strany SMER, tak jiných subjektů, jsou autorem využívány zdroje zejména od autorů zaměřujících se na danou problematiku. V hojné míře práce využívá Souhrnných zpráv o stavu společnosti vydávaných každoročně Institutem pro veřejné otázky v Bratislavě. Tyto zprávy poskytují plnohodnotný informační zdroj zahrnující všechny oblasti společenského života. Ve velkém rozsahu autor čerpá také z novinových a internetových článků. Na vhodných místech je práce pro názornější znázornění doplněna grafy a tabulkami. Z důvodu nemožnosti dohledání autorů některých novinových článků převzatých z databáze Newton Media byl styl odkazů na tyto články mírně upraven. Primárním cílem zvolení tohoto řešení bylo zachování jednoty odkazování v textu spolu s zachováním přehlednosti.

2 Socialismus a sociálně demokratická politika

2.1 Vznik a vývoj socialismu

Budeme-li se snažit definovat socialismus jako homogenní politickou ideologii, s největší pravděpodobností se setkáme s neúspěchem. Ačkoli je možné identifikovat nezpochybnitelné a obecně uznávané rysy socialismu, při jeho bližším zkoumání a snaze o podrobnější definici narazíme na problém jeho značné heterogenosti. Socialismem lze totiž nazvat širokou škálu proudů, které se od jeho vzniku objevily. Některé se prostřednictvím politických stran prosadily více a hrají klíčovou roli v dnešním světě, jiné se někdy vlastním přičiněním samy odsoudily k tomu hrát podřadnou roli.

Termín socialismus je velmi obsáhlý. Pojmeme-li ho jako ideologii, jedná se o nejrozsáhlejší politickou ideologii zahrnující velké množství tradic a teorií. Vznik socialismu je spjat s druhou polovinou osmnáctého století. V té době se rozvíjela industriální společnost a socialismus byl motivován právě touto skutečností. Socialismus v sobě zahrnuje ideologie od utopického komunismu až například po Třetí cestu, tedy sociální demokracii posunutou v pravo-levém spektru více do středu.

Socialistické strany mají původ v socialistickém hnutí, které sílilo s postupující průmyslovou revolucí v 19. století. Důležitým faktorem byl nárůst počtu průmyslových dělníků, které socialisté reprezentovali. Ačkoli v sobě socialismus skýtá mnoho idejí a myšlenek, existuje několik principů, které jsou společné pro většinu socialistů. Andrew Heywood za tyto principy považuje pospolitost, spolupráci, společenskou třídu, rovnost a společenské vlastnictví. [Heywood 1994: 95–102]

Základním rysem pospolitosti je úsilí překonávat politické a ekonomické problémy v rámci kolektivu a nespolehat se tak na jedince. Na rozdíl od zastánců liberalismu a konzervatismu se socialisté domnívají, že povahu a přirozenost lidí formuje prostředí, životní zkušenost a společenské podmínky. Jedinec je tak od společnosti neoddělitelný a možnost realizace tak má pouze prostřednictvím společnosti.

Dalším z rysů socialismu je spolupráce. Konkurenční prostředí jedinců vytváří podmínky pro rozvoj sobeckosti a agresivity. Koncept spolupráce se promítl do reálné politiky zakládáním různých typů družstev, ve kterých bylo snahou využít schopnosti kolektivu k vzájemnému prospěchu.

Socialismus vznikl jako ideologie obhajující zájmy dělnické třídy a na jejich prosazování se socialisté zaměřují. „*Pojem třída označuje skupinu lidí stejného ekonomického postavení a tedy i podobných pracovních a sociálních zkušeností.*“ [Heywood 1994: 98] Dělnická třída je dle socialistů v kapitalistické společnosti vykořisťována a znevýhodněna. V průběhu 20. století však vazba mezi dělnickou třídou a socialisty oslabovala. Sociální demokraté tak již neusilovali o úplné zrušení třídních rozporů, ale pouze o jejich zmenšování.

V otázce rovnosti, respektive nerovnosti, se socialismus opět obrací ke kapitalismu. Ten podporuje soutěživé a sobecké chování jedinců, čímž se společnost stává nerovnou. Podle socialistů se lidé sice nerodí stejní, ale je třeba jim poskytnout sociální rovnost k tomu, aby byli schopni rozvinout své schopnosti a nadání nejen privilegovaní, ale všichni jedinci. [Heywood 2005: 123–125]

Princip rovnosti do určité míry souvisí s ideou společenského vlastnictví prosazovaného některými socialisty. Přirozenost vlastnictví soukromého majetku je zpochybňována z důvodu podněcování hrabivosti a materialismu, což ve svém důsledku vede k rozpadu společnosti.¹ Navíc, bohatství je tvořeno kolektivním úsilím, není tedy správné, že ho vlastní pouze soukromníci. Takto formulovaná představa společného vlastnictví však není společná pro všechny zastánce socialismu. Úplné zrušení soukromého vlastnictví předvídal Karel Marx, v jehož beztřídní společnosti by měl být majetek vlastněn kolektivně. Komunistické strany ve východní Evropě se po nástupu k moci také vydaly cestou znárodňování a státním řízením ekonomiky. Naopak, sociálně demokratické strany znárodňování prováděli selektivně. Zejména v západní Evropě byly předmětem znárodnění oblasti, které byly považovány za strategicky důležité, například výroba oceli, těžba uhlí a podobně. [Heywood 1994: 95 –102]

2.2 Formy socialismu

2.2.1 Marxismus

Ideologie socialismu je neoddelitelně spjata se jmény Karel Marx a Bedřich Engels. Před Marxem představoval socialismus především filozofický a etický impuls. Byl to právě Marx, který socialismu poskytl propracovanou ekonomickou teorii a zasadil ho do kontextu dějin. Giddens zmiňuje, že jeho základní postoje přijali všichni

¹ Lidem není upírána možnost vlastnit majetek. To, co způsobuje nerovnost, jsou výrobní prostředky nebo kapitál, nikoli osobní majetek jako jsou domy nebo auta.

socialisté, a to i přesto, že se v jiných oblastech zcela nebo zčásti lišili. [Giddens 2001: 13–14]

Dle Marxe vede k socialismu pouze jediná cesta, cesta revoluce. Zájmy kapitalismu a dělníků jsou zcela neslučitelné, proto je třeba, aby moc byla uchopena dělnickou třídou. Jedině tak lze docílit toho, že dělnická třída již nebude utlačována. Manifest komunistické strany, programový dokument sepsaný Marxem a Engelsem v roce 1848, zakládá přesvědčení, že dějiny dosavadních společností jsou dějinami třídních bojů. [Marx, Engels 1949]

V otázce cesty k socialismu byli Marx a Engels neústupní. Revoluce podle nich byla jediným možným prostředkem. Politickou moc chápali jako moc jedné třídy na utiskování jiné třídy. „*Politická moc odráží třídní zájmy, stát je buržoazním státem, který zákonitě stojí na straně kapitálu.*“ [Heywood 1994: 105] Proletariátu se tak nenabízí jiná možnost, než revolučně svrhnout politickou moc. Před úplným odumřením státu a nastolením beztřídní společnosti však bude třeba revoluci ochránit před kontrarevolučními útoky. To je dočasné období, které Marx nazývá diktaturou proletariátu.

Ideje marxismu nepochybně inspirovaly komunistické strany vzniklé ve 20. století. Jelikož však jejich cílem bylo uchopení a udržení moci, bylo třeba tyto ideje do určité míry přizpůsobit. K moci se komunisté dostali v převážně zaostalých a agrárních oblastech, nikoli ve vyspělých zemích západní Evropy, jak předvídal Marx. I tato skutečnost nutila komunistické strany zrevidovat utopickou vizi nastíněnou Marxem v 19. století. [Beyme 1985: 99–100]

2.2.2 Komunismus

Termín komunismus lze definovat a použít v různém významu. Z historického hlediska lze identifikovat trojí použití pojmu komunismus. Jednak se používá pro označení utopické vize společnosti definované Marxem a Engelsem, pro kterou je typickým rysem likvidace soukromého vlastnictví a nastolení beztřídní společnosti. Druhé užití termínu komunismus se vztahuje k politice a idejím, které prosazovaly a zastávaly komunistické strany, a které byly inspirovány marxistickými principy. Nutno podotknout, že tyto strany vznikaly dlouho po Marxově smrti. Za třetí, pojmem komunismus byly označovány režimy, ve kterých vládla komunistická strana, tedy zejména Sovětský svaz, Čína a režimy ve východní Evropě. [Heywood 1994: 112–113]

Komunistické strany vznikaly zejména ve 20. století. V prvních dvou desetiletích se zformovaly v téměř všech zemích Evropy. Nejčastěji byl jejich vznik podnícen existencí radikálně zaměřených členů socialistických a sociálně demokratických stran. Levicová křídla v rámci těchto umírněných stran odmítala odklon od revoluční změny společnosti a politickou soutěž založenou na pluralitě a respektování zásad liberální demokracie. [Strmiska 2005: 33] Jejich ideje a myšlenky se nepochybně opíraly o ideje a názory Marxe, ale ty bylo nutné přizpůsobit konkrétním cílům. Těmi bylo zejména získání a následné udržení politické moci, což, jak se později ukázalo, přimělo vládnoucí komunistické strany k praktikám, které Marx nezmiňoval. Další odklon od Marxovy představy lze spatřit v jeho předpokladu uchopení moci ve vyspělých kapitalistických zemích, zejména západní Evropy. Naopak, k moci se komunistické strany dostaly v zaostalých a agrárních zemích.² Jak uvádí Heywood, „*Na formování výsledných komunistických režimů se tak podílely stejnou mírou historické podmínky a praktické faktory i ideologický model*“ [Heywood 1994: 113]. Komunistické strany tak spíše než z marxismu vycházely z tak zvaného marxismu-leninismu.³ Lenin si byl vědom důležitosti vedoucí úlohy komunistické strany, k čemuž přispěl založením strany bolševiků. [Rosůlek 2004: 151]

Na fungování komunistických stran měla výrazný vliv také postava Josefa Stalina. Ten se k moci dostal po Leninově smrti v roce 1924. Na rozdíl od Lenina, který v rámci Nové ekonomické politiky v roce 1921 vytvořil základy smíšené ekonomiky, tedy v rukou státu byla držena jen důležitá a strategická odvětví, Stalin pomocí pětiletok relativně rychle zlikvidoval soukromé podnikání a později i započal proces kolektivizace. Stalin však provedl i změny v politické oblasti, které Heywood charakterizuje jako formu totalitní diktatury. [Heywood 1994: 117]

Typickým rysem komunistických stran byl jednak centralismus a také podřízenost Sovětskému svazu. Ta se projevovala zejména důslednou podřízeností komunistických stran tak zvané Kominterně. Jednotlivé strany byly pouhými sekcemi této organizace, což ve výsledku znamenalo nemožnost jakéhokoli vybočení z kurzu nastaveného Kominternou.

² Symbol komunismu, srp a kladivo, je výsledkem nepočetné dělnické třídy v Rusku. Z toho důvodu bylo podporováno spolenectví mezi dělníky a rolníky, což se promítlo do tohoto symbolu.

³ Důkazem odkazu komunistických stran k této ideologii je například Ústav marxismu-leninismu ÚV KSČ. Ten byl vytvořen v roce 1970 jako teoretické pracoviště, jehož úkolem bylo pokusit se vypořádat se složitými teoretickými a ideovými problémy strany. Ústav měl ve svém důsledku přispět k obnově vedoucí úlohy KSČ a celkovému rozvoji marxisticko-leninské teorie.

V průběhu 20. století však komunismus, respektive komunistické strany, podstoupily určité změny ve své politice. Stejně jako jiné stranické rodiny, tak i komunistická se musela přizpůsobit měnícím se podmínkám. To se týkalo zejména západoevropských komunistů, kteří fungovali v poněkud odlišných podmínkách, než jejich východní protějšky.

2.2.2.1 Eurokomunismus

I přesto, že západoevropské komunistické strany byly charakteristické svou podřízeností moskevskému centru, v určitém okamžiku lze spatřit výrazný posun. Ten směřoval zejména k touze stát se v rámci západoevropských politických systémů součástí demokratického zřízení a akceptovanou politickou silou.

Výrazný posun ve směřování západoevropských komunistických stran přinesly události v 50. a 60. letech 20. století. Vytvoření nezávislého komunistického hnutí v Jugoslávii a Číně, tajný projev sovětského vůdce Nikity Chruščova a potlačení Maďarského povstání mnoha západním komunistům otevřelo oči a přineslo s sebou odklon a do určité míry i odpoutání se od sovětského vlivu. [Beyme 1985: 104] Konec 60. let znamenal v západní Evropě růst životní úrovně včetně dalších sociálních změn. Důsledkem těchto proměn byla ztráta voličské podpory a významnou podporou disponovali pouze italské, francouzské a finské komunisty. [srovnání Strmiska 2005; Hloušek, Kopeček 2010; Dvořáková 2008; Beyme 1985] Dubčekův experiment socialismu s lidskou tváří se pro západní komunisty stal populárním a zajímavým. Následnou intervenci vojsk Varšavské smlouvy proto většina těchto stran odsoudila, což dále přispělo k jejich již postupně probíhající transformaci.

Tato transformace, pro kterou se vžil pojem eurokomunismus, znamenala odklonění se od diktátu moskevského centra a akcentaci takových principů, které byly pro ortodoxní zastánce marxismu-leninismu nepřijatelné. Eurokomunisté se v první řadě distancovali od ideje revoluce a za své přijali pokojný přechod k socialismu. Uznáním voleb jako jediného možného prostředku získání moc tak komunisté zrevidovali myšlenku státu jako nástroje třídního útlaku. Vládní angažmá některých západoevropských komunistických stran pak signalizovalo smíření se s faktem, že již

nejdou jedinými reprezentanty dělnické třídy a jsou schopni spojení s jinými stranami.⁴

Tabulka 1: Průměrná volební podpora západoevropských komunistických stran v 60. letech 20. století⁵

<i>Země</i>	<i>Název strany</i>	<i>Podpora (v procentech)</i>
Belgie	Belgická komunistická strana (PCB-KPB)	3,7
Dánsko	Komunistická strana Dánska (DKP)	1,0
Finsko	Komunistická strana Finska (SKP)	19,9
Francie	Francouzská komunistická strana (PCF)	21,4
Velká Británie	Komunistická strana Velké Británie	0,2
Itálie	Italská komunistická strana (PCI)	26,1
Nizozemsko	Komunistická strana Nizozemska (CPN)	3,1
Norsko	Komunistická strana Norska (NKP)	1,8
Rakousko	Komunistická strana Rakouska (KPÖ)	1,5
Švédsko	Komunistická strana (KP)	4,2
Švýcarsko	Strana práce (PdA)	2,6

Zdroj: Beyme 1985, Dvořáková 2008, Strmiska 2005

2.2.2.2 Komunismus po roce 1989

Události v 80. letech a zejména vlna lidových protestů na přelomu 80. a 90. let, znamenaly pro komunistické strany zásadní problém. Zejména ve střední a východní Evropě byli komunisté postaveni před otázku jejich dalšího směřování a existence vůbec.

Po roce 1989 lze u komunistických stran střední a východní Evropy spatřit značné rozdíly v jejich dalším směřování. To bylo ovlivněno mnoha faktory, z nichž některé z nich mají původ již v době vlády komunistických stran. Částečná nebo úplná sociáldemokratizace komunistických stran v některých případech znamenala úplné zmizení zástupce krajní levice. Tato situace nastala například ve Slovinsku. „*Svaz*

⁴ Vládní angažmá zažili italská a francouzská komunistická strana byla součástí koalice s křesťanskými demokraty v letech 1977–1978. Francouzská komunistická strana se v rámci stranického systému Francie stala součástí Jednotné levice a jako partner Socialistické strany vstoupila do vlády premiéra Mauroye.

⁵ V tabulce není uvedena Spolková republika Německo, Španělsko a Portugalsko. Německá komunistická strana (DKP) byla až do roku 1968 zakázána. Ve Španělsku byla v období frankistického režimu zlikvidována stranicko-politická pluralita, Komunistická strana Španělska (PCE) se tak nemohla voleb účastnit. V podobné situaci se nacházela také Portugalská komunistická strana (PCP), kdy za vlády Salazara byl Národní svaz jedinou povolenou politickou stranou.

komunistů Slovinska spolu se slabostí ortodoxně titoistického křídla zde nevytvořily podmínky pro alespoň pokus o etablování tradicionalistické komunistické formace. Od počátku devadesátých let 20. století tak není ve Slovinsku krajní levice vůbec zastoupena.“ [Hloušek, Kopeček 2010: 68] V západní Evropě si po roce 1989 uchovaly silné prvky komunistické ideologie například komunistické strany Francie, Itálie a Řecka.⁶ Ve všech případech se však jedná o malé strany s nevýznamnou voličskou podporou. [Strmiska 2005: 34]

V rámci Evropské unie lze za nejvýznamnější komunistickou stranu považovat Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM). Ta disponuje relativně stabilní voličskou podporou, kdy od poloviny 90. let získává v celostátních volbách v průměru více jak 12 % hlasů. Ještě výrazněji je však podpora KSČM znatelná v rámci krajských voleb. Zde se její podpora pohybuje nad úrovní 25 %.⁷

2.3 Sociálně demokratická ideologie

2.3.1 Vznik sociálně demokratické ideologie

Sociálně demokratické strany, respektive sociálně demokratická ideologie, hrála jednu z hlavních rolí ve 20. století. Po většinu minulého století byla nejvýznamnějším konkurentem liberálně konzervativních stran. Zároveň se jedná o rozhodující politickou stranu v rámci stranické rodiny na levici.

Původ sociálně demokratických stran pochází z období průmyslových revolucí v průběhu 19. století. Středem zájmu těchto stran se stali tovární dělníci, jejichž počet v průběhu průmyslové revoluce rostl a tím sílila i podpora sociálně demokratické ideologie. Po vzniku se tyto strany většinou přihlásily k zásadám marxismu, tedy představě společnosti založené na třídním boji a odporu vůči kapitalismu. *„Ve svém původním významu tedy sociální demokracie znamenala oddanost myšlence kolektivního vlastnictví výrobních prostředků a budování beztřídní společnosti. Když některé strany – například německá Sociálnědemokratická strana (SPD) v roce 1875 nebo Ruská sociálnědemokratická dělnická strana v roce 1898 - volily název „sociálnědemokratická“, dávaly tím najevo svou věrnost marxistickým doktrínám.“*

⁶ V případě Itálie se jedná o Komunistickou obnovu (PRC) jenž byla vytvořena tradicionalistickým křídlem bývalé Komunistické strany Itálie (PCI).

⁷ V krajských volbách v roce 2012 dosáhla KSČM vítězství v Karlovarském a Ústeckém kraji. Její podpora se pohybovala nad úrovní 22 %, respektive 25 %. V Ústeckém kraji získala křeslo historicky prvního komunistického hejtmana.

[Heywood 1994: 122] Příklon k marxismu, tedy revoluční cestě přeměny společnosti, však těmto stranám přinesl přívlastek antisystémová.

Vliv marxismu ale nebyl ve všech případech tak dominantní. Odlišná tradice a původ jednotlivých stran vedly k tomu, že marxismus nezískal u některých sociálně demokratických stran převládající pozici a uplatnily se jiné směry. Ve Velké Británii byl vliv marxismu malý a socialisty ovlivňovala spíše Fabiánská společnost založená v roce 1884. Podle těchto myšlenek měl socialismus vyrůst zcela přirozeně a pokojně z liberálního kapitalismu. Labouristická strana, jeden z nejvýznamnějších zástupců sociálně demokratické stranické rodiny, byla myšlenkami fabiánů výrazně ovlivněna. [Heywood 2005: 132]

Dělnické politické strany vznikající na přelomu 19. a 20. století již zpravidla vznikaly pod vlivem myšlenek založených na evoluční cestě k socialismu. Jako teoretický základ těmto stranám mohlo posloužit dílo Eduarda Bernsteina, který se jako jeden z prvních zabýval rozsáhlou o empirii opřenu revizí marxismu. [Heywood 2004: 78] V období konce 1. světové války již byl rozdíl mezi komunistickým a sociálně demokratickým socialismem velmi dobře znatelný. Odklon od marxistických myšlenek a akceptování voleb jako jediného možného prostředku k získání politické moci znamenaly uznání sociálních demokratů jako legitimní politické strany a otevřely cestu k účasti ve vládě. Za významný mezník lze považovat Bad Godesberský program přijatý v roce 1959 německou Sociálně demokratickou stranou (SPD). SPD jím, jako jedna z nejvýznamnějších zastánců marxistických myšlenek, definitivně rezignovala na marxismus a přijala hodnoty jako je solidarita, spravedlnost a princip svobody.

2.3.2 Ideologie sociální demokracie

V rámci revizionismu sociální demokraté přijali principy, které jsou stále platné, a většina členů této stranické rodiny je dodnes obhajuje a prosazuje. Ve většině případů tyto strany reflektovaly ekonomický vývoj a výhody kapitalismu a postupně upustily od principu plánování. Odmítnutí plánování, jako jedné z možností řízení ekonomiky, znamenalo příklon k principům smíšené ekonomiky. Ta se vyznačuje mixem státního

(veřejného) a soukromého vlastnictví s tím, že znárodnování a veřejné vlastnictví by se mělo týkat pouze strategických, pro chod státu důležitých hospodářských odvětví.⁸

Kapitalismus byl sociálními demokraty v některých oblastech vnímán problematicky, a proto pro ně jsou státní zásahy do ekonomiky nezbytné. Pro udržení nízké úrovně nezaměstnanosti a ekonomického růstu většina z nich využívá ekonomickou teorii Johna Maynarda Keynesese spočívající v rozsáhlé výdajové politice státu. „*Skutečnost, že keynesiánská teorie věnuje straně nabídky relativně málo pozornosti, odpovídá pojetí sociální demokracie. Keynes ukázal, jak je možné tržní kapitalismus stabilizovat řízením poptávky a vytvořením smíšené ekonomiky.*“ [Giddens 2001: 18]

Po druhé světové válce byl v ekonomické oblasti přijat koncept tak zvaného *welfare state*, neboli koncept sociálního státu. Sociální stát byl do určité míry reakcí na problémy vývoje kapitalismu. Bylo by však chybou ho spojovat výlučně s vládami sociálně demokratických stran. Období po druhé světové válce se vyznačovalo konsenzem ve prospěch nové sociální politiky využívající zkušenosti získané během hospodářské krize a druhé světové války. [Večeřa 1996: 57] Sociální stát stojí na principu přerozdělování. Jeho typickými rysy jsou existence životního minima, důraz na politiku zaměstnanosti a zejména podpora v nezaměstnanosti, rozvoj školství a příspěvky na bydlení. [Večeřa 1996: 61]

I přes takto nastavená kritéria není zcela jednoduché definovat, který stát lze považovat za sociální a který nikoli. Obecně lze za silný sociální stát označit Švédsko, kde má sociálně demokratická vláda dlouhou tradici a je nejčastější vládní stranou. Nizozemsko a Rakousko také představují zástupce *welfare state*, avšak v případě Rakouska se jedná o tak zvaný korporativistický sociální stát. [Rosůlek 2004: 155] Navzdory stejnému historickému původu, cílům a struktuře lze identifikovat několik skupin sociálních států. V rámci evropského prostoru lze hovořit o britském, skandinávském (severském), středoevropském a v jižních státech zastoupeném sociální státu. Britský typ sociálního státu klade větší důraz na sociální služby a zdraví, zatímco

⁸ Britská Labouristická strana v teoretické rovině zastávala princip plánování a veřejného vlastnictví až do roku 1995. Tento článek řadil Labouristickou stranu k jedné z nejlevicovějších stran sociálně demokratického charakteru. [Rovná 2009: 9] Klausule IV byla ze stanov odstraněna až v období předsednictví Tonyho Blaira. Clause IV of the Labour Party Constitution. „*To secure for the workers by hand or by brain the full fruits of their industry and the most equitable distribution thereof that may be possible upon the basis of the common ownership of the means of production, distribution, and exchange, and the best obtainable system of popular administration and control of each industry or service.*”

skandinávský typ se vyznačuje větší mírou zdanění a celkově více univerzalistickým pojetím. [Giddens 2001: 16]

Sociální stát však po celou dobu nepřinášel (nepřináší) jen samá pozitiva. Již od 70. let minulého století lze jeho stav považovat za krizi způsobenou několika faktory. Především se jedná o růst nákladů na *welfare state*, které nejsou úměrné růstu ekonomiky. Výhody, které přináší, jsou tak příliš drahé. Podle liberálních kritiků již také ztratil efektivnost způsobenou složitým systémem přerozdělování. To způsobuje takové situace, kdy nelze plně pokrýt poptávku po některých sociálních službách.⁹ V neposlední řadě lze také spatřit problém spočívající v demografických změnách. Stárnutí populace, a s tím související zostřující se napětí mladí versus staří, znamená jak narušení tradičních vazeb, tak ekonomickou neudržitelnost do budoucna.

V praxi nejviditelnějším se pro sociální demokraty stalo prosazování principu rovnosti, základní myšlenky socialismu. Stejně jako jiné oblasti, i tato zaznamenala v čase určitý vývoj, který se přizpůsoboval konkrétním podmínkám. Zatímco marxismus viděl důvody nerovnosti v existenci soukromého majetku a v jeho odstranění viděl cestu k dosažení rovnosti, sociální demokraté již princip soukromého majetku za strůjce nerovnosti nepovažují. Rovnost tak není sociálními demokraty chápána jako absolutní, ale spíše jako rovnost příležitostí. Toho chtějí tyto strany dosáhnout pomocí přerozdělování bohatství, zvýšením a zkvalitněním pečovatelské role státu nebo zavedením progresivního zdanění. [Heywood 2005: 123–125]

2.3.3 Koncept tzv. Třetí cesty¹⁰

Pojem Třetí cesta by pro svou zdánlivou nejednoznačnost a neurčitost mohl být použit v mnoha odvětvích, nejen v politologii a politické ideologii. Slovo třetí evokuje a prvoplánově podsouvá myšlenku alternativy k jakési první a druhé cestě. Pro tuto práci je však relevantní zabývat se třetí cestou ve smyslu politického konceptu. Za ten je v oblasti politické ideologie považována alternativa ke dvěma nejdůležitějším myšlenkovým proudům minulého století, tedy socialismu a neoliberalismu.¹¹ Pravděpodobně nejpropracovanější a nejobsáhlejší pojetí tohoto konceptu nastínil

⁹ Příkladem může být systém plně státního zdravotnictví, kde se v některých případech výrazně prodlužují čekací doby na operace.

¹⁰ Pojem Třetí cesta bude v následujícím textu z důvodu zachování kontinuity s Anthony Giddensem uváděn s velkým T. Výjimka z tohoto pravidla bude uplatněna ve třetí kapitole, kdy pojem třetí cesta odkazuje k něčemu jinému.

¹¹ Oxford Dictionaries definuje termín ideologie jako „soustavu myšlenek a ideálů, zejména v oblasti formování základů ekonomické a politické teorie“ (přeloženo z anglické verze slovníku).

ve své práci britský sociolog Anthony Giddens. Jeho kniha *Třetí cesta: Obnova sociální demokracie* se stala jakýmsi základním kamenem novodobého pojetí tohoto pojmu. Giddens však samotné označení Třetí cesta považuje pouze za jedno z možných. Argumentuje tím, že je možné jej nahradit synonymy, jako například modernizovaná levice nebo modernizovaná sociální demokracie. Ve prospěch užití pojmu Třetí cesta však hovoří jeho všeobecná známost. [Giddens 2004: 33]

Počátky konceptu Třetí cesty, jakožto propracované a do určité míry definované politické ideologie, je možno spojit zejména s obdobím druhé poloviny 90. let minulého století s britskou Labouristickou stranou pod vedením Tonyho Blaira. Ten byl ideologicky spjat s britským sociologem Anthony Giddensem, považovaným za inspirátora Blairovy politiky New Labour. Výrazným zastáncem politiky Třetí cesty byl však také německý sociálně demokratický politik Gerhard Schröder. Bylo by však chybou nezmínit i koncept označovaný jako New Democrats prosazovaný bývalým americkým prezidentem Billem Clintonem.¹²

Jaké jsou však důvody, které sociálně demokratické politiky donutily zabývat se otázkou přeformulování klasické teorie sociální demokracie? Anthony Giddens vychází z pojetí, že „(...) *třetí cesta se týká myšlenkového rámce a rámce tvorby politiky, které se snaží sociální demokracii přizpůsobit světu, jenž se za posledních dvacet či třicet let podstatně změnil.*“ [Giddens 2001: 31] Klasická sociální demokracie již podle něj není schopna reagovat na změnu podmínek, která je nevyhnutelná a je třeba se jí přizpůsobit. V měnících se podmínkách tedy nastala potřeba změny. Giddens tuto změnu dokonce přirovnává k tak radikální redefinici učení, kterou sociální demokracie podstoupila v době rozchodu s marxismem. Pro sociální demokraty však stále budou existovat hodnoty, které jsou pro ně nedotknutelné. Řadí se mezi ně čestnost, sociální spravedlnost, svoboda, solidarita a rovnost příležitostí. [Blair, Schröder 2000: 51]

V souvislosti s uplatněním a rozvojem politiky Třetí cesty zejména ve Velké Británii a Spojených státech amerických lze jako jeden z prvků inicializujících změnu v sociálně demokratickém myšlení spatřit úspěch pravicových stran, respektive jejich dlouholeté vládní angažmá. Dlouhé období vlády britské Konzervativní strany pod vedením Margaret Thatcherové, později Johna Majora, bylo signálem pro změnu kurzu

¹² Směřování k principům Třetí cesty definované v další části práce lze však v USA spatřit již koncem 80. let minulého století. Jednalo se o reakci na zvolení republikána George H. W. Bushe americkým prezidentem, tedy potřeby za sebou vyhrál kandidát Republikánské strany.

politiky Labouristické strany.¹³ Úspěch neoliberalismu tedy znamenal potřebu odpovědi ze strany sociálně demokratických stran. Jak tvrdí Giddens, „*To také nakonec udělali, jenomže s tím, jak se pokoušeli odolávat výzvě, kterou neoliberalismus ve své době představoval, najednou zjistili, že jim nezbude nic jiného, než ustoupit ze svých starých pozic a posunout se od dřívějšího politického stylu.*“ [Giddens 2004: 35–36]

Nebyl to však pouze konkurenční boj s neoliberalismem, který by znamenal nutnost změny politiky sociálně demokratických stran. Úbytek továrních dělníků a vstup žen do pracovního procesu byly faktory, které do určité míry narušily preference podle třídního klíče. Giddens dále zmiňuje posun v oblasti hodnot zastávaných společností. Od nedostatkových se posunuly směrem k postmaterialistickým, které již tolik nesledují třídní kritéria. [Giddens 2001: 27]. Český politolog Přemysl Rosůlek v programovém posunu sociálních demokratů vidí také změnu v sociální oblasti. Stárnutí populace, nárůst závislosti obyvatel na sociálních podporách a výrazné zvýšení počtu státních zaměstnanců znamenalo neúnosné zatížení sociální sítě. [Rosůlek 2004: 156]

Pro snazší pochopení principů, na kterých je koncept Třetí cesty postaven, je důležité jeho zařazení do pravolevého chápání politického spektra, respektive určení toho, z jakých ideologických základů pochází. Ačkoli již bylo zmíněno, že se jedná o alternativu k socialismu a neoliberalismu, nelze tento koncept považovat za pouhý kompromis mezi těmito dvěma ideologiemi. V tomto smyslu hovoří jak Giddens, tak například i Tony Blair, který mluví o „*(...) hledání základních hodnot středové a levostředové politiky a jejich aplikace ve světě sociálních a ekonomických změn bez použití přežitých ideologií.*“ [Blair 1998]. Z výše zmíněného tedy vyplývá, že ideologie Třetí cesty nestojí na půli cesty mezi dvěma ideologiemi. Spíše než to se jedná o syntézu myšlenek a názorů reflektující měnící se svět a reagující na politické oponenty.

2.3.3.1 Politika Třetí cesty

Hovořit o Třetí cestě jako o politickém programu by nebylo správné. Ačkoli se její myšlenky v mnoha zemích uplatnily v praxi, nelze je považovat za naprosto dogmatické a univerzálně platné. Spíše než mluvit o politickém programu je tedy vhodnější používat slovní spojení politika Třetí cesty. Tato práce nám nedává prostor pro detailní analýzu toho, co společenské změny přinášejí a jak konkrétně by na ně

¹³ Margaret Thatcherová, první žena v úřadu ministerského předsedy ve Velké Británii, tento úřad zastávala v letech 1979 až 1990. Po vítězných volbách v roce 1990 jí na postu premiéra vystřídal konzervatívec John Major.

sociální demokraté měli reagovat. Zaměříme se tedy na konkrétní důležitá témata, která by měla být v politice Třetí cesty reflektována, respektive modifikována. Pozornost bude věnována tématům, která ve své knize zmiňuje Anthony Giddens, avšak jsou reflektována i v manifestu vydaném Tony Blairem a Gerhardem Schröderem.¹⁴ Jedná se o klíčové oblasti, jakými jsou řízení státu, ekonomiky a v neposlední řadě také otázka sociálních spravedlnosti.

Mohutnost a těžkopádnost státu v některých případech zapříčinila neefektivitu a neúspěšnost, což nabízí argument pro zastánce neoliberalismu. Na druhou stranu by však stát neměl plnit úlohu pouhého hlídače, tato koncepce totiž nezaručuje klíčovou úlohu státu, kterou je snaha o udržení sociálního a občanského rámce. V podobném duchu zní také manifest Tonyho Blaira a Gerharda Schröedra. Úkolem státu dle nich není „(...) *veslovat, ale řídit*“. [Blair, Schröder 2000: 55] S tím do určité míry souvisí také míra byrokracie, kterou je třeba omezit na nezbytné minimum. Jak zmíněný manifest, tak Giddens zmiňují nezbytnost postoupení pravomocí na takovou úroveň, která se s nimi dokáže nejlépe vypořádat. Jedná se o takzvaný proces devoluce, který lze, i přes svou interpretační problémovost, vykládat jako přenos kompetencí směrem k mezinárodním institucím, ale také jako přenos kompetencí směrem od státního celku k regionům a místním orgánům.¹⁵ V globalizovaném světě je třeba některé problémy řešit na vyšší úrovni, než je ta státní. Jedná se například o řešení ekonomických krizí, které vyžadují hlubší mezinárodní spolupráci. Právě mezinárodní spolupráce, konkrétně například Evropská unie, mohou posílit proces demokratizace.

Koncept daňové politiky moderních sociálních demokratů by měl být založen na relativně vysoké daňové zátěži.¹⁶ Celkem pochopitelně nelze očekávat ústup od progresivního způsobu zdanění, kde však Giddens poukazuje na nutnost eliminace výrazně odstupňovaných rozdílů. Na druhou stranu, v otázce korporátních daní se manifest vyslovuje ve smyslu reformy daňového systému. Za tu je považováno jak zjednodušení, tak i snížení daňové povinnosti. Cílem konceptu Třetí cesty by tedy mělo

¹⁴ Bude-li v této kapitole použito slovo manifest bez uvedení odkazu, jedná se o dokument vydaný Tony Blairem a Gerhardem Schröderem v roce 2000.

¹⁵ Blanka Řichová uvádí dva koncepty pojetí devoluce. Zmiňuje jednak pojetí Michaela Keatinga, který za devoluci považuje jak přenos pravomocí směrem nahoru (k mezinárodním institucím), tak směrem dolů (k regionálním institucím). Pojetí Vernona Bogdanora však za devoluci považuje pouze proces přenášení moci z nadřízených k podřízeným politickým autoritám. (Fiala, Řichová 2002: 22–23)

¹⁶ Vyšší daňovou zátěží je myšleno zavedení nebo uchování stávajících daní. Majetková daň a daň z dědictví by měly být zachovány, některé daně teprve zavedeny. Mezi takové patří například ekologická daň, která do určité míry souvisí s ochranou životního prostředí, které se stává tématem politiky Třetí cesty. (Giddens 2004: 104)

být *"pokusit se nastavit daňový základ tak, aby se odvíjel od politiky, jejímž cílem je vytvoření co nejvíce pracovních možností"* [Giddens 2004: 103]

Ekonomický úspěch vidí Třetí cesta zejména v lidském kapitálu. Ekonomika by tedy měla být založena na vědě. Jedná se o tak zvanou znalostní ekonomiku. Prioritou politiky sociálních demokratů se tedy musí stát oblast vzdělávání, která však do určité míry bude sledovat potřeby trhu.

Změna struktury společnosti s sebou přináší také potřebu změny sociální politiky, respektive sociálního systému. Změna vztahu k rodině a práci, prodlužující se délka života a jiné nároky v oblasti vzdělávání způsobují dlouhodobou neudržitelnost stávajících sociálních systémů. Projevem této neudržitelnosti může být jednak budoucí finanční neúnosnost takového systému, ale také situace, kdy nedostatek investic do sociální oblasti může způsobovat sociální konflikty. Klíčovým pojmem v sociální oblasti je zodpovědnost. Třetí cesta nadále zdůrazňuje rovnost příležitostí ve smyslu rasy, věku nebo jakéhokoli handicapu. Bojuje tím tak proti sociálnímu vyloučení, které směřuje proti reformě celého systému. V období nezaměstnanosti by měl hrát jednu z klíčových rolí stát. Ten by měl být schopen nezaměstnaným zajistit dostatečnou kvalifikaci k následnému uplatnění na trhu práce. Toho lze docílit jak například podporou částečných úvazků, tak zejména podporou dalšího vzdělávání lidí. Tento systém by bylo možné nazvat v Česku hojně užívaným termínem aktivní politika zaměstnanosti. Oklíkou se tak lze v otázce sociálního systému dostat zpět k otázce daňové politiky, kdy by cílem mělo být snížení daňové a sociální zátěže firem a tím tak usnadnit tvorbu nových pracovních míst, které budou mít za následek snížení transferu do sociální oblasti.

3 Vývoj levicových politických stran na Slovensku

3.1 Období před rokem 1989

Stranicko-politická struktura Československa byla v období po 2. světové válce ovlivněna atmosférou doby. Politické strany se staly základním kamenem a spoluvůrcem politického systému. Při porovnání s meziválečným obdobím se počet politických stran značně zredukoval. V českých zemích a na Slovensku měl zjednodušený stranický systém odlišnou podobu. Společným prvkem však byla existence Národní fronty, jež v poválečném Československém politickém systému tvořila nový a svým významem důležitý orgán. Jako spojení všech antifašistických sil vznikla již během války. Vznik nebo obnovení jakékoli politické strany bylo vázáno na souhlas Národní fronty, respektive existujících politických stran.¹⁷ Výsadní postavení Národní fronty se promítlo také do de facto neexistující opozice, jejíž úlohu plnila v omezené míře pouze občanská společnost a veřejné mínění. V prvních poválečných letech neexistovaly celostátní politické strany. Komunistická strana Československa nebyla navzdory svému názvu celostátní politickou stranou a působila jen na území českých zemí. Jediným celostátním subjektem se v období let 1945–1948 stala Československá sociální demokracie, do které se na konci roku 1947 začlenili slovenští sociální demokraté. [Kocian 2005: 1126–1128; Barnovský 2005: 1189–1190]

Po převzetí moci komunisty v únoru 1948 došlo k velmi razantní změně jak politického, tak stranického systému. Národní fronta, do té doby fungující jako jakési sdružení politických stran, se postupně stala organizovanou institucí s nižšími orgány a aparátem. Její úloha byla zcela podřízena potřebám Komunistické strany a jejímu mocenskému monopolu. Občanská společnost, která plnila roli opozice, byla v rozporu se zájmy komunistů, a proto byla její existence potlačena. Stejným způsobem bylo zlikvidováno také veřejné mínění. Nový systém měl za úkol generovat takové veřejné mínění, které zcela reflektovalo aktuální potřebu. Režim si tak vlastně vytvořil mechanismus na jeho výrobu.

V období nástupu reformního hnutí ve 2. polovině 60. let procházely jednotlivé složky systému určitými změnami. Do jisté míry se probudila občanská společnost, což se projevovalo mimo jiné ve vyšší míře samostatnosti odborů. Byla obnovena činnost některých organizací, jako například Junáku, a jiné, kupříkladu Československý svaz

¹⁷ Tento fakt v poválečném období výrazně ovlivnil neexistenci klasických pravicových stran.

mládeže, naopak procházely vnitřní krizí. I přes jisté spory uvnitř strany zůstalo vedoucí postavení Komunistické strany Československa zachováno. Funkcionáři KSČ odmítali vytváření jakýchkoli opozičních uskupení mimo Národní frontu a politický pluralismus byl spatřován v dělbě moci, svobodě tisku a novém postavení KSČ včetně její vnitřní demokratizace. Události srpna 1968 znamenaly opět určitou změnu v postavení hegemonní Komunistické strany. Strana prošla důkladnou čistkou, která dopadla zejména na inteligenci. Výsadní postavení nebylo narušeno ani textem Charty 77, která představovala spíše morální apel, než snahu o vytvoření formální opoziční platformy. Komplexní síť zájmových skupin straně nadále pomáhala zajišťovat dohled nad společností. Ve druhé polovině 80. let zesiloval tlak neoficiálních opozičních uskupení, a to nejen těch disidentských. Až demokratická revoluce v listopadu 1989 umožnila plnohodnotný politický pluralismus včetně pluralismu politických stran. [Kocian 2005: 1225–1241]

3.1.1 Komunistická strana Slovenska

Jako samostatná politická strana vznikla Komunistická strana Slovenska v roce 1939. V období před Slovenským národním povstáním působila v ilegality. V roce 1944 se spojila s Československou sociálně demokratickou dělnickou stranou na Slovensku, čímž však nevznikla syntéza sociálně demokratických a komunistických myšlenek, ale strana byla budována ve smyslu komunistické ideologie.¹⁸ Relativně krátké působení strany jako autonomního politického subjektu bylo v roce 1945 vystřídáno podřízeností centralisticky zaměřené KSČ. V té době se ještě jednalo o neformální nadřazenost pražského centra, která však stranu výrazně ovlivňovala a určovala směr jejího působení. K formálnímu splnutí KSČ a KSS došlo na zasedání ÚV KSČ v září 1948, kdy Komunistická strana Slovenska přestala de iure existovat a stala se pouhou územní organizací KSČ plně podléhající centrálním orgánům. V tomto postavení strana setrvala až do listopadové revoluce v roce 1989. [Lipták 1992: 263–268, 283]

Na sjednocovacím sjezdu KSS v září 1944 byl předsedou strany zvolen Karol Šmidke, jedním z místopředsedů se stal Gustáv Husák. V prvních měsících legální existence byla pozornost věnována budování organizační struktury. Ta v letech 1945–1948 obsahovala čtyři články – místní a závodní organizace, okresní organizace, oblastní organizace a ústřední výbor strany. Akční program přijatý v březnu 1945

¹⁸ Část členů Československé sociálně demokratické dělnické strany nesouhlasících se začleněním do KSS založila novou politickou stranu. Viz kapitola Strana práce.

obsahoval mimo jiné požadavek zrovnoprávnění obou národů. Toho se mělo stát pomocí federativního uspořádání Československa. V oblasti státoprávního uspořádání se tak KSČ a KSS ve svých názorech rozcházely. Slovenští komunisté tak alespoň v počátcích díky obraně slovenských národních práv získali určitý politický kapitál. [Lipták 1992: 269]

Od poloviny roku 1945 byla politická linie čím dál více určována vedením KSČ. Zvolení nového vedení na konferenci KSS v Žilině tuto skutečnost dále jen podpořilo. Předsedou strany byl zvolen Viliam Široký, komunista oddaný Praze. Otázka státoprávního uspořádání byla v zájmu řešení industrializace upozaděna. Právě zvolení Širokého do čela Komunistické strany Slovenska znamenalo faktickou podřízenost pražskému vedení KSČ. Výsledek voleb v květnu 1946 byl pro stranu zklamáním. Pod vlivem volebního neúspěchu strana přehodnotila svůj postoj k federálnímu uspořádání Československa a spolu s KSČ podpořila přijetí třetí pražské dohody omezující pravomoci slovenských národních orgánů.¹⁹ [Just 2004] Oslabení vlivu v rámci národních struktur bylo ze strany KSS kompenzováno využitím mocenských pozic KSČ v ústředních orgánech státu. Těto taktiky bylo využito zejména proti Demokratické straně (DS), která byla ze strany KSS obviněna z protistátního spiknutí. [Lipták 1992: 269] Napjatá situace vyústila v krizi ve Sboru pověřenců, která vedla k demisi některých členů za Demokratickou stranu, čímž došlo de facto k posílení pozice KSS.²⁰ V období února 1948 byly kroky KSČ a KSS do značné míry koordinované a slovenští komunisté kopírovali opatření a kroky své sesterské strany. Pomocí protizákonného opatření se Gustávu Husákovi podařilo dosáhnout většinového postavení KSS ve Sboru pověřenců, čímž byl proces převzetí moci dovršen i na Slovensku.²¹

Z rozhodnutí ÚV KSČ byla pro volby v roce 1948 vytvořena v rámci Národní fronty jediná společná kandidátka. Tento model voleb byl popřením základních pravidel demokratické volební soutěže. Postupně uplatňovaná centralizace řízení společnosti se v září 1948 promítla do organizační změny a postavení Komunistické strany Slovenska. Přijetí rezoluce ÚV KSS o jednotné Komunistické straně Československa znamenalo de iure ukončení činnosti KSS jako samostatné a formálně autonomní politické strany na

¹⁹ Marxisticko-leninské teze, kterými se KSČ i KSS inspirovaly, vycházely z teze o podřazenosti národní otázky ve prospěch třídy, respektive boje o moc. [Barnovský 2005: 1208]

²⁰ Sbor pověřenců byl výkonný orgán Slovenské národní rady. Pravomoci Sboru pověřenců však byly postupem času vlivem tak zvaných pražských dohod značně okleštěny.

²¹ V březnu 1948 měla KSS ve Sboru pověřenců celkem 10 zástupců, což bylo přibližně 70% zastoupení. Ve volbách v roce 1946 však získala pouhých 30 % hlasů.

Slovensku. Strana se stala pouhou organizační jednotkou KSČ a ve většině kompetencí byla podřízena schválení ze strany ÚV KSČ. Dějiny strany v letech 1948–1989 jsou tak spojeny s fungováním KSČ a ve většině případů je nelze vnímat odděleně.

Po únoru 1948 začala KSČ (a tedy i KSS) vytvářet ve státě strukturu, která ve svém důsledku znamenala postupné srůstání strany, státu a společenských organizací. Vytvářely se tak podmínky pro uskutečňování politiky založené na vedoucí úloze strany, která je charakteristická pro vládnoucí strany v totalitních režimech. Členská základna se v návaznosti na všudypřítomnost KSS a existenci kádrových limitů pro nestraničky po roce 1948 výrazně rozšířila. Z 200 tisíc členů v prosinci 1947 se jejich počet vyšplhal až na více než 400 tisíc členů v červenci 1948. Následující roky však byly ve znamení postupného snižování členské základny, které bylo důsledkem prověrek a vylučování za nejrůznější úchytky. Funkcionáři KSS se obávali z přílivu mladé inteligence, která by mohla ohrozit ustálené vztahy ve stranických organizacích. [Lipták 1992: 285]

Centralizace a byrokratizace výkonných orgánů měla za následek koncentraci moci ve stále menším okruhu funkcionářů. V KSS byla politická moc soustředěna v rukou generálního tajemníka ÚV KSS Viliama Širokého, Karola Bacílka a dalších. Vykonstruované procesy se na začátku 50. let dotkly i vedoucích představitelů KSS, kteří v minulosti obhajovali rovnoprávné postavené Čechů a Slováků a kteří byli obviněni z tzv. buržoazního nacionalizmu. Procesy se dotkly například Vladimíra Clementise, odsouzeného k trestu smrti, nebo Gustáva Husáka, odsouzeného na doživotí. [Just 2004] Kritika kultu osobnosti J. V. Stalina na 20. sjezdu KSSS přinesla možnost alespoň částečné humanizace socialismu sovětského typu. V podmínkách KSČ, respektive KSS se však problémem stalo setrvání proti reformě zaměřených komunistů ve funkcích. Právě stranická obměna byla jednou z podmínek humanizace metod strany.

Částečné uvolnění poměrů na začátku 60. let vedlo k požadavku rehabilitace členů KSS. Rehabilitováni byli jak funkcionáři odsouzení v procesu s Rudolfem Slánským, tak i buržoazní nacionalisté v čele s Gustávem Husákem. Nutno podotknout, že uvedené rehabilitace byly prosazeny proti vůli tehdejšího prvního tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného. V rámci KSS vedly rehabilitace ke změně ve vedení. Z funkce prvního tajemníka byl odvolán Karol Bacílek a na jeho místo nastoupil Alexander Dubček. V následujícím období se nové vedení KSS pokusilo etablovat jako národně politický subjekt. Tyto snahy však narážely na tvrdý odpor KSČ v čele

s Novotným, který podobné snahy považoval za obnovení buržoazního nacionalismu. Uvnitř Komunistické strany Slovenska se v té době okolo Gustáva Husáka začala vytvářet opozice vehementněji prosazující emancipaci slovenského národa. Ve své podstatě se jednalo o navázání na aktivity KSS po druhé světové válce, které spočívaly v požadavku federalizace Československa.

Výměna na postu prvního tajemníka ÚV KSČ v lednu 1968 předznamenala uvnitř strany změny, které se dají srovnat pouze se změnami, které přinesl 5. sjezd strany v roce 1929 nebo únor 1948. V rozmezí října 1967 a ledna 1968 se na třech zasedáních Ústředního výkonného výboru KSČ ubíral vývoj směrem ke značné kritice současného vedení. V napjaté situaci Novotnému nepomohla ani návštěva Leonida Iljiče Brežněva, prvního tajemníka ÚV KSSS. Po rozdělení funkce prezidenta a prvního tajemníka ÚV KSČ a odvolání Novotného z funkce prvního tajemníka, byl za jeho nástupce v této funkci zvolen Alexander Dubček. [Balík, Holzer, Šedo 2005: 1256] Brzdou reformního procesu uvnitř KSS se stal nově zvolený první tajemník ÚV KSS Vasil Biľak. Uvnitř strany však existovaly minimálně dva opoziční proudy. Jeden, umírněný reprezentovaný Gustávem Husákem, a druhý radikálně reformní, působící zejména ve slovenských sdělovacích prostředcích. V souladu s aktivitou slovenských reprezentantů ohledně federalizace Československa, byl prosazován požadavek přizpůsobení stranické struktury struktuře státních orgánů budoucí federace.²² [Lipták 1992: 290]

Invaze vojsk Varšavské smlouvy znamenala u KSS odklon od reformní činnosti k poměrům před lednem 1968. Gustáv Husák byl nejdříve zvolen prvním tajemníkem ÚV KSS, později také prvním tajemníkem ÚV KSČ. Zvolení Husáka tak znamenalo návrat k sovětské formě socialismu a opětovnou podřízenost KSS orgánům ÚV KSČ. V rámci stranických čistek bylo z KSS vyloučeno více jak 53 tisíc členů. Normalizační aktivity KSČ (tedy i KSS) byly posvěceny dokumentem *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*. Ten v následujících dvaceti letech sehrál významnou roli jako hráz proti jakýmkoli demokratizačním tendencím uvnitř Československa. Období klidné a stabilní éry v 70. a první polovině 80. letech minulého století bylo vystřídáno narůstajícím napětím ve společnosti. V období listopadu 1989

²² Mezi požadavky představitelů KSS bylo mimo jiné zavedení mechanismu přijímání rozhodnutí na sjezdu KSČ, kdy by pro přijetí bylo třeba 3/5 hlasů českých a 3/5 hlasů slovenských komunistů. Dále byl vznesen požadavek vytvoření územní organizace komunistů v Čechách a na Moravě při zachování paritního zastoupení členů z Čech a Slovenska.

KSS zpretrhala své vazby s KSČ a vytvořením Akčního výboru započalo složité období transformace KSS na stranu sociálně demokratického typu.

3.1.2 Strana práce

Strana práce, existující v letech 1946–1947, byla stranou sociálně demokratického typu. Ve své době se jednalo o jedinou sociálně demokraticky zaměřenou stranu na Slovensku. To byl právě jeden z důvodů, které vedly její pozdější představitelé k založení podobně smýšlející politické strany. Vedle iniciativy vycházející z řad funkcionářů předválečné Československé sociálnědemokratické dělnické strany, kteří nesouhlasili s jejím začleněním do KSS, přišel druhý podnět k založení sociálně demokratického subjektu na Slovensku ze strany Československé sociální demokracie, která v založení slovenské pobočky spatřovala možnost rozšíření své působnosti a zároveň upevnění jednoty Československa.

V době existence Národní fronty však nebylo možné, aby jakákoli strana vznikla bez jejího souhlasu, respektive souhlasu členských stran. Jako možného konkurenta novou stranu viděla především Komunistická strana Slovenska. Navzdory počátečnímu odporu bylo dosaženo kompromisu, který počítal se založením autonomní slovenské politické strany, která neponese jméno Československé sociální demokracie. Souhlas KSS se vznikem nové politické strany lze zdůvodnit snahou nepokazit vztahy KSČ s českými sociálními demokraty. [Lipták 1992: 276] Konference v lednu 1946 schválila název strany ve znění Strana práce a zvolila dočasný Ústřední výkonný výbor. Čestným předsedou se stal Ivan Dérer.²³

Ve volbách v roce 1946 Strana práce získala pouhých 3,11 % hlasů. Volební neúspěch byl připisován jednak názvu strany, který mohl určitou část voličů dezorientovat, ale také atmosféře doby, která spíše než umírněné sociální demokracii přála radikálněji zaměřené Komunistické straně Slovenska. Již v květnu 1946 bylo Ústředním výkonným výborem přijato usnesení umožňující změnu názvu strany, ke které došlo po sérii místních referend v září téhož roku. Povolební období ve straně přineslo kritické hlasy směrem k vedení. Zároveň od začátku roku 1947 probíhala vnitrostranická diskuze o dalším směřování strany, respektive zdali budovat stranu i nadále jako samostatnou, nebo ji začlenit do ČSSD. Rozhodující byl v tomto směru

²³ Jeho úlohou však nebylo stranu formálně řídit, ale poskytnout jí morální a ideovou podporu.

sjezd konaný v říjnu 1947 v Bratislavě, který s velkou převahou rozhodl o začlenění do ČSSD a vytvoření jedné celostátní sociálně demokratické strany.

Základními programovými dokumenty Strany práce byly Ohlas ke slovenskému lidu, který byl vydán již v lednu 1946 a dále Ohlas ke slovenskému voličstvu, vydaný před volbami v roce 1946. Strana byla typickým představitelem sociálně demokratické ideologie. Hlásila se k zásadám vědeckého socialismu a obhajovala politiku předválečné sociální demokracie. Program strany dále hlásal podporu budování právního státu, dodržování základních občanských práv a podporu parlamentní demokracie. V otázce státoprávní se strana vyslovovala pro podporu silné ČSR při současné rovnoprávnosti slovenského národa.

3.1.3 Satelitní politické strany v letech 1948–1989

Pod označením satelitní politické strany lze v rozmezí let 1948–1989 hovořit o dvou politických stranách. Jednalo se o Stranu svobody (SSL) a Stranu slovenské obrody (SSO). V obou případech lze po únoru 1948 sice hovořit o formálně samostatných politických stranách, jejich aktivity však byly důsledně kontrolovány vládnoucí KSČ. Hlavní úlohou, kterou satelitní politické strany v období totalitní vlády Komunistické strany plnily, bylo kamuflování podstaty komunistického režimu a vytváření iluze o široké socialistické demokracii. [Pešek 2005: 1307]

Strana svobody vznikla krátce před volbami v roce 1946. Vliv strany v období let 1946–1948 byl úměrný volebnímu zisku 4,2 % z května 1946. Po únorovém převratu byla SSL postavena před rozhodnutí připojení se do k bloku Národní fronty, či nikoli. Po počátečním váhání a nátlaku představitelů KSČ širší předsednictvo strany rozhodlo o společné kandidátní listině v rámci Národní fronty. Skupina funkcionářů, kteří nebyli ochotni s KSČ spolupracovat, na jaře 1948 emigrovala. Události z roku 1948 změnily charakter strany natolik, že se jednalo o de facto novou stranu, a to i přesto, že původní název zůstal zachován. Strana trpěla výrazným snižováním počtu členů. Když se v roce 1954 tehdejší předseda Vincent Pokojný snažil počet členů zvýšit, narazil na tuhý odpor vnitrostranické opozice, respektive KSS. Výsledkem byly tvrdé tresty v rámci vykonstruovaných procesů, které na dlouhý čas zastavily veškeré úsilí o emancipaci strany. Neméně důležitým důsledkem snah KSČ v oblasti počtu členů satelitních stran bylo prosazení Zásad pro činnost Strany svobody a Strany slovenské obrody. Ty stranám určovaly důsledné prosazování politiky Národní fronty bez masové členské

základny. Tím mělo dojít k eliminaci přílivu živlů, které by vyvíjely nepřátelskou činnost uvnitř legální platformy. [Pešek 2005: 1309–1312]

Začátkem 60. let minulého století byla obnovena diskuze o počtu členů. Vysoký věk funkcionářů, a z toho plynoucí nemožnost obnovy a omlazení představitelů strany, znamenaly vznesení požadavku na individuální přijímání členů. Ústředním výborem KSS byly vypracovány Zásady pro doplňování členské základny Strany svobody a Strany slovenské obrody. Navzdory nárůstu počtu členů činnost strany nadále pod vlivem KSČ stagnovala. Určité známky samostatného fungování lze spatřit na začátku roku 1968. Strana svobody, nadále působící v Národní frontě, se pokusila vymanit z vlivu KSČ. Členskou základnou byl požadován vlastní politický program, který vedení strany stále odkládalo. Týdeník Svoboda v březnu 1968 zveřejnil rozsáhlou kritiku vedoucího tajemníka strany Františka Štefánika, která vedla k jeho rezignaci. I po invazi vojsk Varšavské smlouvy strana pokračovala ve svých emancipačních snahách. Byl vypracován politický program, který odkazoval k zakládajícímu období strany, a započata byla také organizační přestavba strany. Až následné normalizační praktiky ukončily veškeré snahy o samostatnost a znamenaly návrat do 50. let, tedy totální podřízenosti KSČ.

Zvýšenou aktivitu strany přineslo až uvolnění poměrů ve druhé polovině 80. let. Nepřipravenost strany na listopadové události však znamenala, že stanovisko k 17. listopadu bylo vydáno až o šest dnů později. [Pešek 2005: 1315] Zvolení nového vedení v prosinci 1989 a schválení programu strany v lednu 1990 započalo novou krátkou kapitolu ve vývoji strany. Po neúspěšných volbách v roce 1992 strana zanikla.

Stranu slovenské obrody (SSO) lze v období vlády komunistické strany považovat za druhou satelitní politickou stranu. Její fungování bylo v určitých oblastech velmi podobné fungování Strany svobody. Jednalo se o zcela podřízenou stranu, jejímž úkolem bylo prosazování politiky Národní fronty a jako nekomunistická strana měla prezentovat demokratičnost tehdejšího režimu.

Strana vznikla začátkem března 1948 z části členů v té době již v troskách se nacházející Demokratické strany (DS). Funkcionáři DS po únoru 1948 emigrovali a ti, co zůstali, byli diskriminováni a perzekuováni. Založením Strany slovenské obrody došlo k distancování se od předcházející politiky DS a přijetí SSO do Slovenské národní fronty. Důkladné čistky znemožnily jakékoli snahy o vypracování vlastního programu. K určitému posunu došlo až s příchodem událostí v roce 1968. Stejně jako v případě Strany svobody, i SSO trpěla nízkým počtem členů. Na nátlak KSS bylo straně

zakázáno orientovat se na bývalé členy Demokratické strany a místo toho se soustředit na nové přívržence. Počet členů se tak neustále snižoval a v roce 1963 strana vykázala pouhých 86 členů. Obrat nastal až ve druhé polovině 60. let a navzdory normalizačním čistkám se jejich počet ustálil na přibližně 1300 [Pešek 2005: 1324–1325]

Na rozdíl od Strany svobody byly SSO přiděleny posty i ve výkonných orgánech na celostátní i slovenské úrovni. Působení funkcionářů se však omezovalo pouze na takové úkony, jakými bylo vydávání novin a projednávání materiálů KSČ. Až do roku 1968 se strana nebyla schopna vymanit ze svého čistě formálního postavení uvnitř Národní fronty. Změna přišla až pod tlakem členské základny, která v souvislosti se společenským změnami kritizovala vedení strany a požadovala podstatné změny v působení strany. Nástup normalizace upozadil opoziční křídlo uvnitř strany a znamenal zaujetí takových pozic, které byly pro SSO typické před rokem 1968. Strana v následujících letech nevyvíjela vlastní politickou činnost a neměla vlastní politický program. Její postavení nejlépe vystihují stanovy schválené v únoru 1983, které hovoří o tom, že „*Základními principy činnosti Strany slovenské obrody je realizace politiky Národní fronty a vedoucí síly ve společnosti a ve státě – Komunistické strany Československa a aktivní účast na budování rozvinuté socialistické společnosti.*“ [Pešek 2005: 1326]

3.2 Levicové politické strany po roce 1989

Události roku 1989 vytvořily na Slovensku předpoklady pro vznik pluralitního politického systému založeného na soutěživosti politických stran. Období začátku 90. let znamenalo zformování nových politických stran, stejně jako zánik některých jiných. Na rozdíl od západní Evropy, kde byli zastoupeni zástupci všech tří hlavních stranických rodin, tedy socialisté, liberálové a konzervativci, se na Slovensku tento systém dělení teprve utvářel a zástupci sociálně demokratické, konzervativní a liberální rodiny teprve postupně vznikali.

V právní rovině byly předpoklady pro vznik pluralitního systému určeny několika normami. Již v lednu 1990 byly přijaty dva důležité zákony týkající se možnosti odvolání poslanců a stanovení rámcových pravidel pro vznik politických stran. V prvním případě se jednalo o ústavní zákon č. 14 umožňující odvolání poslanců Federálního shromáždění, České národní rady, Slovenské národní rady a národních výborů všech stupňů, kteří „(...) v zájmu vyrovnaní rozložení politických sil nebo

vzhledem k svému dosavadnímu působení neskytají záruky rozvoje politické demokracie (...)“.²⁴ [Ústavní zákon č. 14/1990 Sb.] Zákon č. 15 dále upravoval podmínky vzniku a zániku politických stran a uznal za již existující několik politických stran.²⁴ Volební soutěže se týkaly zákony č. 45, 46 a 47. Hlavními změnami, které tyto právní normy přinášely, bylo zkrácení volebního období a změna volebního systému ve prospěch poměrného zastoupení.

Téměř všechny nově vzniklé strany na Slovensku lze v počátcích vzniku stranického systému identifikovat jako slabě institucionalizované. Celkem logicky jim chyběla pevná organizační struktura a členská základna, kdy je možno hovořit spíše o sympatizantech než členech. Anti-stranická atmosféra se navíc promítla do všeobecného odmítání modelu politické strany. Některá uskupení tak v názvu symbolicky volila spíše pojem hnutí než strana.²⁵ Jen pozvolné obnovování tradičních konfliktních linií, nebo velmi pomalé vytváření nových, mělo zpravidla za následek jen velmi obecné volební programy představené ve volbách v roce 1990. Rozdílné stupně institucionalizace politických stran znamenaly a do určité míry determinovaly životnost jednotlivých formací, což se projevilo v následném vývoji stranického systému. [Kopeček 2003: 179–180]

3.2.1 Komunistická strana Slovenska – Strana demokratické levice (SDL)²⁶

3.2.1.1 Období transformace

Název této kapitoly by bylo možné chápat jako odkaz k dvouměsíčnímu období z přelomu let 1990 a 1991, kdy byl název nástupnické strany Komunistické strany Slovenska přesně takový, jako je uvedeno v názvu. Ve skutečnosti je volen z důvodu, který překračuje pouhé sémantické chápání tohoto výrazu. Strana demokratické levice (SDL), nástupnická formace slovenských komunistů, byla se svou historií velmi úzce spjata, což do určité míry ovlivnilo i její pozdější fungování v rámci politického systému Slovenska. Po většinu 90. let však na Slovensku hrála významnou roli a v této době zastávala pozici nejsilnější levicové politické strany v zemi.

Zárodky vzniku, respektive transformace KSS, je třeba hledat mnohem dříve, než v období změny názvu na konci roku 1990. Počátky transformačních snah spadají

²⁴ Jako již existující politické strany byly uznány Československá strana lidová, Československá strana socialistická, Demokratická strana, Komunistická strana Československa a Strana svobody.

²⁵ Viz například KDH, MKDH a později i HZDS.

²⁶ Názvy slovenských politických strany budou uváděny v českém jazyce. Zkratky těchto stran však budou pro větší přehlednost převzaty ze slovenského jazyka.

do období po listopadu 1989 a snahy KSS přizpůsobení se danému vývoji. Vedoucí činitelé, v čele s předsedou Slovenské národní rady a prvním tajemníkem ÚV KSS, odmítali jakékoli společenské změny a zpočátku také ukončení mocenského monopolu strany.²⁷ Silný tlak na vedení strany, které v té době představovalo předsednictvo a sekretariát ÚV KSS, vyústil 6. prosince 1989 k jeho odstoupení. Jako vedoucí orgán vznikl Akční výbor pověřený přípravou sjezdu, kde bude zvoleno nové vedení strany. Z hlediska přeměny KSS na moderní levicovou stranu lze jako rozhodující okamžik spatřit obsazení nově vytvořeného Akčního výboru, ve kterém získali převahu reformně naladěni komunisté v čele s Petrem Weissem. Navzdory krátkému období fungování Akčního výboru ho lze považovat za významný okamžik. Nejenže tak poprvé dostali reformně orientovaní komunisté možnost účasti na vedení strany, ale jedním z prvních kroků bylo například označení normalizačního dokumentu *Poučení z krizového vývoje* za neplatný. Tímto se tak vedení KSS jasně profilovalo jako reformní uskupení. [Kopeček 2007: 185]

Mimořádný sjezd KSS strany konaný 17. prosince 1989 potvrdil kurz, který byl nastolen Akčním výborem a který znamenal směřování k zásadám sociálně demokratické ideologie. Zintenzivněny byly kontakty s představiteli západních sociálně demokratických strany a ze strany byli vyloučeni nejvíce zdiskreditovaní členové KSS, kteří před rokem 1989 zastávali pozice na různých úrovních. [Kopeček 2002: 243] Voleb v červnu 1990 se Komunistická strana Slovenska účastnila ještě pod hlavičkou KSČ, ale již 16. června byla na zasedání ústředního výboru KSS formulována myšlenka budování KSS jako národní politické síly a prosazování zásadní změny ve vztazích a kompetencích ústředních orgánů KSČ. [Rudé právo 1990, KSS o volbách] Snaha KSS o větší míru autonomie doznala praktických kroků na 18. sjezdu Komunistické strany Československa v listopadu 1990. KSČM a KSS se dohodly, že „(...) jako výraz společného přání a přesvědčení žít ve společném státě (...)“ vytvoří federaci a přijmou společné programové dokumenty. [Organizační řád KSČS] Tím se stala *Programová deklarace*, která odkazovala k formování nové moderní strany hlásící se k tradici levice v sociálně demokratickém hnutí. Řešení politických a společenských rozporů nadále spatřuje pouze v demokratické soutěži myšlenek a názorů. [Programová deklarace KSČS] Ve federaci vytvořené nereformovanou KSČM a o transformaci usilující

²⁷ Zajímavá je v tomto kontextu hegemonie Komunistické strany Slovenska v oblasti periodického tisku. Tato problematika byla řešena až v únoru 1990 na jednání ÚV KSS a koordinačního výboru VPN. [Rudé Právo 1990, Jednání představitelů VPN a ÚV KSS]

nástupkyní slovenských komunistů (v té době již pod názvem SDL), však bylo otázkou času, kdy dojde ke sporům způsobených právě těmito dvěma rozdílnými přístupy. V září 1991 došlo ve Federálním shromáždění k ustavení samostatného klubu poslanců Strany demokratické levice (SDL), čímž došlo de facto k rozpadu společného klubu federace KSČS. Představitelé SDL tak reagovali na nedostatečnou transformaci KSČM, ve které nadále spatřovali výrazné rysy tradiční komunistické strany. [Rudé právo 1991, Poslanecký klub KSČS...] Ve volbách v roce 1992 již Strana demokratické levice kandidovala jako samostatný subjekt.

Stejně jako v některých jiných post-komunistických zemích, i na Slovensku byla součástí transformačního procesu změna názvu strany.²⁸ Úvahy o změně názvu se ze strany Petera Weisse objevily již v únoru 1990, avšak v té době se neseťkaly s úspěchem. Rozhodujícím se v tomto směru stal sjezd strany konaný v říjnu 1990 v Prešově. Vedoucí činitelé strany považovali změnu názvu za součást rozchodu s konzervativními komunisty a za jistou ideovou konvergenci se sociálními demokraty. [Čapko 1990] Vedle přijetí nového programu odmítajícího marxismus, bylo na sjezdu rozhodnuto o změně názvu na Komunistickou stranu Slovenska – Strana demokratické levice (KSS–SDL). Nový název začala strana používat od 1. 12. 1990. Vedení strany si však již v době sjezdu bylo vědomo nutnosti vypustit z názvu všechny odkazy směřující k minulosti. Proto bylo sjezdem přijato opatření, které dávalo ústřednímu výboru strany pravomoc definitivně rozhodnout o názvu strany. Převaha reformně naladěných komunistů v ústředním výboru tak v lednu 1991 rozhodla o vypuštění první části názvu, tedy Komunistická strana Slovenska. S účinností od 1. února 1991 se tak bývalá KSS přejmenovala na Stranu demokratické levice (SDL). Touto změnou tak došlo k přerušení právní a politické continuity SDL s předlistopadovou KSČ. [Čapko 1991] I přes nutnost přeregistrace členů přinesla změna názvu pozitiva ve formě zlepšení komunikace s politickými partnery a získání většího prostoru ve sdělovacích prostředcích. [Pergl 1991]

²⁸ Komunistická strana Čech a Moravy je jednou z mála postkomunistických stran, která si v názvu udržuje slovo komunistická. Navzdory určitým snahám umírněnějších komunistů prosadit změnu názvu tyto nikdy neuspěly. Nejnověji se k problematice názvu strany vyjádřila poslankyně KSČM Soňa Marková. „(...) myslím si, že ten název skutečně říká ano, my jsme komunisté, říkáme to zcela otevřeně a neschováváme se za nějaké jiné názvy, říkáme otevřeně, kdo jsme, o co usilujeme a prokázali jsme za těch 20 let, že jsme, že se na nás lidé mohou spolehnout.“ [Rozhovor s poslankyní Soňou Markovou. Český rozhlas I Radiožurnál. 25. 2. 2013.]

3.2.1.2 Období existence SDE

Transformační spor o identitu strany v období po listopadu 1989 byl rozhodující pro směřování strany v následujících letech. Změna názvu strany měla navenek jasně ukazovat odklon od minulých dob a symbolizovat přeměnu v moderní levicovou stranu. Na formálně prvním sjezdu SDE v prosinci 1991 byla odhlasována rezoluce s cílem vstoupit do Socialistické internacionály, organizace sdružující socialistické a sociálně demokratické strany.²⁹ Proces povinné přeregistrace členů sice výraznou měrou zredukoval početní stav členstva, nadále však ve straně zůstal nezanedbatelný počet funkcionářů, kteří se se sociálně demokratickým směřováním strany neztotožnili. [Kopeček 2007: 188] Jak se později ukázalo, právě existence dvou názorových proudů znamenala rozkol ve straně, který výrazně ovlivnil její působení v politickém systému Slovenska.

Již před volbami v roce 1992 se stále více projevovala ochota ostatních stran spolupracovat s SDE. Blízkým partnerem SDE byla zejména Sociálně demokratická strana Slovenska (SDSS), která v březnu 1992 souhlasila s uzavřením společné volební koalice. [Rudé právo 1992, SDE a SDSS do...] Navzdory tomu, že k dohodě nakonec nedošlo, byla původní snaha SDSS jasným signálem, že se ze Strany demokratické levice stává akceptovaná politická strana.³⁰

Volební výsledek v roce 1992 plně odrážel očekávání vedení strany v čele s Peterem Weisssem. Zisk 14,7 % hlasů a 29 mandátů znamenal druhé nejsilnější zastoupení ve slovenském parlamentu, hned za HZDS. Sestavení menšinové vlády Vladimíra Mečiara pro SDE znamenalo smířit se s úlohou opoziční strany. SDE deklarovala, že bude plnit úlohu konstruktivní opozice. Ze strany politických konkurentů však byla považována za stranu dvou tváří a líbivé politiky. [Perknerová 1992] Ilustrovala to například podpora Deklarace o svrchovanosti Slovenska, kterou SDE podpořila navzdory svému odmítavému postoji k rozdělení Československa. Roztržky mezi dvěma nejsilnějšími stranami nakonec vedly k pádu vlády Vladimíra Mečiara, kdy pro vyslovení nedůvěry hlasovali skoro všichni poslanci SDE. [Kopeček 2007: 190] Definitivní tečkou za polistopadovou ostrakizací byl potom

²⁹ Sjezdem bylo dále odhlasováno ukončení činnosti SDE ve Federaci KSČM a SDE. Důvodem bylo zejména rozdílné pojetí politiky, kdy KSČM byla ze strany představitelů SDE viděna jako obhájce původních ideálů a hodnot. [Rudé právo 1991, SDE odešla...]

³⁰ Neuzavření volební koalice bylo ovlivněno zejména přijetím Alexandera Dubčeka za člena SDSS a jeho nominací na lídra kampaně. [Rudé právo 1992, Slovenská soc. demokracie...]

vstup SDE do přechodné vlády Jozefa Moravčíka.³¹ I přes odpor většiny koaličních partnerů se Weissovi podařilo prosadit předčasné volby. Toto rozhodnutí bylo motivováno zejména vysokými volebními preferencemi strany, které na přelomu let 1993/1994 dosahovaly hranice 20 %.

Levicová volební koalice s názvem Společná volba (SV), jejíž hlavní stranou byla SDE, ve volbách propadla. Dle tehdejších volebních pravidel se ziskem 10,4 % hlasů jen těsně překonala uzavírací klauzuli potřebnou pro vstup do parlamentu.³² Právě tento špatný volební výsledek znamenal ve vývoji strany zásadní mezník. Pozice reformního vedení strany byla značně oslabena, čemuž zcela jistě přispěl také odliv členů v letech 1994 a 1995. Neúspěšné volby pro vrcholné představitele strany znamenaly nutnost sebereflexe, která vyústila v nabídku k odstoupení. [Rudé právo 1994, Vedení SDE nabídlo...] Pouhé čtyři měsíce před řádným sjezdem se však tyto úvahy jevily jako bezpředmětné a o dalším vývoji měl rozhodnout až únorový sjezd. Na něm sice Peter Weiss svou funkci obhájil, ale již ne s tak velkou převahou, jako v letech minulých.

O rok později se dlouholetý předseda Weiss již necítil tak silný a rozhodl se na sjezdu v Nitre v dubnu 1996 na post lídra strany nekandidovat. Novým předsedou byl zvolen Jozef Migaš, představitel levicovějšího pojetí politiky. Nové vedení strany (jehož byl jako místopředseda členem také Peter Weiss) zastávalo z hlediska vztahu k vládnoucí HZDS podobné pozice, jako to původní. Předseda Migaš dal několikrát jasně najevo, že nehodlá do krizí zmítané koalice vstupovat. Ústy svého místopředsedy Roberta Fica však dal najevo ochotu v případě potřeby podpořit menšinovou vládu HZDS. [Hospodářské noviny 1996, R. Fico vysvětlil...] Varianta podpory menšinové vlády nakonec donutila tehdejší koaliční partnery ZRS a SNS vládu neopustit a SDE tak do voleb plnila roli plnohodnotné levicové opoziční strany. Předseda strany Migaš prezentoval nutnost hrát úlohu jakési třetí síly, tedy zastávat pozici mezi vládní a opoziční pravíci. [Hospodářské noviny 1996, SDE chce být...] Důležitou událostí v tomto období bylo přijetí SDE do Socialistické internacionály, čímž byla završena několikiletá snaha o získání členství v této organizaci.

³¹ Uznání SDE jako standardního politického partnera lze spatřit například i v účasti prezidenta Michala Kováče na druhém sjezdu strany. Naopak, zástupci Komunistické strany Čech a Moravy na sjezd pozvání nebyli.

³² Lubomír Kopeček shrnuje neúspěch této koalice ve třech bodech. Za prvé, SDE byla oslabena ze strany ZRS, která přetáhla část původních voličů. Za druhé, SDE byla odpovědná za nepopulární sociální reformy z dob Moravčíkovy vlády. A konečně za třetí, vytvoření koalice s málo známým názvem bylo pro voliče nesrozumitelné. [Kopeček 2007: 191]

Téměř s ročním předstihem se začala SDL připravovat na volební kampaň pro volby v roce 1998.³³ Ze strany vedení byla odmítnuta jakákoli předvolební koalice, stejně jako nepřímá vyloučená povolební spolupráce s vládnoucím HZDS.³⁴ Volby pro stranu se ziskem 14,6 % a 23 mandátů znamenaly úspěch a vyhlídky účasti v budoucí vládě. Navzdory snahám HZDS o vytvoření vlády se SDL nakonec rozhodla podpořit relativně heterogenní vládní uskupení ve složení SDK, SMK, SOP a SDL. Právě heterogenita této vládní koalice způsobovala straně značné problémy jak uvnitř koalice, tak uvnitř strany samotné. Navenek se krize projevila v roce 2000, kdy předseda Migaš vyzval poslance za SDL, aby hlasovali pro opozici vyvolané hlasování o nedůvěře premiérovi. [Kopeček 2007: 197] Určitá schizofrenní situace se projevila směrem dovnitř strany. V lednu 1999 odstoupil z funkce místopředsedy strany tehdy jeden z nejpopulárnějších politiků Robert Fico. Ten přitom pouhé tři měsíce před tímto rozhodnutím svůj post obhájil na stranickém sjezdu. V září téhož roku Fico stranu opustil úplně, v té době již s úmyslem založení vlastní strany. [Rovnost 1999, Poslanec Fico...] Účast ve vládě, která činila nepopulární kroky, a odchod Fica, znamenaly pro stranu výrazný propad voličských preferencí. Ke střetu dvou ve straně existujících křídel došlo na sjezdu v Košicích v roce 2000. Modernistické křídlo však neuspělo a do vedení strany byli zvoleni představitelé levicovějšího křídla v čele se staronovým předsedou Migašem.

Do voleb v roce 2002 vstupovala SDL pod vedením radikálně socialistického Pavla Koncoše a oslabena o některé ze svých členů, kteří stranu opustili a založili vlastní. Mezi těmito byla mimo jiné odvolaná ministryně financí Schmögnerová a bývalý předseda strany Weiss. [Lidové noviny 2002, Bývalí členové...] I přes jistou integrační snahu vytvořit jakousi levicovou předvolební koalici s SDSS a SOP byl volební výsledek zklamáním. SDL získala pouhých 1,4 % hlasů a poprvé od listopadu 1989 nezískala tato postkomunistická strana parlamentní zastoupení. Výsledek voleb znamenal okamžitou rezignaci předsedy strany Koncoše a snahu nalézt východisko z této politické agonie. Vyústěním krize strany, která znamenala její postupnou marginalizaci, bylo odsouhlasení sloučení se stranou SMER bývalého člena SDL Roberta Fica. Konečným rozhodnutím o tom rozhodli delegáti 10. sjezdu SDL v Banské

³³ Již v srpnu 1997 se předseda strany Jozef Migaš vydal mezi voliče. Zajímavé je, že použil podobný způsob cestování za voliči, jako Miloš Zeman. V případě Migaše se jednalo o tak zvaný Migmobil, což byla upravená a klimatizovaná Avia.

³⁴ Ke zformování předvolební koalice byla SDL vyzvána KSS. Vedení SDL však tuto možnost vyloučilo, a to i přesto, že na komunální úrovni spolupráce těchto stran vyloučena nebyla.

Bystrici, kde pro sloučení hlasovalo 151 ze 159 přítomných delegátů.³⁵ Strana demokratické levice tak po 14 letech působení na slovenské politické scéně přestala existovat. [Právo 2004, SDĽ se integrovala...]

3.2.2 Sociálně demokratická strana Slovenska (SDSS)

Sociálně demokratická strana Slovenska byla stranou historickou, jejíž kořeny spadají až do 19. století. V období Uherska a následně i první republiky však byla její působnost podřízena celostátním sociálně demokratickým strukturám. Únor 1948 pro stranu znamenal začlenění do KSČ a tím i faktickou ztrátu existence. Události roku 1989 straně přinesly možnost obnovy samostatného působení. Stejně jako jiné strany, i SDSS v 90. letech trpěla vnitřní krizí, která byla způsobena vytvářejícími se názorovými proudy. Více než čímkoli jiným tak bylo fungování této strany ovlivněno vnitřní rozhádaností, jež nakonec vedla ke sloučení se stranou SMER v roce 2003 a faktickému zániku této tradiční sociálně demokratické strany.

Již 7. ledna 1990 se v Bratislavě uskutečnila konference, která dala základy vytvoření organizační struktury strany včetně základních programových bodů. Oficiálně byla strana zaregistrována 1. února 1990. Obnovující sjezd 3. února 1990 schválil název strany a zvolil nové vedení v čele s Ivanem Pauličkou (v dubnu téhož roku vystřídaným Borisem Zalou).³⁶ Parlamentní ani komunální volby v roce 1990 straně úspěch nepřinesly. V průběhu roku 1991 byla strana nucena hledat možnosti zvýšení jejího politického významu. Dřívější silně antikomunistická rétorika byla v zájmu možné spolupráce s SDĽ upozaděna. Sociální demokraté do svých řad v březnu 1992 přijali bývalého reformního komunistu Alexandra Dubčeka. Ten se na konci března téhož roku stal předsedou strany. [Rudé právo 1992, Předsedou SDSS...] Paradoxem je, že to byl právě Dubček, který odmítl již připravovanou předvolební dohodu s SDĽ. Alexander Dubček straně ve volbách v červnu 1992 přinesl jediný výraznější úspěch, kdy právě jeho kandidatura do Sněmovny národu Federálního shromáždění znamenala překročení 5% klauzule a zisk pěti poslanců v této komoře.

Již v roce 1992 se uvnitř SDSS objevovaly rozdílné pohledy na budoucí směřování strany a zejména na budoucí potenciální partnery sociálních demokratů. Proud reprezentovaný bývalým předsedou Borisem Zalou zastával pozici orientace na

³⁵ Podrobněji ke sjednocení se stranou SMER v kapitole o SMERu.

³⁶ Od ustavujícího sjezdu až do roku 1993 nesla strana název Sociálně demokratická strana na Slovensku (SDSS). V roce 1993 byl přijat název Sociálně demokratická strana Slovenska. Zkratka SDSS byla zachována. [Kopeček 2007: 210]

HZDS, zatímco křídlo zastoupené budoucím předsedou strany Jaroslavem Volfem soustředilo svou pozornost na spolupráci s SDL. Vítězství Volfa na sjezdu v Petržalce stranu v následujících letech nasměrovalo do anti-mečiarovského tábora. [Kopeček 2007: 213] Kandidatura v rámci volební čtyřkoalice Společná volba (SV) sociálním demokratům nepřinesla úspěch ani navenek, ani dovnitř strany. Několik členů vedení strany na protest SDSS opustilo a volební výsledek 10,4 % znamenal pouhé dva poslanecké mandáty pro stranu.

Období následujících let bylo symbolizováno soubojem již zmíněných proudů uvnitř strany. Bratislavská konference v březnu 1995 tento souboj dále vyhrtila. Na podzimním sjezdu Volf předsednickou funkci obhájil, na což opoziční proud reagoval vytvořením vnitrostranické platformy Obroda sociální demokracie. Postupně se také objevil částečný odklon od dosavadního partnera SDL. Mezi SDL a SDSS se objevily rozdíly zejména v chápání opoziční politiky. Zatímco Sociálnědemokratická strana Slovenska důsledně zastávala opoziční postoje vůči koaliční vládě Vladimíra Mečiara, SDL koordinaci opoziční politiky odmítala. [Mesežnikov 1997: 31–35] Rozpor v otázce opozičního působení se projevil také například v případě názoru na referendum o přímé volbě prezidenta. Tato událost znamenala další posun pozice SDSS, kdy strana vstoupila do předvolební koalice SDK.³⁷ Spojení několika různě ideologicky zaměřených proudů uvnitř strany způsobilo rozkol, který vyústil mimo jiné ve vystoupení poslankyně Gbúrové ze SDSS.³⁸ V důsledku novelizace volebního zákona bylo uskupení SDK nuceno založit volební stranu s tím, že kandidáti SDSS byli donuceni z této strany vystoupit a vstoupit do nově vzniklé Strany demokratické koalice (SDK). Navenek byla účast v tomto středopravém subjektu zdůvodňována potřebou sjednocení opozice a strana nadále zdůrazňovala svou sociálně demokratickou orientaci. [Mesežnikov 1999: 81]

V době, kdy SDSS vstupovala do SDK, již nedisponovala dostatečnou podporou, která by jí zajišťovala jistotu zisku poslaneckých mandátů. Stejně jako jiné středně velké opoziční strany se jí dlouhodobě nepodařilo překročit potřebnou pětiprocentní hranici. [Bútorová, Gyárfášová, Velšic 1999: 245] Od roku 2000 se v některých průzkumech u Sociálnědemokratické strany Slovenska dokonce objevila hodnota 0 %. Ještě větší pokles důvěry voličů byl důsledkem účasti ve vládní koalici, za jejíž nepopulární reformy nesla SDSS svůj díl odpovědnosti. K propadu volebních

³⁷ Členy této koalice dále byly KDH, DU, DS a SZS.

³⁸ Po jejím vystoupení tak měla SDSS v Národní radě jen jednoho poslance, jímž byl předseda Volf.

preferencí strany dále přispěla i voličská expanze SMERu, který cílil na podobný typ voličů jako SDSS. [Kopeček 2007: 216]

Postupně se snižující relevanci SDSS jako politické strany se vedení snažilo před volbami v roce 2002 vyřešit spoluprací s jinými subjekty. V březnu roku 2001 se několik členů pokusilo za pomoci nově vzniklé *Sociální a demokratické platformy* prosadit sloučení s SDKÚ. Mnohem pravděpodobnější však bylo spojení se SDE, se kterou probíhala jednání o umístění kandidátů SDSS na kandidátní listinu SDE již od počátku roku 2002. V rámci dohody o předvolební spolupráci byl ze strany SDE kladen požadavek na neúčast Jaroslava Volfa na předních místech společné kandidátní listiny. Jaroslav Volf se kandidatury následně vzdal. [Mesežnikov 2002: 93]

Po neúspěšných volbách, které pro SDSS znamenaly odchod z parlamentních lavic, se pozornost upřela k hledání vhodného partnera, se kterým by se strana mohla sloučit. V nově nastalé situaci, kdy se novým aktérem jednání o integraci v levé části politického spektra stala strana SMER, bylo jen otázkou času, kdy dojde k dohodě o vzájemné spolupráci. SMER byl v té době jedinou nalevo od středu se profilující stranou, která disponovala parlamentním zastoupením a výraznější voličskou podporou.³⁹ Historická tradice a mezinárodní zakotvení SDSS (členství v SI a PES) bylo zajímavým bonusem, který Ficovi napomohl v legitimizaci strany na mezinárodní scéně. [Kopeček 2007: 218] Jakýmsi předstupněm splnutí obou stran byla dohoda o umístění kandidátů SDSS na kandidátní listinu SMERu pro volby do Evropského parlamentu. Vzhledem ke čtrnácti mandátům, které byly Slovensku pro tyto volby přiděleny, se sedmé místo na kandidátní listině pro zástupce SDSS jeví jako nevolitelné.⁴⁰ Definitivní sloučení se stranou SMER bylo schváleno na sjezdu v říjnu 2004. Strana získala právo na obsazení jednoho postu ve vedení SMERu.

3.2.3 Sdružení dělníků Slovenska (ZRS)

Pozici nejvýznamnější levicové politické strany zastávala po většinu 90. let Strana demokratické levice (SDE). Vedle ní lze však identifikovat další levicové subjekty, které se v určité míře účastnily ať už přímo řízení země, nebo byly více či méně marginální. Z hlediska významu lze za jednu z nejdůležitějších stran považovat Sdružení dělníků Slovenska (ZRS). Tento subjekt, který vznikl odštěpením od SDE,

³⁹ Volby v roce 2002 přinesly úspěch také KSS, tu však nelze vzhledem její ideologické profilaci považovat za možného partnera pro sjednocení levice.

⁴⁰ Pro volby do Evropského parlamentu v roce 2009 byl počet mandátů Slovenska zredukován na třináct.

zastával důležité pozice ve druhé Mečiarově vládě a stal se rozhodujícím členem tohoto koaličního kabinetu.

U zrodu ZRS stál bývalý člen KSS a SDE Ján Ľupták.⁴¹ Sdružení dělníků Slovenska založené v roce 1992 nejprve vzniklo jako občanské sdružení. Pro založení podobného subjektu byly v té době vytvořeny vhodné podmínky. „*Příznivá byla i zvolená doba. Rozbíhající se ekonomická transformace měla ve slovenských podmínkách značně negativní sociální dopady, rostla nezaměstnanost a ve společnosti se zvyšovala sociální nejistota.*“ [Kopeček 2007: 223] Ján Ľupták nebyl ochoten akceptovat zmírňující se populistickou rétoriku, kterou uplatňovala SDE v letech 1990–1992. [Kopeček 2007: 224] Kritika pravicové politiky, ze které Ľupták obviňoval SDE, ho přiměla v březnu 1994 k transformaci ZRS na politickou stranu. Tvrzení o pravicovosti líder ZRS dokládá následným vstupem SDE do koalice se SDK a maďarskými stranami v Moravčíkově vládě. [Just 2010: 99] I přesto, že ZRS fungovala zpočátku jako občanské sdružení, měla v době transformace na politickou stranu v dubnu 1994 již kolem třinácti tisíc členů.

Výsledná podpora ve volbách v roce 1994 plně odrážela výzkumy veřejného mínění. Se ziskem 7,3 % se ZRS stala klíčovým subjektem pro sestavení vlády.⁴² Sdružení dělníků se tak stalo členem vládní koalice spolu s HZDS a SNS. Získáním několika významných postů se strana stala poměrně vlivnou.⁴³ Soužití v této heterogenní koalici však nebylo vždy zcela idylické. Nejvážněji se koaliční roztržky projeví v roce 1996, kdy se obě menší koaliční strany tvrdě postavily proti výměně vedení Slovenské pojišťovny a dosazení lidí blízkých HZDS. [Just 2010: 108] V poněkud schizofrenní situaci se strana ocitla v otázce privatizace. Ačkoli bylo její odmítnutí hlavním bodem předvolební kampaně a straně se v tomto směru podařilo získat klíčové ministerstvo, někteří poslanci včetně předsedy Ľuptáka v březnu 1997 podpořili privatizaci dvou klíčových bank. V tomto směru je zajímavý fakt, že v červnu 1998 strana kvůli privatizačním aktivitám ze svých řad vyloučila poslance J. Garaie. [Hospodářské noviny 1998, Vládní ZRS vylučuje...]

⁴¹ Ľupták byl členem i předlistopadové KSS.

⁴² Volby do NR SR 1994. Dostupné z: <<http://app.statistics.sk/volby98/1994/volby21.htm>>.

⁴³ ZRS získala post vicepremiéra, ministra privatizace, ministra spravedlnosti, nově zřízeného ministra pro výstavbu a další. [Vláda Slovenské republiky od 13. 12. 1994 do 30. 10. 1998. Dostupné z: <<http://www.vlada.gov.sk/vlada-slovenskej-republiky-od-13-12-1994-do-30-10-1998/>>]

Vzhledem k nenaplněnému očekávání elektorátu začala podpora strany postupně klesat.⁴⁴ Jedním z hlavních důvodů je již zmíněná rozpolcenost v oblasti privatizace. [Mesežnikov 1998: 66] Řešení problému nízkých volebních preferencí formou uzavření předvolební koalice bylo nemožné, nebo alespoň ztížené hned dvěma důvody. Za prvé, Ján Ľupták odmítal úvahy o spolupráci s jinými politickými subjekty. Za druhé, Mečiarova vláda, tedy včetně hlasů ZRS, schválila změnu volebního zákona spočívající v potřebě zisku 5 % pro každého člena volební koalice. Parlamentní volby skončily výrazným neúspěchem. Strana získala pouhých 1,3 % hlasů a ocitla se mimo parlament. Následující roky se nesly ve znamení úbytku členské základny a postupné marginalizaci strany. Poslední volby, kterých se strana účastnila, byly parlamentní volby v roce 2010.⁴⁵ Podle výsledků v jednotlivých letech lze spatřovat další postupný úbytek voličů. Od voleb v roce 2002 s výsledkem 0,54 % se strana dostala až na hodnotu 0,24 % v roce 2010.⁴⁶

Sdružení dělníků Slovenska byla levicová politická strana, která sama sebe zařadila nalevo od SDE. Levicově populistický program z počátečních let existence strany znamenal nárůst podpory a vládní angažmá v letech 1994–1998. Zpronevření se vlastnímu programu však znamenalo ztrátu voličské základny a po parlamentních volbách 1998 se strana stala mimoparlamentní. Dle údajů registru Ministerstva vnitra Slovenské republiky je Sdružené dělníků Slovenska stále aktivní politickou stranou.⁴⁷

⁴⁴ V tomto směru je třeba zmínit fakt, že již po volbách v roce 1994 se strana ocitla pod 5% uzavírací klauzulí a po zbytek volebního období se jí nepodařilo tuto hranici překročit. [Nováková 2009]

⁴⁵ V roce 2010 se strana účastnila také voleb do orgánů samosprávy obcí (komunálních voleb). V rámci celého Slovenska však získala zcela zanedbatelný počet zástupců. Za ZRS bylo zvoleno 37 zastupitelů. [Statistický úřad Slovenské republiky. Dostupné z: <<http://www.statistics.sk>>]

⁴⁶ Statistický úřad Slovenské republiky. Dostupné z: <<http://www.statistics.sk>>.

⁴⁷ Registr politických stran na Slovensku. Dostupné z: <<http://portal.ives.sk/registre/startps.do>>.

4 Strana SMER⁴⁸

4.1 Zakladatelské období

4.1.1 Okolnosti vzniku strany

Strana SMER vznikla v období vlády široké anti-mečiarovské koalice ve složení SKD, SDL, SMK a SOP.⁴⁹ Strana demokratické levice, jako druhý nejsilnější člen vládní koalice, získala při rozdělování vládních postů celkem šest ministerských křesel. Její vstup do této heterogenní koalice byl motivován jednak dlouhým působením v opozici a také jakýmsi anti-mečiarovským étosem, který v té době ve stranickém systému Slovenska převládal. Účast ve vládě však začala ovlivňovat voličskou podporu strany, což bylo dále doplněno dalším narušením vnitřní integrity strany.⁵⁰ Právě toto byl okamžik, kdy se poslanec a místopředseda SDL Robert Fico rozhodl učinit jedny z prvních kroků k pozdějšímu založení strany SMER.

Robert Fico byl již od začátku roku 1999 jedním z nejdůvěryhodnějších politiků na Slovensku. Kombinace tohoto faktu společně s místopředsednickou funkcí v SDL byla předpokladem pro získání ministerského postu.⁵¹ Již na začátku roku Fico rezignoval na místopředsednickou funkci s úmyslem věnovat se zahraničním aktivitám a odborné práci. [Hospodářské noviny 1999, Fico odstoupil...] Robert Fico i nadále zůstal členem SDL, za kterou získal nejvyšší počet preferenčních hlasů ve volbách v roce 1998. Opuštění postu místopředsedy strany Ficovi částečně rozvázalo ruce v otázce kritiky vládní politiky. „*Předložili jsme lidem už tolik her v podobě jazykového zákona nebo případů Lexy a Krajčího, že lidé oprávněně očekávají, že přijde i politika chleba. (...) Lidé z opozice přicházejí vcelku s rozumnými návrhy a jejich odmítání za každou cenu pokládám za nesmyslné.*“ [Zábojník 1999] Zároveň již v červnu 1999, tedy v době, kdy byl ještě členem SDL, avizoval možnost vytvoření nového politického subjektu. „*Nyní jsem členem vládní koalice a pociťuji velkou zodpovědnost k voličům SDL (...). Ve velmi rozkolísaném politickém životě v naší zemi se však může velice rychle vytvořit prostor pro vznik nového politického subjektu.*“ [Zábojník 1999]

⁴⁸ Ačkoli se oficiální název strany po dobu její dosavadní existence dvakrát změnil, v celé práci je v rámci zjednodušení používán pouze název SMER. Obě změny názvu jsou však v práci zmíněny.

⁴⁹ Slovenská demokratická strana (SDK) vznikla sdružením více politických stran. V důsledku změny volebního zákona však formálně vystupovala jako samostatná politická strana s institutem členství.

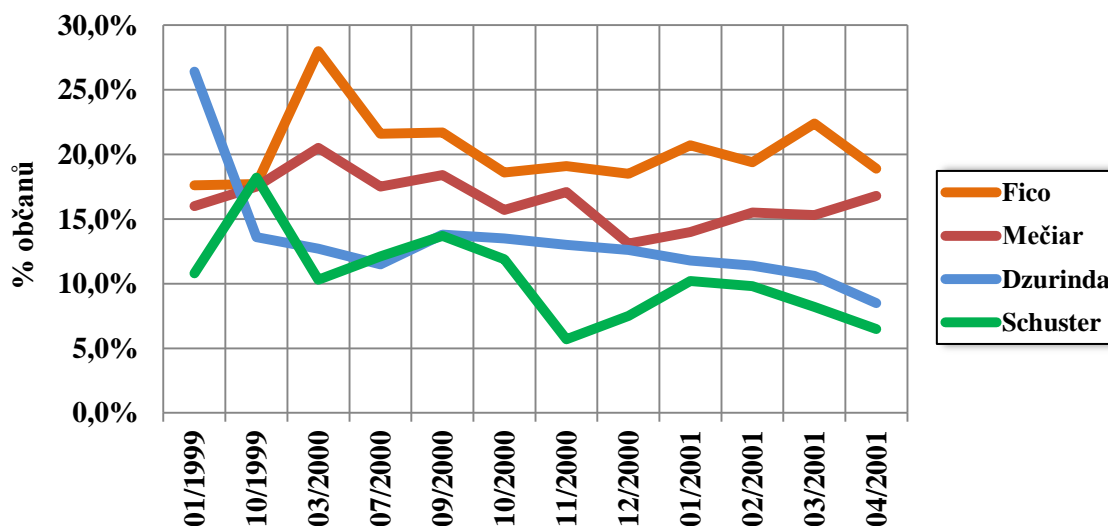
⁵⁰ Je třeba zmínit, že výrazný pokles podpory strany lze spatřit až na začátku roku 2000. Ještě v lednu 1999 bylo straně nakloněno více jak 15 % voličů. [Inštitút pre verejné otázky (online). Dostupné z: <<http://www.ivo.sk>>]

⁵¹ V souvislosti s Ficem se uvažovalo také o funkci generálního prokurátora.

V září 1999 se Robert Fico definitivně rozhodl stranu SDL opustit. V této době se již netajil přímým úmyslem založit politickou stranu. Dne 29. října. 1999 byla na Ministerstvo vnitra podána žádost o registraci strany SMER a 8. listopadu byly strana oficiálně zaregistrována pod názvem SMER.

Samotný vznik strany byl zajímavý minimálně z jednoho hlediska. Již v lednu 2000, tedy pouhé dva měsíce po oficiálním vzniku, se SMER objevil ve výzkumech veřejného mínění. Průzkumy mu tehdy připisovaly bezmála 11% voličskou podporu, což stranu zařadilo na čtvrté místo hned za SMK. [Bútorová, Gyárfášová, Velšic 2000: 295] Jedno z možných vysvětlení lze nalézt ještě v době, kdy se Robert Fico stavěl do opozice vůči své vlastní straně. Jako nejoblíbenější politik a bývalý vrcholný představitel SDL měl Fico v médiích zajištěnou relativně vysokou pozornost. V době letních prázdnin, tedy v období tak zvané okurkové sezóny, lídr SMERu vydával jedno prohlášení za druhým. Mediální pozornost, v kombinaci s Ficovým politickým umem, bezpochyby přitáhla pozornost velkého množství potenciálních voličů. Stranou je záměrně ponechána otázka programové profilace strany, která v sobě alespoň z počátku nesla jisté rysy populismu. Tomuto tématu bude věnována pozornost v závěrečné kapitole.

Graf 1: Žebříček politiků na Slovensku podle důvěryhodnosti

Zdroj: IVO, ÚVVM při SÚ SR⁵²

⁵² Citováno podle Bútorová, Gyárfášová, Velšic 2000: 295.

4.1.2 Etablování strany a krajské volby 2001

Postupné etablování strany v politickém systému Slovenska bylo usnadněno vysokými volebními preferencemi, kterých SMER dosáhl již v prvních měsících své existence. Maxima v tomto období strana dosáhla již v dubnu 2000, kdy se její podpora vyšplhala na více jak 23 %. Po zbytek roku 2000 SMER sice zaznamenával jistý pozvolný úbytek voličů, ke konci roku však podpora dosáhla hodnoty kolem 20 %, již si strana držela i v následujících měsících.

Tabulka 2: Vývoj volebních preferencí na Slovensku po volbách 1998 (v %)

<i>Strana</i>	<i>09/1999</i>	<i>01/2000</i>	<i>03/2000</i>	<i>04/2000</i>	<i>05/2000</i>	<i>06/2000</i>	<i>07/2000</i>	<i>08/2000</i>	<i>09/2000</i>	<i>10/2000</i>	<i>11/2000</i>	<i>12/2000</i>	<i>01/2001</i>	<i>02/2001</i>	<i>02/2001</i>
SMER	-	10,8	19,3	23,2	20,3	17,4	16,6	18	15,1	17,6	16,2	19,7	20,9	19,3	20,4
HZDS	33	30,2	28,1	25,5	27,4	28,8	28,1	26,7	26,1	21,5	25,7	21,7	21,9	22,5	24,6
SDKÚ	-	-	10,3	13	11,8	14,3	12,8	14,5	13,4	16,9	13,5	12,8	13,2	11,9	12,2
SDK	19,7	17,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SMK	10,6	12,4	10,5	8,3	11,5	10,4	10,9	10	9,4	9,9	9,8	12,5	11,5	10,6	10,9
SNS	8,6	9	7,8	7,4	7	8,9	10	8,4	10,6	9	10,1	10,1	8,5	11,7	9,7
KDH	-	-	4,3	4,3	3,6	4,6	3,5	5	4,9	6,6	7	5,4	5,3	7,4	5,7
SDL	13,3	8,5	6,7	5,9	5	6,4	8,4	7,5	7,1	6,3	6,8	4,5	6	7,4	5,4

Zdroj: IVO, FOCUS, ÚVVM při SÚ SR⁵³

Pro zakladatelské období strany byly typické dva hlavní rysy. Z hlediska příslušnosti SMERu ke konkrétní stranické rodině mnoho politologů mluví o složitosti takového zařazení. Robert Fico SMER prezentoval jako neideologickou stranu a odmítl přesnější definování ideového zaměření a zařazení na tradiční škále levice – pravice. Tato taktika se vzhledem k problematickému uplatnění socioekonomické konfliktní linie ve stranickém systému Slovenska zdála být vhodně zvolena, v dlouhodobém měřítku však neudržitelná. V rámci svého vystoupení na 37. sjezdu České strany sociálně demokratické v březnu 2013 se Fico problematiky zařazení své strany dotkl, když hovořil o uplatňování racionální a pragmatické politiky. „V roce 1999 vzniká

⁵³ Citováno podle Bútorová, Gyárfášová, Velšic 2000: 295.

*SMER a nastávají i u mě určité experimenty. Nejdříve SMER střední cesta, ani pravice, ani levice, budme racionální, budme pragmatičtí. Řídili jsme se starým čínským příslovím, že je jedno, jestli je kočka černá nebo bílá, důležité je, že chytá myši. V politice musí platit hodnoty a my jsme na to doplatili. (...)*⁵⁴ Pragmatismus, který programaticke a ideologickému vymezení strany dominoval v počáteční fázi sebeidentifikace strany, se projevoval obecnými cíli definovanými SMERem. [Marušiak 2006] Přesnější ideologické zaměření lídr SMERu odkládal do voleb v roce 2002. Již v prosinci 2001 se však strana přihlásila k principům Třetí cesty, tedy koncepci politiky zastávané britskou Labouristickou stranou, německou SPD a Demokratickou stranou v USA. [Marušiak 2006] Od června 2003 se odkaz k Třetí cestě objevil i v názvu strany, která se nově jmenovala SMER (třetí cesta). [Registr politických stran na Slovensku] Odkaz k tomuto pojmu měl však konotace také v rámci politického systému Slovenska. Navenek měl působit jako alternativa ke dvěma politickým táborům zastoupeným vládní koalicí na jedné straně a opoziční HZDS na straně druhé.

Druhým významným rysem, který se projevoval v politice SMERu, byl vztah k ostatním politickým stranám. Vzhledem k zaměření SMERu jako alternativy vůči vládním i opozičním stranám se Robert Fico vyhraňoval vůči všem politickým subjektům. Postupné upozadřování konfliktní linie mečiarismus versus anti-mečiarismus, která byla pro stranický systém Slovenska typická po většinu 90. let, znamenalo vhodné umístění SMERu mezi vládní koalicí a tehdejší opozicí. Lubomír Kopeček v souvislosti se vztahem k politickým konkurentům hovoří o anti-stranickém apelu. Ten byl provázen mimo jiné otevřením strany odborníkům. [Kopeček 2007: 284–285]

Ve vztahu k vládní koalicí se SMER vyznačoval značným kritikem. Prakticky jakákoli příležitost byla představiteli SMERu využita pro kritiku vládní politiky. Kritice podléhaly téměř všechny oblasti včetně ekonomické a sociální politiky a procesu privatizace. Ač byl SMER neparlamentní stranou, mírou kritiky se vyrovnal nebo dokonce i předstihl stanoviska parlamentních stran. [Mesežnikov 2001: 104–105] Kritika a nesouhlas s vládní politikou se projevily také v případě reformy veřejné správy počítající s vytvořením vyšších územních celků (VÚC).

⁵⁴ Projev Roberta Fica na 37. sjezdu ČSSD dne 16. 3. 2013. [online] Dostupné z: <<http://www.cssd.cz/ke-stazeni/videogalerie/video-novinky/37-sjezd-cssd-zahajeni-2-dne/>> [ověřeno k 23. 3. 2013]

Vztah s nejsilnější opoziční stranou HZDS byl ovlivněn vzájemnými verbálními útoky mezi oběma předsedy. Navzdory tomu předseda SMERu spolupráci s HZDS zcela nevyklučoval, řídil se však heslem HZDS bez Mečiara. Fico viděl problém zejména v mezinárodní neakceptovatelnosti Vladimíra Mečiara. V osobě předsedy HZDS Fico dokonce spatřoval potenciální mezinárodní izolaci, a to v případě, kdy by HZDS volby v roce 2002 vyhrála. Mečiara dokonce obvinil z vyřazení Slovenska z integrace do NATO, kdy ho obvinil z nedemokratického způsobu vlády. [Palata 2001]

V roce 2001 se strana zúčastnila prvních voleb. Jednalo se o volby do vyšších územních celků zřízených v rámci reformy veřejné správy. SMER, ale například i nově se rodící Aliance nového občana (ANO), byly zásadně proti decentralizačním snahám vlády a kritizovaly vládní koalici za jejich prosazování. SMER v této reformě viděl potenciální desintegraci státu a výrazné posílení pravomocí samosprávných orgánů. Motivem pro odmítání reformy veřejné správy mohla být v případě strany SMER také nedostatečně vytvořená organizační struktura. V prvních dvou letech ve straně nebyly zřízeny pozice místopředsedů. SMER byl de facto stranou jednoho muže a vyznačoval se dominancí předsedy. Ve vztahu k reformě veřejné správy bylo důležité, že až do září 2001 existovaly pouze jakési manažerské regionální kanceláře. Až na podzim 2001 a částečně kvůli blížícím se regionálním volbám bylo rozhodnuto o vybudování krajských a okresních organizací. [Kopeček 2007: 286] Odmítání HZDS jako politického partnera na celostátní úrovni bylo v zájmu vytvoření předvolebních koalic na regionální úrovni potlačeno. V celkem šesti z osmi volebních krajů byla vytvořena koalice s HZDS. Ve dvou případech se dokonce jednalo o koalici tvořenou pouze dvěma subjekty, tedy stranou SMER a HZDS. Zisk 29 mandátů, tedy 7,2 %, lze vzhledem k ambicím strany hodnotit jako neúspěch.

4.1.3 Volby do NR SR 2002: očekávané vítězství nenaplněno

Volby v roce 2002 znamenaly pro stranu SMER do té doby nejdůležitější moment v její historii. Již před rokem 2002 Robert Fico hovořil o odhodlání podílet se na sestavování příští vlády a dle jeho vyjádření si možnost neúspěchu nepřipouštěl.⁵⁵ Na začátku roku 2002 bylo rozhodnuto, že SMER bude kandidovat jako samostatná politická strana, neutvoří tedy koalici s žádným politickým subjektem. Cílem SMERu byl zisk 32 poslaneckých mandátů a situace, ve které nebude možné bez této strany

⁵⁵ Už v červnu 2000 Robert Fico prohlašoval, že v případě neúčasti SMERu na spolurozhodování o složení nové vlády z funkce předsedy strany odejde. [Mesežnikov 2000: 122]

sestavit žádnou mezinárodně akceptovatelnou vládu. [Mesežnikov 2002: 86] V následující kapitole bude částečně nastíněn průběh volební kampaně, který do určité míry ovlivnil výsledek strany v parlamentních volbách v roce 2002.

Strana SMER začala s předvolební kampaní již na počátku roku 2002. Ve vztahu k vládní koalici byl typický pokračující kriticismus spojený s konfrontačním tónem. Navzdory deklarovanému cíli vstoupit do NATO a EU, SMER v této otázce kritizoval přístup vlády Mikuláše Dzurindy. Svůj přístup, vyjádřený předvolebním billboardem znázorňujícím pozadí čtyřčlenné rodiny a hlásajícím *Do Evropské unie! Ale ne s holými zadky...*, byl považován za velmi konfrontační. [Prokopová 2002] Útočnost kampaně byla zřejmá i z dalšího billboardu s textem *Kradlo se za Mečiara, krade se i za Dzurindy*. [Prokopová 2002] Názorovou kontinuitu lze spatřit také ve vztahu k HZDS, respektive v osobě Vladimíra Mečiara. Fico na předsedu HZDS několikrát zaútočil a obviňoval ho mimo jiné z neprůhledného financování jeho vily v Trenčianských Teplicích. Mečiar lídra SMERu na oplátku nazval polodiktátorem a kádrovákem. [Vilček 2002]

Při prezentaci představ SMERu o vhodných koaličních partnerech byl hlavní důraz kladen především na personální rozměr. Strana nevyklučovala povolební spolupráci s žádnou stranou, vylučovala však účast některých politiků v potenciální koalici. „*Žádná legitimní politická strana nemůže být předem vyloučena z možnosti jednat o sestavení nové vládní koalice. SMER bude ale trvat na tom, aby příslušné orgány vyvodily konkrétní osobní zodpovědnost za poškození Slovenska, jeho zájmů a lidí v letech 1994 – 2002.* [SMER 2002, Volte poriadok...] Za nepřijatelné byli považováni Vladimír Mečiar, Mikuláš Dzurinda a Ivan Mikloš. Podmínkou pro potenciální koaliční partnery byl souhlas s přijetím zákona o prokazování původu majetku, který Fico považoval za stěžejní úkol své budoucí vlády. Předseda SMERu znovu zopakoval závazek odstoupit, pokud se mu do konce roku 2002 nepodaří prosadit klíčové body svého programu. Takto silná prohlášení a vyjadřované sebevědomí bylo bezpochyby podpořeno vysokými volebními preferencemi strany před volbami v roce 2002.

Volební program pro volby v roce 2002 pod názvem *Volte pořádek a slušný život*, již v prvním odstavci odkazuje k principům Třetí cesty. SMER se tímto dokumentem hlásí k prvkům sociální solidarity a sociálního státu. Ve volebním programu se dále vyjadřuje k otázce sestavení koaliční vlády, kdy za nejlepší variantu považuje koalici z malého počtu stran. Částečně se dotýká také oblasti volebního

systemu, kde navrhuje zavedení smíšeného volebního systému a zvýšení uzavírací klauzule z pěti na sedm procent. V programu prakticky nenalezneme oblast zahraniční politiky, ale na základě dřívějších prohlášení SMER představoval výrazně prointegračně zaměřenou stranu.

Volební preference zveřejňované před volbami jasně ukazovaly silné postavení strany SMER v kombinaci s pozicí nejoblíbenějšího politika pro Roberta Fica. Na začátku září 2002 průzkumy SMERu připisovaly více jak 17% podporu. Výsledek 13,5 % a 25 mandátů byl vzhledem k výše zmíněnému logickým zklamáním. Straně se nepodařilo získat dostatečný počet mandátů na to, aby hrála při sestavení nové vlády významnější roli. Relativně nečekaný vysoký zisk v součtu obdržely pravicové strany, čímž byl SMER v následujícím období předurčen k roli opoziční strany.

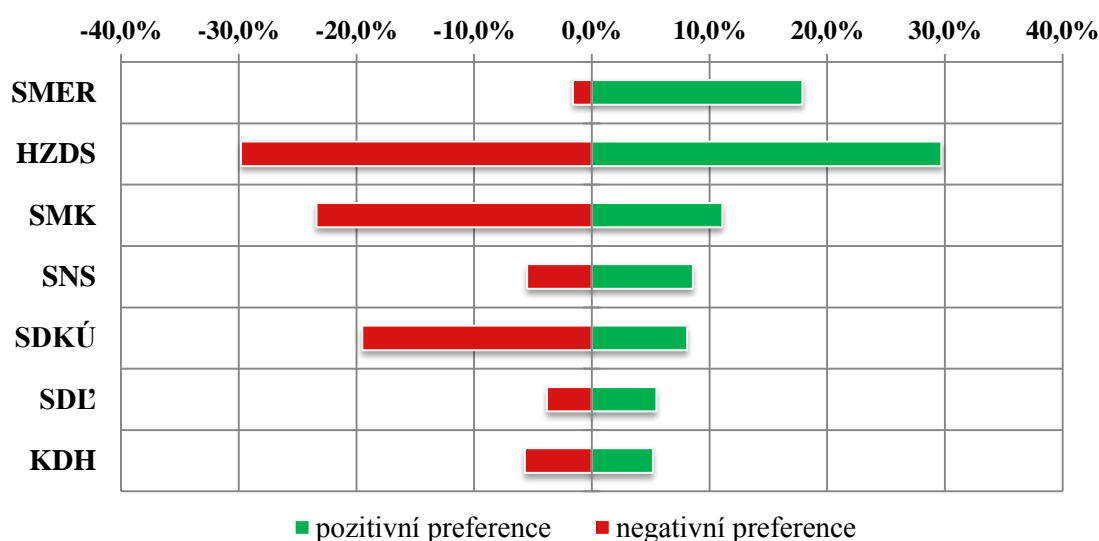
Bezprostředně po volbách Robert Fico výsledek hodnotil slovy „*SMER bude důležitý při dalších politických jednáních. O to nám šlo. Jsme mezi nejsilnějšími politickými stranami, naplnili jsme své ambice (...)*“ [Lidové noviny 2002, Rozhovor s Robertem Ficem] SMER sice dle výsledků voleb nehrál a ani vzhledem k zisku pravicových stran nemohl hrát významnější roli v procesu sestavování nové vlády, Robert Fico však vycítil příležitost, kterou mu dané výsledky daly. „*Čistě pravicová vláda ještě není zárukou stability. Těsná většina v parlamentu vyvolává potřebu korektních vztahů s opozicí jako předpokladu takové stability.*“ [iDNES 2002, Online rozhovor s Robertem Ficem]

Vydeme-li z předpokladu, že zisk 25 mandátů byl pro stranu SMER neúspěch, můžeme se pokusit tento výsledek alespoň z části analyzovat. Po celé období volební kampaně se SMER prezentoval výrazně konfrontační kampaní, která mohla mnoho příznivců odradit. „*Nevnímala jsem výsledek jako selhání. Možná to bylo příliš postavené na konfliktu. Kampaň možná odradila jistou část voličů tím, že byla příliš agresivní (...)*“ [Sudor 2007] Negativní vliv mohla mít také délka volební kampaně a jakési přepálení úvodu, což část voličů v pozdějších měsících unavilo. [Kopeček 2007: 288] Dalším důvodem mohl být ne zcela vyjasněný postoj ve vztahu k potenciálním koaličním partnerům.⁵⁶ Konkrétně HZDS se kromě voličů jí samotné jevilo pro většinu ostatních jako nepřijatelné. To i přes první místo a značnou podporu získanou ve volbách zároveň představovalo subjekt, který disponoval největším počtem

⁵⁶ SMER byl jedinou stranou, která explicitně neodmítla HZDS jako povolebního koaličního partnera. Ostatní strany, které ve volbách 2002 získaly parlamentní zastoupení (do výčtu není zahrnuta KSS), tuto spolupráci předem jednoznačně odmítly. [Mesežnikov 2002: 62, 66, 69, 73]

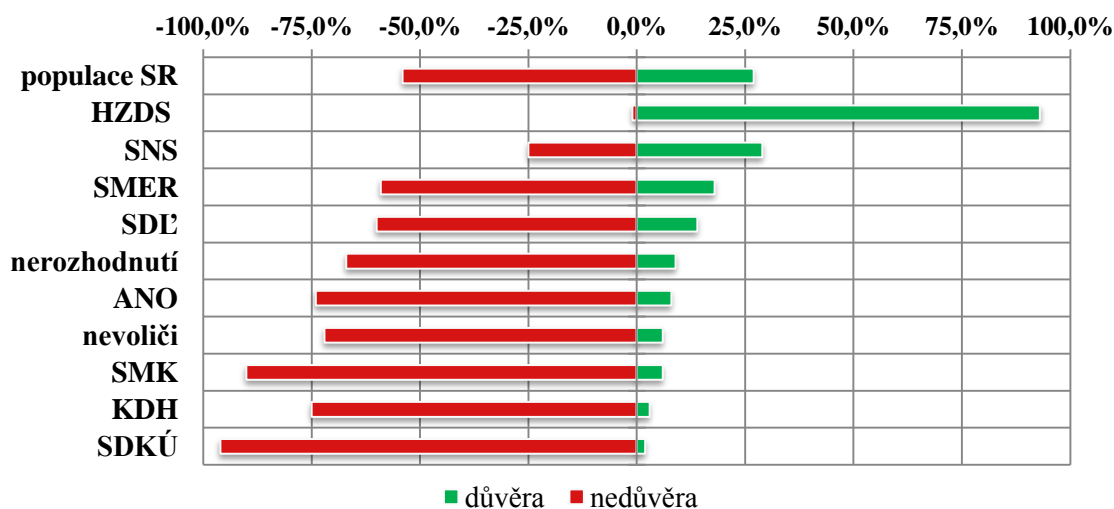
negativních preferencí. Tuto skutečnost ukazuje i graf číslo 2 znázorňující negativní a pozitivní preference vybraných slovenských politických stran v roce 2001. Podobné údaje lze však vyčíst také z grafu číslo 3. Ten jasně ukazuje, že Vladimír Mečiar je pro drtivou většinu voličů jiných stran nepřijatelný. Poměrně vysoké procento nerozhodnutých voličů tak s největší pravděpodobností dalo přednost jiným subjektům. „Analytici se shodují, že pro relativní neúspěch SMERu byl důležitý příklon nerozhodnutých voličů k SDKÚ.“ [Kopeček 2007: 289]

Graf 2: Porovnání negativních a pozitivních volebních preferencí pro vybrané politické strany

Zdroj: IVO

Graf 3: Důvěra a nedůvěra k Vladimíru Mečiarovi podle volebních preferencí

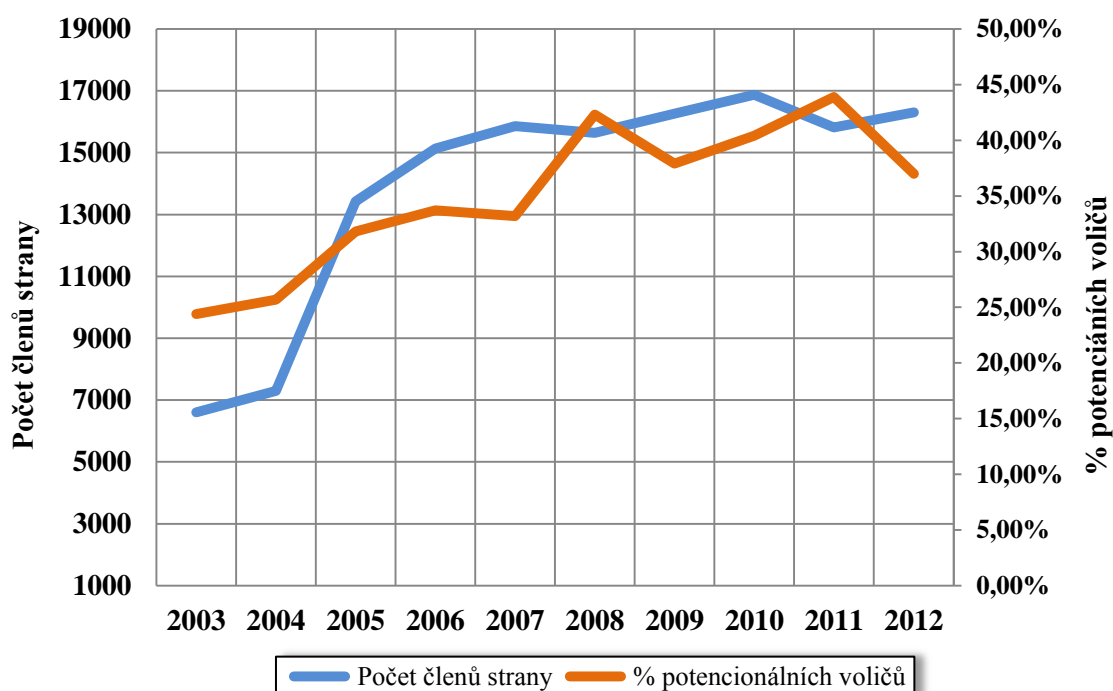
Zdroj: IVO

4.2 SMER v opozici 2002–2006

4.2.1 Opoziční chování na půdě NR SR

V období let 2002–2006 zastávala strana SMER roli kritické opozice. Po přechodu dvou poslanců do poslaneckého klubu SMERu v průběhu volebního období se strana stala nejsilněji zastoupeným opozičním subjektem v NR SR. V průběhu těchto čtyř let se SMER jasněji ideologicky vyprofiloval a stal se členem mezinárodních socialistických organizací. První místo v žebříčcích veřejného mínění, spolu s výrazným nárůstem členské základny, činilo ze SMERu silnou politickou stranu s ambicemi vyhrát volby v roce 2006. Většina výše zmíněných věcí byla ovlivněna snahou o integraci levicové části politického spektra, ve které byl Robert Fico velmi úspěšný.

Graf 4: Porovnání vývoje počtu členů a vývoje stranických preferencí strany SMER za období 2003–2012⁵⁷

Zdroj: Údaje o počtu členů viz výroční zprávy strany SMER a sekretariát strany SMER. Údaje o volebních preferencích viz FOCUS.

V nově zvolené Národní radě SR získal SMER dva významné posty předsedů parlamentních výborů. Jednalo se o výbor pro obranu a výbor pro evropskou integraci.

⁵⁷ S výjimkou údajů o stranických preferencích za rok 2003 jsou všechna ostatní data v grafu vztažena vždy ke konci roku. V případě stranických preferencí za rok 2003 vychází uvedený údaj z hodnoty v měsíci říjnu.

SMER se stal nejviditelnějším kritikem většiny vládních reforem. Zastínil tak i Mečiarovo HZDS, které, motivováno snahou o prolomení politické izolace, uplatňovalo relativně vstřícný postoj vůči Dzurindově vládě. [Hloušek, Kopeček: 2005: 21] Kritice podléhaly zákony týkající se mimo jiné sociální, daňové a zdravotnické reformy. Kontinuální byla také kritika privatizačních aktivit vlády. SMER odmítal postup vlády při privatizaci Slovenské energetiky a privatizaci Slovenského plynárenského průmyslu označil za korupční. Kritická byla také vyjádření ke „kupování“ hlasů nezávislých poslanců vládnoucí SKDÚ. Fico dokonce žádal zveřejnění ceníku takových hlasů. [Mesežnikov 2004: 100]

Již ve druhé polovině roku 2003 se SMER aktivně účastnil aktivit zaměřených na vyhlášení referenda o předčasných volbách. Referendum vypsané na 3. dubna 2004 bylo poznamenáno nízkou volební účastí, která znamenala jeho formální neplatnost. Robert Fico přesto výsledek referenda, ve kterém více než 86 % zúčastněných voličů souhlasilo s návrhem na zkrácení funkčního období, hodnotil jako úspěch a jasný signál vládě.⁵⁸ V první polovině roku 2005 byl SMER aktivní v otázce iniciování hlasování o nedůvěře členům kabinetu.⁵⁹ V červnu se uskutečnilo hlasování o nedůvěře ministru školství Froncovi a o měsíc později premiéru Dzurindovi, a tak de facto i celé vládě. I přes neúspěch těchto aktivit považoval Robert Fico konání předčasných voleb za jednu z priorit. Cíle konání předčasných voleb Fico sice dosáhl, konaly se však pouhé tři měsíce před řádným termínem v červnu 2006.

Relativní neúspěch SMERu ve volbách v roce 2002 nebyl ve straně doprovázen žádnými výraznějšími změnami. Robert Fico se v tomto období stal pro stranu nepostradatelným a jeho pozice se stala dominantní. Potvrdil to i sněm konaný v květnu 2003, který Fica zvolil do čela strany 99% většinou přítomných delegátů. Poslanecký klub byl jednotný a poslušně podporoval návrhy vedení strany.⁶⁰ Fico tak pravděpodobně těžil z centralistického pojetí strany, které bylo typické pro první roky existence strany. Jistý spor na úrovni nejvyššího vedení strany se objevil v roce 2003, kdy místopředseda Boris Zala těsně před konáním sněmu svou kandidaturu na místopředsednické křeslo stáhl. Zala krátce před sněmem prezentoval odlišný postoj

⁵⁸ Otázka v referendu zněla „Ste za to, aby poslanci Národnej rady Slovenskej republiky prijali ústavný zákon o skrátaní III. volebného obdobia Národnej rady Slovenskej republiky tak, aby sa voľby do Národnej rady Slovenskej republiky konali v roku 2004?“

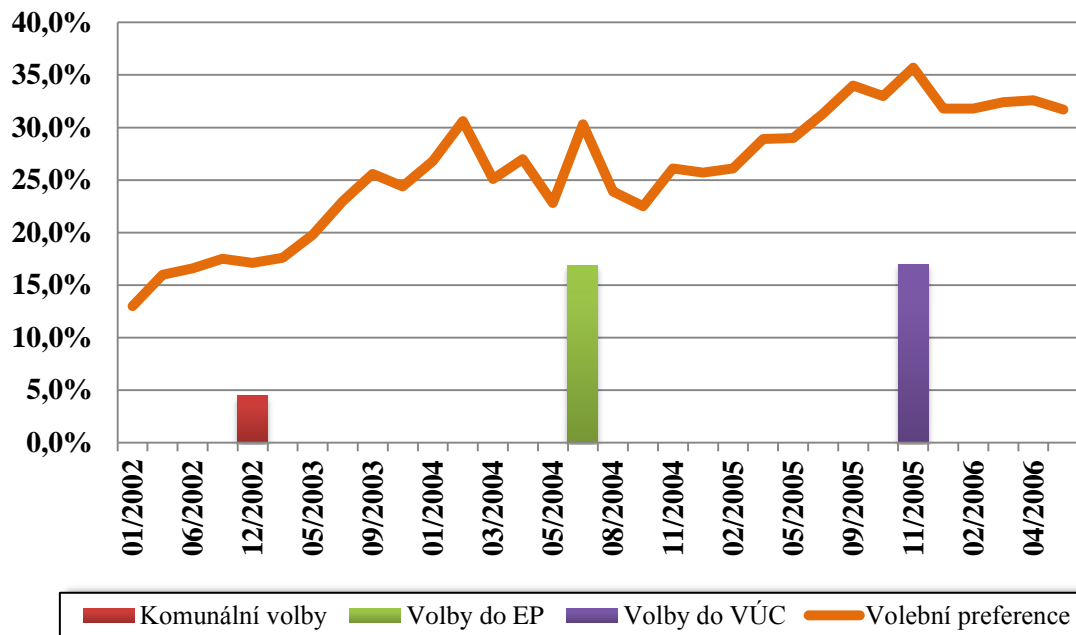
⁵⁹ Tento zajímavý nástroj ve formě vyslovení nedůvěry konkrétnímu ministrovi, který v Ústavě České republiky chybí, vyžaduje pro jeho iniciování souhlas nejméně jedné pětiny poslanců. [Jednací řád NR SR]

⁶⁰ Před volbami 2002 strana své kandidáty zavázala, že se její poslanci vzdají poslaneckého mandátu, pokud v průběhu volebního období vystoupí z poslaneckého klubu. [Vilček 2002]

v otázce předčasných voleb. Jiným projevem nesouhlasu bylo hlasování předního člena SMERu Bohumila Hanzela ve prospěch zdravotnické reformy na podzim 2004. Hanzel se po hlasování musel vzdát členství v předsednictvu strany. [Mesežnikov 2004: 99] V roce 2006 vyvrcholil konflikt mezi vedením strany a tehdejší místopředsedkyní SMERu a poslankyní Evropského parlamentu Monikou Beňovou. Ta mimo jiné vyjádřila určité pochopení pro postoj Strany evropských socialistů (PES), která na začátku roku SMERu pozastavila členství v této organizaci. Beňová se před volbami v roce 2006 své kandidatury dobrovolně vzdala a na její místo byl nominován místopředseda strany Robert Kaliňák.

Volby konané v letech 2002–2006 přinesly SMERu z hlediska voličské podpory různé výsledky. Ani jedny však svým výsledkem nepotvrdily prognózy určované průzkumy veřejného mínění. Komunální volby v roce 2002 naprosto nereflektovaly výsledky, kterých strana dosahovala ve výzkumech volebních preferencí. Již bylo zmíněno, že budování místních organizací následovalo až v pozdější fázi zakladatelského období. To byla pravděpodobně jedna z příčin velmi slabého výsledku, kterého strana v těchto volbách dosáhla. Druhé v pořadí, volby do Evropského parlamentu v červnu 2004, skončily pro stranu taktéž neúspěchem. Tento závěr lze vyvodit z tehdejších volebních preferencí, které značně předčily výsledek 16,8 %. V tomto případě byl výsledek značně ovlivněn nízkou volební účastí, která byla necelých 17 %. Nízká volební účast obecně nesvědčí masovým stranám s nedisciplinovanou voličskou základnou, kterou v té době SMER disponoval. Prakticky stejného výsledku strana dosáhla také ve volbách do VÚC v roce 2005. I tento výsledek lze hodnotit jako relativní neúspěch.

Graf 5: Porovnání vývoje volebních preferencí v letech 2002–2006 a výsledků vybraných voleb strany SMER

Zdroj: Hodnoty volebních preferencí od 01/2002 do 01/2004 viz Mesežnikov 2005, hodnoty volebních preferencí od 02/2004 do 05/2006 viz FOCUS, hodnoty výsledků voleb viz SÚ SR.

4.2.2 Úspěšný pokus o integraci středolevých stran do SMERu

Proces sjednocení levice si strana SMER vytkla za svůj cíl již po volbách v roce 2002. „Už v roce 2002–2003 jsem vyzýval tyto tři strany (SDL, SDSS a SDA poznámka autora) k integraci, ale jejich vedení tvrdilo, že mají dostatečný vnitřní potenciál (...) Dobře jsem však znal jejich vnitřní strukturu a věděl jsem, že jejich pokusy budou bez úspěchu a nakonec k integraci dojde“ [Právo 2007, Rozhovor s Robertem Ficem] Proces integrace středolevých stran měl pro SMER význam hned z několika důvodů. Sloučením s levicovými oponenty straně ubyla konkurence v levé části politického spektra. Možný únik hlasů tak byl eliminován. Dvě největší strany, které se SMERu podařilo pohltit, byly SDSS a SDL. Každá z nich měla pro stranu Roberta Fica jiný význam. V případě SDSS se jednalo zejména o její historickou tradici a mezinárodní zakotvení. SMERu se tak prostřednictvím SDSS přiblížilo členství ve Straně evropských socialistů (PES) a sloučení s historickou sociálně demokratickou stranou mu zároveň dodalo potřebnou legitimitu jako sociálně demokraticky se profilující straně. SDL, jakožto nástupce předlistopadové komunistické strany, disponovala velkým majetkem a vybudovanou sítí místních organizací. To SMERu pomohlo v etablování na regionální a místní úrovni.⁶¹

Strana občanského porozumění (SOP) byla první stranou, která podlehla integračním snahám SMERu. Lubomír Kopeček jí nazývá stranou na jedno použití. [Kopeček 2007: 279] Strana byla založena před volbami v roce 1998 Rudolfem Schusterem. Její snaha o zařazení mezi dva existující tábory tvořené mečiarismem a anti-mečiarismem znesnadňovala její zařazení do konkrétní stranické rodiny. Svou programatikou však inklinovala k levému středu. [Kopeček 2007: 278] Integrační snahy SOP byly důsledkem dramatického propadu volebních preferencí a postupné marginalizaci strany. V roce 2000 probíhala určitá jednání se SDSS, avšak po zjištění, že není reálné, aby SOP sloučením získala členství v Socialistické internacionále, strana tuto fúzi odmítla. Do voleb 2002 vstupovala strana na kandidátce SDL a logicky se nabízelo s touto stranou spolupracovat i po volbách. V únoru 2003 však bylo rozhodnuto o sloučení se stranou SMER a v březnu na mimořádném sjezdu strana zanikla. Z pěti tisíc členů možnost přechodu do SMERu využila jen malá část členské základny. [Mesežnikov 2003: 94]

⁶¹ Zde je vhodné zmínit výsledek SMERu v komunálních volbách v roce 2002. Strana tehdy získala pouze 4,5 % hlasů.

Pro SMER však bylo důležitější sloučení se silnějšími hráči levicové části politického spektra, zejména SDSS a SDE byly pro SMER z mnoha důvodů zajímavé. Integrace se však týkala ještě menší SDA, jenž vznikla odštěpením ze SDE. Model integrace, který byl použit na SOP, byl na jaře 2003 představiteli SDSS, SDE a SDA odmítnut. V září 2003 byl zmíněným stranám nabídnut prostor na kandidátní listině SMERu pro volby do EP, což byl jakýsi první krok k postupné integraci. Proces slučování nabyl rychlý spád na podzim 2004. Všechny tři strany na svých sjezdech postupně schválily sloučení se SMERem a v prosinci 2004 tuto fúzi schválil i sněm strany SMER. [Palata 2004] Smlouvy upravující integraci vstoupily v platnost 1. ledna 2005. Ve straně SMER byla integrační snaha završena změnou názvu. Od 18. ledna 2005 tak nese oficiální název SMER – sociální demokracie. [Registr politických stran na Slovensku]

V roce 2007 se straně podařilo pohltnout další z levicových politických stran – Levicový blok (LB). Tento krok, SMERem prezentovaný jako pokračování procesu integrace levice, ve skutečnosti znamenal odstranění dalšího potenciálního konkurenta v levé části politického spektra. Nutno podotknout, že z hlediska volební podpory se jednalo o bezvýznamnou politickou stranu disponující podporou menší než 0,5 % hlasů.⁶² V roce 2008 byla mezi stranou SMER a Stranou zelených podepsána dohoda o spolupráci, která ovšem neznamenala sloučení obou stran. Takto vytvořená spolupráce však trvala pouze devět měsíců.

⁶² Ve volbách v roce 2006 Levicový blok získal 0,39 % hlasů, což bylo 9174 voličů.

4.3 *Období hegemonie*

4.3.1 Volební vítězství 2006

Parlamentní volby na Slovensku v roce 2006 byly oproti volbám předchozím odlišné hned v několika rovinách. Jako předčasné se uskutečnily 17. června 2006, tedy pouhé tři měsíce před řádným termínem voleb v září téhož roku. V právní rovině lze odlišnosti hledat zejména v souvislosti se zákonem č. 333/2004 Z. z., který nově významně posílil váhu preferenčních hlasů, kdy pro posun na kandidátní listině stačilo nově získat pouhá tři procenta namísto původních deseti. Zákon dále nově umožňoval distanční hlasování a jako volební den stanovoval pouze jeden den. [Zákon č. 333/2004 Z.z.] Mnohem významnější změna se však udála v rovině politické. V těchto volbách se totiž v celém polistopadovém vývoji nejvíce projevil klasický střet levice – pravice, typický pro většinu demokratických zemí západního typu. [Just 2009: 163] K výraznějšímu etablování tohoto klasického dělení napomohlo období vlády relativně homogenní pravicové vlády uskutečňující socioekonomické reformy. Právě ty byly předmětem volební kampaně a na jejich obhajobě a odmítání se profilovali hlavní aktéři voleb do Národní rady v roce 2006. [Hynčica 2007: 130]

Konfliktní linie levice – pravice, která ve volbách v roce 2006 hrála významnou roli, napomohla k výraznému volebnímu výsledku zejména straně SMER. Ta se po celé předcházející období stavěla do role kritika vládních reforem a na této kritice také založila volební kampaň. Její profilace na stranu sociálně demokratického typu jí v době dopadů radikálních reforem dávala legitimitu a protestní potenciál. [Hynčica 2007: 133] Pro stranu SMER byly parlamentní volby v roce 2006 první, ve kterých dosáhla výsledku, který byl předurčován průzkumy veřejného mínění. Zisk lehce překračující 29 % byl potvrzením vysokých preferencí z předcházejících měsíců.⁶³ Prvků, které ovlivnily úspěch SMERu však bylo více. Již čtyři roky její zástupci působili na půdě NR SR, strana tedy byla mnohem více viditelná, než před volbami v roce 2002. „(...) předtím nebyl SMER v parlamentu a jediným jeho známým člověkem byl Robert Fico. Nyní se už ukázali i jiní lidé ve SMERu, přičemž každý politik má tendenci nabalovat na sebe další sympatizanty. To nám pomohlo.“ [Sudor 2007] SMER v roce 2006 zaznamenal nejvyšší nárůst absolutního počtu voličů. Společně se SNS si rozebral podstatnou část voličů ĽS–HZDS. [Krivý 2006: 113] SMERu také dále pomohl fakt, že

⁶³ V květnu 2006 průzkum agentury FOCUS SMERu připisoval 31,7 % potenciálních voličů.

v levé části politického spektra prakticky neexistovala politická konkurence. Výjimkou byla KSS, která však oproti předchozím volbám ztratila více jak polovinu voličů, z nichž velká část přešla právě ke SMERu.

Pragmatismus, který lze spatřovat prakticky po celé období existence SMERu a který je spojován zejména s předsedou strany Robertem Ficem, se promítl také do postoje strany před volbami. Mnohem více byl však tento princip uplatněn v rámci povolebního vyjednávání a následného sestavení koaliční vlády v čele se stranou SMER. Před volbami v roce 2006 nebyla z povolebních jednání vyloučena žádná strana, byla však stanovena podmínka mezinárodní akceptovatelnosti případné koaliční vlády. [Mesežnikov 2007: 69] Zpětně lze však případnou koalici SMER a SDKÚ hodnotit jako velmi málo pravděpodobnou. Ze všech důvodů je třeba zmínit hlavní dva. Jednalo se o dva hlavní politické rivaly, jejichž programové priority nedávaly příliš prostoru k nalezení shody. Robert Fico se také stavěl do čela opozice vůči pravicovým reformám prosazovaným právě SDKÚ. Druhým důvodem byly osobní spory obou lídrů těchto stran. Toto kritérium, jak se ukáže později v případě Vladimíra Mečiara a HZDS, však nemusí být zcela rozhodující.

V nově zvolené NR SR získala strana SMER 50 poslaneckých křesel a stala se tak jednoznačným vítězem voleb. I přesto, že počáteční jednání o sestavení nové vlády probíhalo se všemi stranami, byla relativně rychle z dalších jednání nepřímo vyloučena SDKÚ.⁶⁴ Dle vyjádření SMERu sice s žádnou stranou neexistovaly zásadní programové rozdíly, v případě SDKÚ však bylo hledání shodných programových bodů složité. [SMER 2006, Výsledky povolebních...] Přístup, který se odrazil v následujících povolebních jednáních, lze nejlépe ilustrovat vyjádřením Roberta Fica. „*My nechceme jít do vlády dělat byznys, chceme naplňovat sociálně demokratický program a jeho priority, které považujeme za správné a potřebné z pohledu běžných lidí. Podle toho jsme přistoupili k povolebním jednáním.*“ [SMER 2006, Výsledky povolebních...] Navzdory vítězství ve volbách měl SMER sestavování nové vlády ztížené minimálně ze dvou důvodů. Nalevo od středu totiž neexistoval žádný potenciální koaliční partner a teoreticky hrozilo, že se na sestavení vlády domluví konkurenti v čele s SDKÚ.

SMER v rámci povolebních rozhovorů jednal velmi rychle. Již 29. června, tedy pouhých 12 dnů po volbách, byl Robert Fico předsednictvem strany pověřen přizvat na

⁶⁴ SDKÚ byla jediná strana, se kterou byl SMER schopen vytvořit dvoučlennou koaliční vládu. Ve prospěch sestavení vlády s co možná nejmenším počtem stran se Robert Fico několikrát vyslovil. Viz například již zmíněný volební program pro volby v roce 2002 nebo dokument s názvem *Ludia si zashǎzia istoty* vydaný před volbami v roce 2012.

další jednání o sestavení vlády HZDS a SNS. „Rozhovory ukázaly, že právě koalice ve složení SMER, SNS a HZDS umožní v největší míře realizovat program moderního sociálního státu, posílí princip solidarity ve společnosti a zabezpečí spravedlivější distribuci výsledků ekonomického růstu.“ [SMER 2006, Rokovať o zostavení...] Volba těchto dvou stran byla pravděpodobně motivována tím, že právě tyto strany budou ochotny „poskytnout SMERu v nové vládě dominantní postavení a otevřít volný prostor pro úpravu reforem předcházející vlády“ [Kopeček 2007: 294] Důvod dobrovolného přistoupení na podřazené postavení v rámci nově vznikající koalice lze hledat ve velmi omezeném koaličním potenciálu obou stran a jejich snaze účastnit se na vládě za jakoukoli cenu. [Just 2009: 167] Tabulka číslo 3 jasně ukazuje, jak výrazně byly obě menší strany ve Ficově vládě podprezentovány.

Tabulka 3: Zastoupení vládních stran v NR SR a v koalici

<i>Strana</i>	<i>Hlasy (%)</i>	<i>Mandáty v NR SR</i>	<i>Podíl mandátů</i>	<i>Podíl vládních mandátů</i>	<i>Křesla ve vládě</i>	<i>Podíl křesel</i>
SMER	29,14 %	50	33,33 %	58,83 %	11	68,75 %
SNS	11,73 %	20	13,33 %	23,53 %	3	18,75 %
ĽS-HZDS	8,79 %	15	10 %	17,64 %	2	12,50 %
Celkem	49,66 %	85 (ze 150)	56,66 %	100 %	16	100 %

Zdroj: převzato z Just 2009

Vláda ve složení SMER, HZDS a SNS však nebyla přijata velmi pozitivně. Dle průzkumu z července 2006 bylo takto sestavené koalici nakloněno pouze 26 % respondentů. Pouze necelá polovina (46 %) voličů SMERu pokládala tuto vládu za nejlepší řešení. Překvapením však nebyla výrazná podpora u voličů HZDS a SNS. Ti tuto variantu podporovali z 82 % v případě HZDS a 72 % v případě SNS. [Bútorová 2006: 2] Takovou podporu lze zdůvodnit vědomím voličů těchto stran, že účast nebo neúčast ve vládě pravděpodobně představovala otázku politické budoucnosti a postavení jejich lídrů. Z hlediska strany SMER však byl důležitější jiný okamžik. Jako reakci na přizvání SNS do koaliční vlády bylo straně pozastaveno členství ve Straně evropských socialistů (PES). Podrobněji bude tomuto tématu věnována pozornost v závěrečné kapitole.

Po celou dobu fungování koaliční vlády sehrával SMER úlohu dominantního partnera s největším poslaneckým klubem a nejvyšším počtem zástupců ve vládě. Komunikace s koaličními partnery byla vzhledem k dominanci SMERu do určité míry potlačena s tím, že Robert Fico není zastáncem častých koaličních jednání. [Mesežnikov 2007: 73] Návrhy koaličních partnerů, se kterými SMER nesouhlasil, byly zpravidla odmítnuty hned na počátku. Straně to umožňovalo její dominantní postavení a značná převaha v počtu ministerských křesel. Návrhy, které HZDS předkládala a které se v něčem odlišovaly od návrhů předkládaných SMERem, byly z velké části motivovány mocenskými ambicemi Vladimíra Mečiara. Ten se tak snažil posílit pozici HZDS ve vládě, kde hrál SMER naprosto dominantní roli. [Mesežnikov 2006: 3]

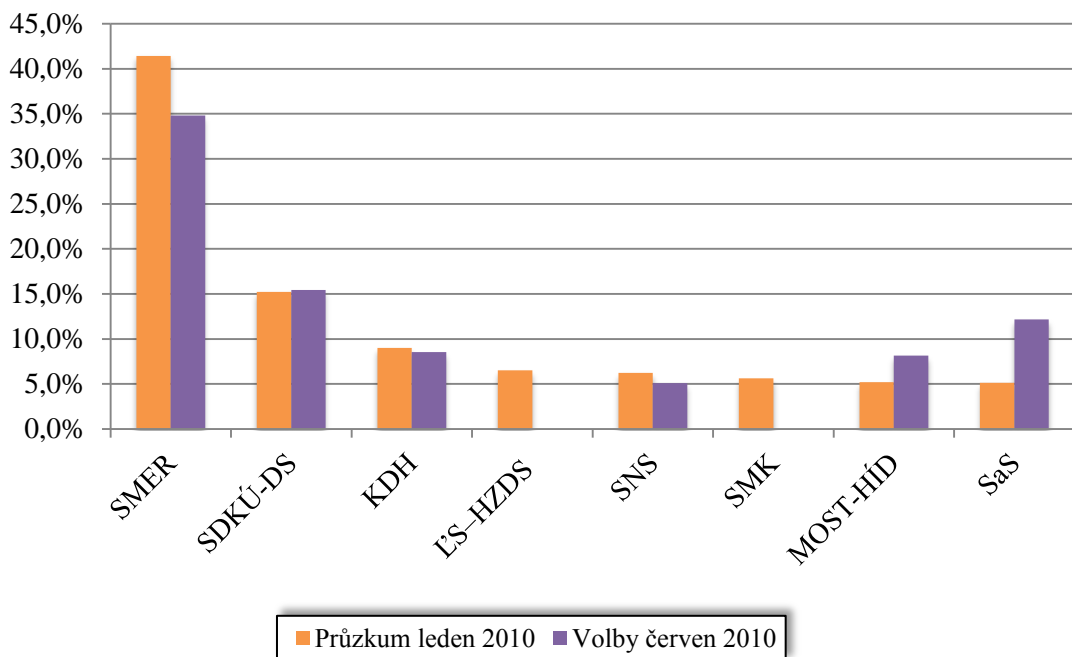
4.3.2 Volební vítězství 2010

Ve volbách v roce 2010 se potvrdila jistá zvláštnost stranického systému Slovenska, kdy s výjimkou voleb v roce 2006, se pokaždé do parlamentu dostala nově vzniklá politická strana. Do voleb v roce 2010 vstupovala strana SMER jako nejsilnější strana vládní koalice a nejsilněji zastoupený subjekt NR SR. Strana SMER se v předvolebním období snažila vyzdvihovat úspěchy své vlády, stabilitu a prosazování principů silného sociálního státu. Účast SMERu ve vládě s sebou přinesla změnu vedení předvolební kampaně, kdy již nebylo možné se zaměřit na kritiku kroků předchozí vlády. Robert Fico se proto zaměřil na zdůrazňování následků, které by s sebou přinesla případná budoucí středopravicová vláda. Za hrozbu SMER považoval především politickou nestabilitu, privatizaci strategických podniků, deregulaci cen energie, zavedení poplatků ve zdravotnictví a podobně. [Mesežnikov 2011: 67] Vůči středopravým stranám se SMER vymezoval zejména v otázce boje proti korupci a klientelismu. Robert Fico obviňoval SDKÚ z praní špinavých peněz, kdy v období vlády této strany mělo docházet v rámci procesu privatizace k získávání provizí. [SMER 2010, Robert Fico zveřejnil...]

Robert Fico si byl velmi dobře vědom toho, že jeho strana, navzdory silnému postavení, disponuje relativně malým koaličním potenciálem. Na začátku roku 2010 v souvislosti s očekávaným počtem poslaneckých mandátů uvedl (...) *my bychom považovali za obrovský úspěch to, kdyby to bylo tolik, že bez nás se nedá sestavit vláda (...) Ten kdo vyhraje volby, by měl sestavovat i vládu. Je velmi špatné, kdy dochází ke stavům, že politická strana vyhraje volby, někdy i s velkým náskokem, ale vznikne*

nějaká dohoda šesti, pěti subjektů a vytvoří jakousi koalici proti takovému politickému subjektu (...) [SITA 2010, Fico: Úspěch bude...] Fico tak alespoň v teoretické rovině připouštěl možnost odsunutí SMERu v rámci povolebních vyjednávání na druhou kolej. Nutno však zmínit, že dle průzkumů veřejného mínění podobné situaci v lednu 2010 nic nenavštědčovalo. Graf 6 jasně ukazuje, že na počátku roku se jako možní koaliční partneři jeví strany tehdejší Ficovi vlády, tedy HZDS a SNS. Situace však byla zkomplikována snahou vyvarovat se případné opětovné koaliční spolupráci se SNS. [Mesežnikov 2010: 69] Ke značnému snížení koaličního potenciálu došlo také v souvislosti s odmítnutím povolební spolupráce se SMERem ze strany SDKÚ a nově vzniklé SaS v čele s Richardem Sulíkem.

Graf 6: Porovnání hodnot volebních preferencí a výsledků voleb vybraných politických stran

Zdroj: Hodnoty volebních preferencí viz FOCUS, výsledky voleb viz SÚ SR.

Ve vztahu ke straně SMER výsledky voleb potvrdily očekávání dávána průzkumy veřejného mínění. Strana získala 34,8 % hlasů, což v přepočtu činilo zisk 62 mandátů. Druhá v pořadí, SDKÚ, získala o více jak polovinu mandátů méně. Výsledek SMERu se dá považovat za potvrzení hegemonického postavení strany ve stranickém systému Slovenska.

Výsledky voleb a následný proces sestavování nové vlády potvrdily tezi o nízkém koaličním potenciálu strany. Opoziční středoprávé strany v čele s SDKÚ odmítly o vytvoření nové vlády jednat, čímž bylo de facto rozhodnuto o odchodu

SMERu do opozice. Navzdory výše zmíněným faktům byl Robert Fico již 14. června prezidentem republiky Ivanem Gašparovičem pověřen sestavením vlády. Prezident toto rozhodnutí zdůvodňoval dodržením tradice, kdy považoval za správné pověřit představitele vítězné strany. „(...) *bylo by nesprávné, kdybych nepověřil vítěze voleb, který získal největší důvěru voličů.*“ [TASR 2010, Prezident poveril...] Pověření s platností do 23. června Robert Fico přijal se slovy „(...) *pokud nenajdeme pochopení pro naši představu silné vlády, vlády sestavené jen ze dvou subjektů, vlády, která se má orientovat na sociální charakter státu, uděláme všechno pro předání moci.*“ [TASR 2010, Prezident poveril...] Vzhledem k odmítavému postoji a již existující deklaraci o povolební spolupráci s cílem vytvořit vládu mezi SDKÚ, SaS, KDH a Most-Híd, se Robertu Ficovi nepodařilo s žádnou s potenciálních koaličních stran navázat spolupráci. Dne 23. června lídr SMERu pověření prezidentu republiky vrátil. [SME 2010, Fico poverenie vrátil...]

Neúspěch SMERu v procesu sestavení nové vlády znamenal vznik středopravé koalice ve složení SDKÚ, SaS, KDH a Most-Híd. Předsedkyní vlády se stala volební lídryně Iveta Radičová.⁶⁵ Snahu prezidenta Ivana Gašparoviče, který pověřil Roberta Fica sestavením vlády, lze kromě výše zmíněných důvodů vnímat také jako jistý druh poděkování za podporu, kterou mu strana SMER vyjádřila v obou prezidentských volbách, ve kterých Gašparovič kandidoval. Pro stranu SMER byl výsledek voleb pravděpodobně největším zklamáním od doby jejího založení. Ve velmi podobné situaci se po parlamentních volbách v roce 2010 ocitla také ČSSD, která i přes volební vítězství a zisk nejvyššího počtu mandátů skončila v opozici.

4.3.3 Volební vítězství 2012

Zklamání způsobené nuceným pobytem v opozici po vítězných volbách v roce 2010 bylo o dva roky později kompenzováno suverénním vítězstvím v parlamentních volbách 2012. SMER získal 44,4 % hlasů, což v přepočtu znamenalo 83 mandátů a možnost sestavit jednobarevnou vládu.

Stejně jako v předchozích letech, i v krátkém období působení vlády Ivety Radičové působil SMER jako výrazná opozice kritizující většinu kroků tohoto kabinetu. Ačkoli strana Roberta Fica zastávala úlohu opoziční strany, stala se rozhodujícím politickým subjektem v otázce nevyslovení důvěry vládě v říjnu 2011. Koaliční spory

⁶⁵ I přesto, že předsedou SDKÚ byl Mikuláš Dzurinda, strana jako svého lídra pro volby v roce 2010 zvolila socioložku a účastnici druhého kola prezidentské volby v roce 2009 Ivetu Radičovou.

týkající se schválení Evropského stabilizačního mechanismus, který byl odmítán koaličním partnerem SaS, vyústily ve spojení hlasování o tomto mechanismu s hlasováním o vyslovení důvěře vládě Ivety Radičové. I přes vyjádření podpory pro tento stabilizační mechanismus ze strany lídra SMERu, bylo jeho rozhodnutí neúčasti na tomto hlasování motivováno snahou o ukončení činnosti této vlády. „*Tak jako je národnostátním zájmem Slovenska schválit euroval, tak je národnostátním zájmem Slovenské republiky mít silnou, stabilní, proevropsky orientovanou a v základních národních otázkách zocelenou vládu (...)*“ [SME 2012, Minúta po minúte...]

Z hlediska možných budoucích koaličních partnerů se před předčasnými volbami vypsány na 10. březen 2012 ocitl SMER v nezávidění hodné situaci. Případná spolupráce byla předem odmítnuta jak ze strany SDKÚ, tak ze strany KDH. Negativně se k povolební spolupráci stavěl i předseda SaS Richard Sulík, který se před volbami pokoušel o jakési sjednocení pravice. [SME 2012, Sulík žiadal...] SMERu tak reálně hrozilo, že se ocitne v podobné situaci, jako po volbách v roce 2010, kdy nebyl schopen najít žádného koaličního partnera.

Před volbami se strana Roberta Fica prezentovala zejména jako záruka stability a jistoty. Jako již v minulosti, i tentokrát se SMER vyslovil pro sestavení vlády s co možná nejmenším počtem mezinárodně akceptovaných politických stran. [SMER 2012, Ľudia si zaslúžia...] V dokumentech strany vydaných před volbami lze na několika místech spatřit negativní odkazy k osmnáctiměsíčnímu působení vlády Ivety Radičové. SMER se tak stavěl do role jakéhosi zachránce Slovenska. Dále byly vyzdvihovány takové hodnoty, jako je proevropská orientace strany, důraz na silný sociální rozměr a celkový důraz na stabilitu všech odvětví. [SMER 2012, Ľudia si zaslúžia...]

Konečné výsledky voleb nebyly příliš velkým překvapením ani pro SMER, ani pro ostatní politické strany. Celkový výsledek SMERu předčil očekávání a znamenal možnost sestavení jednobarevné vlády s výraznou většinovou podporou v NR SR. Tabulka 4 porovnává index deformace jednotlivých politických stran. Hodnota 1,2 v případě strany SMER ukazuje, že zisk nadpoloviční většiny poslaneckých křesel nebyl nijak výrazně ovlivněn nadreprezentací strany.

Tabulka 4: Hodnoty indexu deformace pro vybrané politické strany⁶⁶

<i>Strana</i>	<i>Volby 2010</i>	<i>Volby 2012</i>
SMER	1,2	1,2
SDKÚ	1,2	1,2
KDH	1,2	1,2
MOST-HÍD	1,1	1,3
SaS	1,2	1,2
SNS	1,2	–
OLaNO	–	1,2

Zdroj: vlastní výpočty na základě údajů SÚ SR

Jako vládnoucí strana si SMER i nadále udržuje vysoké volební preference. Tomuto faktu přispívá i situace v pravé části politického spektra. Pravicové strany nejsou schopny vytvořit jednotnou opozici, což je důsledkem zejména rozhádaností a štěpením většiny opozičních stran. Od voleb v roce 2012 již devět opozičních poslanců buď opustilo svou stranu úplně, nebo založilo názorovou platformu. Nejvíce tento trend postihl stranu Svoboda a solidarita. [Berger 2013]

⁶⁶ Index deformace přináší informaci o podreprezentaci nebo nadreprezentaci konkrétní politické strany. Vypočítá se jako podíl mezi procentem získaných mandátů a procentem získaných hlasů. [Novák, Lebeda 2004: 414–415]

5 Analýza ideového postavení strany SMER

5.1 Vývoj ideového zaměření strany

5.1.1 Ideová východiska v zakladatelském období

V předchozích částech této práce již byla stručně naznačena složitost zařazení SMERu do klasického konceptu stranických rodin v počátečním období existence strany. Toto zařazení bylo odmítáno i samotnými představiteli strany, kteří se snažili SMER prezentovat jako pragmatickou a neideologickou stranu. [Mesežnikov 2000: 119]

Ustavující sněm strany přijal prvořadý cíl, kterým se stalo nastolení pořádku, spravedlnosti a stability. [Marušiak 2006] Právě pojmy jako pořádek a stabilita byly v prvních letech velmi často akcentovány a zmiňovány. První náznaky politického programu lze nalézt v dokumentu *Prečo sme tu!*, který shrnuje pohled strany na základní oblasti společenského života. Ani tento dokument neobsahuje odkaz k nějaké z existujících ideologií. Za základní nástroj k nastolení již zmíněného pořádku SMER považuje silný stát zasahující do všech oblastí společenského života.

Důraz na nastolení pořádku a stability lze vnímat jako jeden z prvních problematických prvků sociálně demokratické identity strany. Je však otázkou, do jaké míry je toto posuzování vhodné v případě prvních roků existence SMERu, kdy jasnější zařazení na pravo-levé škále odmítali samotní představitelé strany. Dokument *Prečo sme tu!* je spíše než propracovaným programem vyjádřením obecných postojů a názorů v mnoha tradičních odvětvích, jako je oblast ekonomiky, řízení státu, vzdělání, ale například i životního prostředí. Spíše než na ideologicky těžko uchopitelný program je na následujících řádcích věnována pozornost fenoménu populismu, který lze v určité formě u strany SMER pozorovat i v dnešní době.

5.1.2 Populismus jako politická metoda

Chybějící ideologické zakotvení strany v prvních letech existence s sebou přineslo problém, který spočíval v nemožnosti profilace SMERu na tématech blízkých jedné ze stranických rodin. Strana tak záměrně udržovala velmi široký okruh témat a cílů, jejichž úkolem bylo oslovit co největší spektrum voličů. Vedle charismatu lídra strany Roberta Fica byl pro získání pozornosti voličů používán zejména populismus,

který do určité míry přispěl k výraznému nárůstu voličské podpory v zakladatelském období strany.

Spíše než o politickém postoji lze v souvislosti s populismem hovořit o metodě politické propagace. „*Je to způsob jak oslovit lid, získat podporu veřejnosti a s její pomocí i politickou moc. K tomuto cíli jsou využívány především aktuální nálady, předsudky a afekty obyvatelstva.*“ [Černý 2005: 43] Populisté se snaží vytvářet obrazy nepřátel a viníků, za které jsou označováni cizinci, vládnoucí skupina nebo menšiny. Právě zneužívání lidových předsudků a odvolávání se k lidu jsou typickými znaky populistického chování politika. [Černý 2005: 44] Důležitým prvkem populistických stran se stává také jakýsi anti-establishmentový apel. Ten nesměruje proti režimu jako takovému, ale proti aktuální politické elitě. Politické strany využívající prvky populismu se tak staví do role obhájců čisté politiky, boje proti korupci a podobně. [Havlík, Pinková: 130] Za další rys populismu lze považovat obhajobu a prosazování zdánlivě jednoduchých řešení složitých problémů. I přesto, že zmíněnou definici a rysy populismu nelze považovat za zcela vyčerpávající, pokusíme se pomocí ní určit, zdali se v programových dokumentech a jiných prohlášeních SMERu vyskytují prvky populistické metody.

V politice SMERu lze spatřit dva významné prvky, které lze na základě předložené definice označit za populismus. První roky existence strany byly typické značným kritikem projevujícím se jak vůči vládě, tak také ve vztahu k nejsilnější opoziční straně HZDS. Právě tento silný anti-establishmentový apel lze považovat za jeden z projevů populismu SMERu. Velkou část své pozornosti Robert Fico věnoval také otázce postavení romské menšiny. Zejména u některých návrhů souvisejících s touto problematikou je zcela nesporné, že se v politice SMERu nacházely prvky populismu.

Anti-establishmentový apel se v politice strany SMER projevoval již od samého počátku existence strany. Tuto skutečnost je možné zdůvodnit nespokojeností Roberta Fica s činností vlády ještě v době, kdy zastával funkci místopředsedy ve SDL. Předmětem kritiky se staly prakticky všechny oblasti, ve kterých se vláda angažovala, včetně kritiky a poukazování na projevy nejednoty uvnitř vlády. Silnou kritikou se Fico snažil u veřejnosti vzbudit pocit, že v důsledku vládnutí všech dosavadních vlád směřuje vývoj ve společnosti k chaosu. [Mesežnikov 2002: 86] Konkrétním případem populistické rétoriky bylo interpretování odkladu pozvání Slovenska do OECS jako důsledku nereálných slibů koalice a obviňování vlády z posunu Slovenska směrem

k mezinárodní izolaci. Účelovost těchto prohlášení lze doložit pozváním SR do OECD o několik týdnů později. Dalším příkladem bylo prohlášení týkající se krachu nebankovních subjektů, ze kterého Fico vinil vládu. Předseda SMERu návrhy na vyřešení tohoto problému formuloval tak, aby vznikl dojem odškodnění poškozených v případě účasti SMERu ve vládě po volbách v roce 2002. „*Všichni poškození by měli posílat svoje požadavky na úrad vlády, my si je tam v září najdeme.*“ [SME 2002, Fico: Okamžite treba...] Se zmíněnou definicí populismu také koresponduje výrazné poukazování lídra SMERu na korupční aktivity členů vlády. Jmenovitě Fico útočil zejména na Mikuláše Dzurindu a ministra financí Ivana Mikloše. [Mesežnikov 2003: 91]

Otázka problematiky romské menšiny se ve vyjádřeních SMERu objevovala především v období do roku 2002. Zdůrazňováním tohoto tématu se strana snažila získat podporu u více nacionálně zaměřené části obyvatel Slovenska. [Marušiak 2006]. Romové byli postaveni do role nepřítele, což odpovídá klasickému populistickému schématu my – oni. V roce 2000 Robert Fico vyjádřil znepokojení nad narůstajícím počtem Romů s poukazem na neudržitelnost takového vývoje v souvislosti s fungováním sociálního systému. Návrhy řešení spočívající v omezení vyplácení přídavků na omezený počet dětí lze vnímat jako snahu o regulaci porodnosti romské populace. To, co lze označit jako nepřímou regulaci porodnosti romské menšiny, lze v případě volebního programu pro volby v roce 2002 označit za zcela explicitně vyjádřený postoj zaměřený na ovlivnění růstu počtu Romů. „*SMER je pripravený svoji ekonomickou a sociální politikou prostredníctvom speciálne zaměřené zdravotnícké osvety a kvalifikované sociální práce aktivně ovlivňovat nezodpovědný růst romské populace, který je způsobený nerozumnou státní politikou podporující mnohopočetné rodiny (...)*“ [SMER 2002: 8] Poukazování na problematiku romské komunity je však ve vyjádřeních SMERu reflektováno i v současné době. „*Máme obce, kde nám tak prudce stoupá počet romských spoluobčanů. Najednou zjišťujeme, že budou moct volit vlastní primátory, vlastní starosty.*“ [Šimková 2012] Jedno z posledních vyjádření se týká znovunastolení otázky zavedení internátních škol a jakási snaha o převychování dětské romské populace.

Nabídnuté příklady uplatnění populismu v praktické politice SMERu jasně ukazují, že minimálně v některých oblastech je možné stranu SMER hodnotit jako populistickou, respektive jako stranu, jejíž politika se v některých oblastech opírala a dodnes i částečně opírá o populistické metody. Havlík a Pinková SMER zařazují do

kategorie *identitárních* populistických stran, tedy subjektů, jejichž identita je založena na populistickém apelu. „Tyto politické strany navíc samy implicitně či explicitně odmítají přiřazení ke zřetelné ideologické orientaci, pravolevé vidění politického konfliktu je podle nich překonané nebo není v dané politické situaci relevantní“ [Havlík, Pinková: 139] U strany SMER lze však prvky identitárního populismu spatřit pouze v prvních letech existence strany. [Havlík, Pinková: 142] Také Lubomír Kopeček označuje stranu Roberta Fica za populistickou, když ji charakterizuje jako protestní a populistickou stranu bez možnosti seriózního přiřazení do konkrétní stranické rodiny. [Kopeček 2007: 296] Pavel Hynčica v politice SMERu dále spatřuje jistou míru sociálního populismu, který byl zaměřen na oslovení voličů krajně levicové KSS. [Hynčica 2010: 147]

5.1.3 Sociáldemokratizace strany

Pod pojmem sociáldemokratizace si lze v případě strany SMER představit období následující po volbách v roce 2002 a proces jasnějšího ideologického vymezení strany. SMER v této době akcentoval mnohé principy blízké sociálně demokratické stranické rodině a uchoval je až do současnosti. Institucionálním vyjádřením sociáldemokratizace a příslušnosti k sociálně demokratické stranické rodině se stalo členství v mezinárodních organizacích a změna názvu strany. Název SMER – sociální demokracie (SMER-SD) strana používá dodnes.

Období budování strany bez ideologického zaměření, následované novým programem pod názvem Třetí cesta, bylo v roce 2002 vystřídáno snahou o přesnější ideologické zařazení. Zpětně lze vysledovat několik důvodů, které do určité míry mohly stranu Roberta Fica k sociáldemokratizaci motivovat. Především se jednalo o volební výsledek z roku 2002, který zaostal za očekáváním strany. Oproti původnímu předpokladu tak byl SMER namísto účasti ve vládě nucen setrvat v roli opoziční strany. Blížící se vstup Slovenska do Evropské unie znamenal nutnost mezinárodního zakotvení strany. S tím souvisí i další z událostí, která ovlivnila proces přeměny v tradiční sociálně demokratickou stranu. Poslanci SMERu, kteří působili v Evropském parlamentu jako pozorovatelé, se na jaře roku 2002 zařadili do skupiny Strany evropských socialistů. Spolupráce po roce 2002 však byla ze strany PES podmíněna změnou rétoriky a politického stylu. [Marušiak 2006]

Limity konceptu Třetí cesty byly z hlediska zvýšení mezinárodní akceptovatelnosti SMERu dány zejména odezvou mezinárodních sociálně demokratických struktur, ve kterých se tento koncept neseťkal s jednoznačně pozitivní odezvou. [Heywood 2005: 153] Snaha o zapojení do mezinárodních socialistických struktur tak vedla k upozadění Třetí cesty, která se přestala objevovat už ve volebním programu pro volby do EP v roce 2004. Na konci roku 2004 Robert Fico již otevřeně prohlašoval „*Dost bylo třetí cesty, pokud jde o pragmatické a racionální řešení, musíme jít cestou moderních sociálnědemokratických programů.*“ [Slovo 2004]

Postupná snaha o sociáldemokratizaci byla zřejmá i z výroků předsedy strany Roberta Fica. „*SMER má přirozený zájem představovat silný středo-levý subjekt, který bude jedinou alternativou pro voliče hledajícího hodnoty solidarity, sociální spravedlnosti a rovnosti příležitostí.*“ [SMER 2003, Projev Roberta Fica na 4. slavnostním...] Podobná slova zazněla i na 5. slavnostním sněmu SMERu v roce 2004. „*Při pohledu na množství a obsah legislativních iniciativ, na hlasování a konkrétní politická rozhodnutí, nemůže dnes nikdo zpochybnit reálnost orientace Smeru na sociální a demokratické hodnoty.*“ [SMER 2004, Projev Roberta Fica na 5. slavnostním...] Potvrzením snahy o zařazení mezi tradiční sociálně demokratické strany byla setkání Roberta Fica s představiteli západoevropských socialistických stran. Zatímco v roce 2002 SMER neudržíval žádné výraznější kontakty s mezinárodními stranickými organizacemi nebo jednotlivými politickými subjekty, v roce 2003 již absolvoval několik setkání s představiteli sociálně demokratických stran. V březnu 2003 se Fico zúčastnil sjezdu ČSSD, v dubnu jednal s představiteli SPD v Berlíně a v květnu se v Evropském parlamentu sešel se zástupci Strany evropských socialistů včetně jednání s činovnicí britské Labouristické strany. [Mesežnikov 2003: 96] Série jednání probíhala i v následujícím roce, přičemž řada z nich měla souvislost se získáním členství SMERu ve Straně evropských socialistů a Socialistické internacionále. [Mesežnikov 2004: 106] Přijetí strany do obou těchto organizací na jaře 2005 lze označit za ukončení institucionální přeměny SMERu na sociálně demokratickou stranu.

Vedle institucionálního zakotvení v sociálně demokratické stranické rodině lze v případě SMERu spatřit také programový posun směřující k hodnotám této rodiny, čímž de facto došlo k završení programově ideologické orientace SMERu. Lubomír Kopeček za tento mezník považuje dokument schválený na 6. výročním sněmu SMERu pod názvem *Návrat k lidské důstojnosti*. [Kopeček 2007: 299–300] SMER se v tomto dokumentu hlásí k prosazování tradičních sociálně demokratických hodnot a sám sebe

prezentuje jako „(...) *jasnou politickou, ekonomickou a sociální alternativu současného pravicového vládnutí (...)*“ [SMER 2005, *Návrat k lidské důstojnosti*] Za primární cíl je považována realizace sociálního státu založeného na solidárním přerozdělování ekonomických výsledků a silné společenské soudržnosti. Dokument se dále dotýká oblastí, jako je právo na vzdělání, právo na důstojný příjem, právo na důstojný důchod a jiné převážně sociálně zaměřené oblasti. V souladu s obecně zastávaným principem sociálně demokratických stran se SMER zavázal k opětovnému zavedení progresivního zdanění fyzických osob. [SMER 2005, *Návrat k lidské důstojnosti*] Za definitivní potvrzení legitimity SMERu jako sociálně demokratické strany zle považovat volební kampaň pro volby v roce 2006. Zde se SMER prezentoval jako jasná alternativa vůči vládnoucí pravicové vládě a profiloval se především na socioekonomických tématech.

5.2 SMER a koncept Třetí cesty

Hovoříme-li v souvislosti se stranou SMER o konceptu Třetí cesty, je třeba ho odlišovat a vnímat ve dvou rovinách. Obě však souvisí s programovou profilací strany a oba do určité míry ovlivnily pozdější ideové zaměření strany. První rovina se týká obecně uznávaného a přijímaného konceptu, jehož představitelem se stal zejména Tony Blair a britská Labouristická strana. Druhou rovinu lze chápat čistě v kontextu vnitropolitických souvislostí konce 90. let minulého století. K oběma těmto rovinám vnímání třetí cesty se SMER hlásil, a proto jim bude v této kapitole věnována pozornost.

Odkazy ke klasické koncepci Třetí cesty, jak byla popsána v první kapitole, lze v případě strany SMER spatřit ve volebním programu pro volby v roce 2002. „*SMER je moderní politická strana hlásící se k programu Třetí cesty, kterou se završuje programová orientace SMERu*“ [SMER 2002: 1] Již v prosinci 2001 však Robert Fico prohlásil, že „*Jednoduchá levicová řešení selhala. Proto jsme přizpůsobili myšlenky třetí cesty na slovenské podmínky a přinášíme programovou orientaci, která na jedné straně uznává hodnoty trhu a podnikání, ale současně uznává úlohu vlády a silného státu.*“ [SME 2001, *SMER chce isť...*] V následujícím textu budou principy Třetí cesty konfrontovány s volebními programy SMERu pro volby v roce 2002 a 2006. Zmíněny budou i některé kroky praktické politiky a jejich (ne)shoda s konceptem Třetí cesty.

V oblasti daňové politiky se Třetí cesta vyslovuje mimo jiné za zachování daňové progresivity a nastavení takové výše korporátní daně, která by podporovala

tvorbu nových pracovních míst. Volební program pro volby v roce 2002 zmínku o daňové oblasti neobsahuje, volební program pro volby 2006 se však již zcela jednoznačně vyslovuje pro zachování 19% sazby daně z příjmu právnických osob, přičemž zároveň navrhuje v daňovém základu zohlednit takové investice, které přinesou konkrétní výsledky v tvorbě nových pracovních míst. Program dále zmiňuje zavedení progresivního zdanění a zároveň zavedení nových daní, jako jsou například daň z dividend a daň z darování třetím osobám.

Vzdělání a oblasti školství je v obou programových dokumentech věnována relativně velká pozornost. Podpora vzdělání je dle zmíněných dokumentů považována za klíčovou oblast. Cílem, který by měl být dosažen, je zvyšování veřejných prostředků do celého systému, stejně jako propojení teorie s praxí a zapojení firem do procesu vzdělávání.

V otázce řízení státu lze nalézt pravděpodobně nejvýraznější odklon od konceptu Třetí cesty. Ten považuje princip subsidiarity za něco zcela přirozeného a je zastáncem zmenšování role státu. Strana SMER byla v roce 2001 jedním z čelních kritiků připravované reformy veřejné správy počítající s vytvořením osmi VÚC. Realizace navrhované změny měla způsobit ztrátu kontrolních funkcí i kompetencí a nemožnost kvalifikovaně vykonávat státní správu a samosprávu. [Mesežnikov 2001: 105] Volební program pro volby v roce 2002 dále zmiňuje potřebu posílit koordinační funkce států a vytvoření modelu tři plus jedna namísto osmi VÚC. V oblasti decentralizace se tak politika SMERu staví proti původní myšlence konceptu Třetí cesty založené na přenosu pravomocí směrem dolů.

Reflektování principů Třetí cesty lze spatřit v řadě dalších sfér, jako je například sociální oblast. Volební program 2002 pod heslem *Bez povinností žádná práva* zmiňuje potřebu adresných transferů sociální pomoci a prosazování principu aktivní státní politiky zaměstnanosti. SMER „(...) *proto maximálně podpoří skloubení zodpovědnosti osoby za osud svůj a své rodiny (...)*“. [SMER 2006, Smerom k ľuďom] Třetí cesta považuje oblast ekologie za důležitou a snaží se jí věnovat dostatečnou pozornost. Ve volebním programu pro volby v roce 2006 SMER několikrát zdůrazňuje potřebu budování hospodářského růstu „*sociálně a ekologicky orientovanou tržní ekonomikou*“. [SMER 2006, Smerom k ľuďom]

Hodnocení uplatnění principů Třetí cesty v politice a ideologii SMERu je složité. Ačkoli lze dle výše zmíněného některé programové body považovat za takové, které odrážejí koncept Třetí cesty, v některých případech se jedná o tak obecně formulované

teze, jaké se vyskytují v programech většiny politických stran. Zmínit lze například oblast vzdělávání. V případě SMERu lze dále za problematické považovat zasazení konceptu Třetí cesty do podmínek Slovenské republiky. „(...) *programové dokumenty evropských sociálně demokratických stran hlásících se ke konceptu Třetí cesty jsou koncipované v dimenzi EÚ, resp. reagují na procesy globalizace, dokument SMERu je zakotvený v podmínkách národního státu.*“ [Marušiak 2006] Problematicky lze také chápat snahu o prosazování principů Třetí cesty a odmítnutí identifikovat se s hodnotami sociální demokracie a prosazování neideologické politiky v zakladatelském období strany. [Marušiak 2006] Problém aplikovatelnosti klasického konceptu Třetí cesty stranou SMER tkví také v odlišných podmínkách, ze kterých tento koncept vycházel v západní Evropě. Zatímco pro západní Evropu byly typické silně post-materiální a post-industriální podmínky, Slovensko se nacházelo v post-transformačním společensko-ekonomickém prostředí. [Kopeček 2007: 299]

Ačkoli bylo na začátku této kapitoly zmíněno, že lze pojem Třetí cesta v souvislosti se stranou SMER vnímat ve dvou rovinách, je otázkou, do jaké míry je legitimní tu druhou označovat jako Třetí cestu. Vnitropolitické souvislosti pojmu třetí cesta přisuzuje například Lubomír Kopeček. „*Šéf SMERu obohatil strategii strany i o další prvky. Především nabídl voličům alternativní třetí cestu. Jde o to, že Fico koncipoval SMER jako alternativu vůči dvěma stranickým blokům, které se v průběhu posledních let na Slovensku zformovaly a vyhranily.*“ [Kopeček 2001] V tomto kontextu lze tedy třetí cestu vnímat jako vymezení se a zaujetí takové pozice, která se nepřiklání k žádnému z existujících táborů tehdejšího politického systému Slovenska.

Cesta, kterou Robert Fico na konci 90. let minulého století pro nově budovanou stranu zvolil, byla od tehdejších politických protivníků značně odlišná. Již bylo zmíněno, že se strana odmítla identifikovat s existujícími ideologiemi a snažila se profilovat jako pragmatický politický subjekt. Pozdější nezbytná potřeba stranu výrazněji profilovat sebou přinesla nutnost alternace obou rovin Třetí cesty. Robert Fico tak tímto způsobem „(,,) *pozměnil původní zakladatelskou koncepci třetí cesty snažící se o umístění Směru mezi (a mimo) mečiarovský a anti-mečiarovský tábor. Místo toho se přihlásil k politickým stranám Nového středu, které prosazují třetí cestu, tj. k tehdejší Schröderově SPD nebo Blairovým labouristům.*“ [Kopeček 2007: 298]

5.3 *Problematické prvky sociálně demokratické identity SMERu*

Sociálně demokratické zakotvení dává SMERu prostor pro akcentaci typicky sociálně demokratických témat a hodnot. Na druhé straně lze však v programových dokumentech i praktických krocích nalézt prvky, které svým charakterem ne zcela zapadají do stranické rodiny sociální demokracie. Mezi takové prvky lze zařadit některé kroky týkající se klíčových oblastí, jako jsou například sociálně-ekonomická sféra a otázka silné akcentace národních hodnot, ale i některá podřadnější témata, jako ochrana životního prostředí, otázka genderové rovnosti a práv homosexuálů.

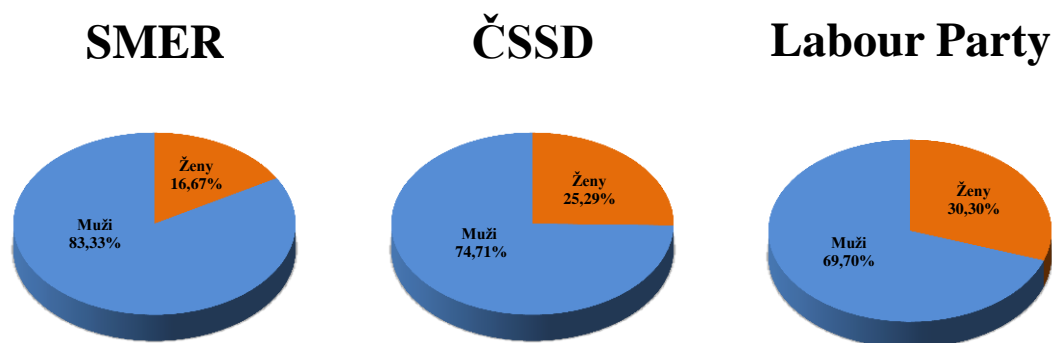
Jednou z nejspeciřičtějších komponent ideově programové orientace SMERu je tak zvaný národní pilíř. V pořadí charakteristických složek ideově programového profilu SMERu ho Pavel Hynčica řadí na druhé místo hned po sociálně demokratické orientaci. [Hynčica 2010: 138] Hloušek a Kopeček dokonce hovoří o tom, že se „(...) *jeví výstiřnější označit současný SMER za nacionalistickou levicovou stranu procházející sociáldemokratizací.*“ [Hloušek, Kopeček 2010: 53–54] V této oblasti se politika SMERu vyznačuje vysokou mírou kontinuity, jejíž počátek sahá až do období vzniku strany. Národní agenda se v politice SMERu vyskytuje jednak v rovině symbolické, do které patří odkazování k slovenské historii, vyzdvihování historických osobností a výchova k vlastenectví a slovenské státnosti, tak také v rovině přítomnosti etnické konfliktní linie. [Hynčica 2010: 143] Tu lze v případě SMERu chápat především ve vztahu k mařarské národnostní menšině a napětí mezi Slováký a Mařary. Robert Fico se staví do ochránce národních zájmů a etnickou konfliktní linii uplatňuje zejména pomocí kritiky Strany mařarské komunity (SMK). Strana SMER odmítala návrhy předkládané SMK a lídr SMERu jí obvinil z vysoké míry nezaměstnanosti na jižním Slovensku a ohrožení zachování integrity a celistvosti státu. [Meseřnikov 2004: 101] V rovině symbolické lze prvky nacionální agendy v politice SMERu vysledovat zejména v otázce vyzdvihování vlastenectví a historie Slováků. V roce 2010 například poslanci SMERu podpořili návrh tak zvaného vlasteneckého zákona, jehož cílem měla být výchova k vlastenectví a úctě ke státním symbolům Slovenské republiky. Zákon mimo jiné nařizuje přehrávání státní hymny na začátku a konci školního roku a zařazení výchovy k vlastenectví do vzdělávacích programů škol.⁶⁷

V rozporu s krédem současné evropské sociální demokracie se SMER staví negativně k problematice obhajoby práv i jiných menšin. Strana evropských socialistů

⁶⁷ Zákon 200/2010 Z.z.

ve svém programu vyzdvihuje potřebu „*Otevřené a inkluzivní společnosti vážící si jednotlivců a zahrnující rozmanitost. To znamená důstojnost, svobodu a rovný přístup k právům, vzdělání, kultuře a veřejným službám pro všechny bez ohledu na jejich pohlaví, rasu, etnický původ (...) sexuální orientaci nebo věk.*“ [PES 2011, PES Declaration of principles...] Negativně se předseda SMERu staví k právům homosexuálů, přičemž toto téma považuje za naprosto nepodstatné. „*Kdybych měl vytvořit seznam témat podle důležitosti a tento seznam by měl 74 000 bodů, tak toto téma se tam ani nedostane.*“ [SME 2010, Registrované partnerství...] Ve své praktické politice dále SMER neuplatňuje principy, které jsou pro jiné sociálně demokratické strany běžné. Ve stanovách tak na rozdíl od České strany sociálně demokratické nenalezneme povinnost obsazení některých funkcí ženami.⁶⁸ Graf 7 znázorňuje zastoupení žen na kandidátní listině pro volby 2010. Při pohledu na porovnání tří sociálně demokratických stran lze v případě strany SMER vyzorovat nejnižší procento zastoupení žen.

Graf 7: Porovnání zastoupení mužů a žen na kandidátní listině pro parlamentní volby v roce 2010 u stran SMER, ČSSD a Labour Party

Zdroj: Údaje strany SMER viz webové stránky strany, údaje strany ČSSD viz ČSÚ, údaje Labour Party viz webové stránky strany

Další konfliktní linií, na které se strana SMER profiluje, je linie stát-církev. SMER tuto konfliktní linii neopomíjí a do určité míry se na ní snaží profilovat. [Hynčica 2010: 144] Praktické kroky jsou tak v částečném rozporu s prohlášením Strany evropských socialistů, která ve svém dokumentu usiluje o odluku církví od státu. [PES 2011, PES Declaration of principles...] „*Většina občanů je integrální součástí*

⁶⁸ Alespoň jedna místopředsednická pozice je ženám dle stanov České strany sociálně demokratické vyhrazena na okresní, krajské i celostátní úrovni. [Stanovy ČSSD platné ke 2. 5. 2013]

církvi. Když je věřícímu člověku církev matkou, byl bych rád, kdyby byl stát všem občanům otcem.“ [SME 2008, Fico: Církev matkou...] Dobré vztahy SMERu s představiteli církevního života lze doložit i zastáváním podobných stanovisek, jako například v oblasti liberalizace interrupčního zákona, kterou strana Roberta Fica odmítla.

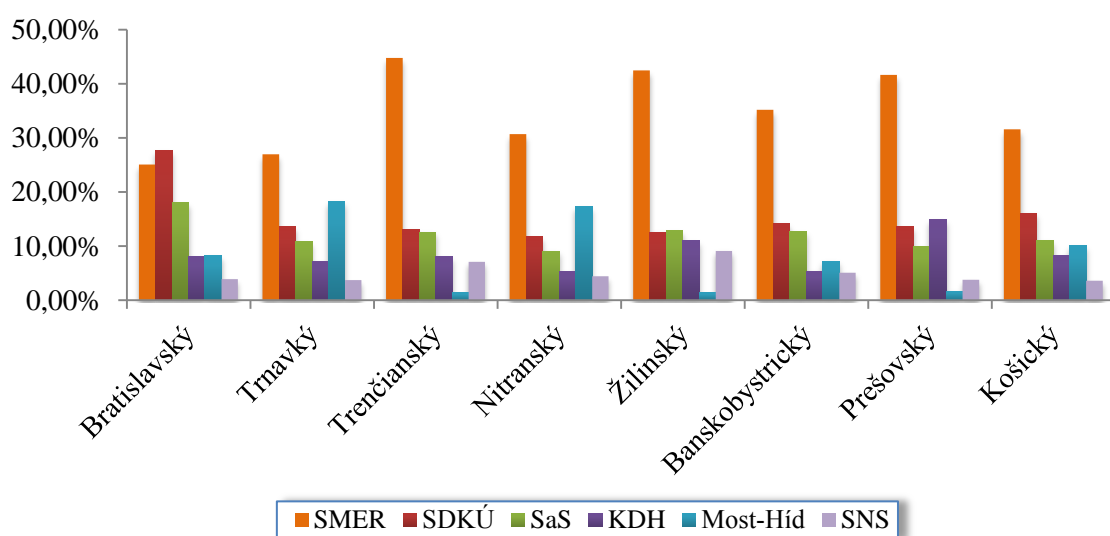
V oblasti hospodářské politiky SMER dle některých autorů představuje kombinaci levicových, středových a pravicových přístupů. [Hynčica 2010: 140] Na druhé straně, Grigorij Mesežnikov hovoří o tom, že SMER *„je (...) imitací sociální demokracie a to je v jedné oblasti - v sociálně-ekonomické.*“ [Krčmárik 2010] Za problematické lze v souvislosti s přístupem sociálně demokratických stran hodnotit například toleranci rovné daně po volbách 2006, kdy se SMER zavázal tuto daň zrušit. V období let 2006–2010 tak u SMERu převládl spíše pragmatismus, než oddanost sociálně demokratickým myšlenkám. [iDnes 2013, Fico: Návrat ke koruně...] Přílišný důraz na kontrolu deficitu, inflace a stabilitu veřejných financí na úkor intenzivnějších sociálních programů lze hodnotit spíše jako středopravicová řešení. [Hynčica 2010: 140]

Spíše okrajovou záležitostí se vzhledem k výše zmíněnému stává například rozpor v otázce přijatelnosti trestu smrti. Zatímco PES považuje trest smrti za *„(...) ohavnou formu trestu, kterou Strana Evropských socialistů z principu odmítá za všech okolností (...)*“, [PES 2010, PES outraged...] Robert Fico již tak striktní není. Jedno z jeho posledních prohlášení v tomto směru zcela jasně naznačovalo jeho pozitivní postoj k tomuto druhu trestu. *„(...) Kdybychom měli důkaz, že trest smrti má preventivní úlohu či odstrašující účinek, měla by ho přijatý celá Evropa.*“ [SITA 2013, Robert Fico: Ľudia nemajú...]

Výše zmíněná programová různorodost dává SMERu potenciál oslovit i jiné, než jen typicky sociálně demokraticky zaměřené skupiny voličů. Tomuto faktu nasvědčuje pragmatická politika uplatňovaná SMERem založená na *„(...) předpokládaném růstu voličské obliby této strany zvláště v některých vrstvách slovenské společnosti*“ [Hynčica 2010: 147] Programová orientaci strany jí dává prostor k oslovení voličů více nacionalisticky zaměřených, kteří by jinak například volili SNS. Stejně tak svými křesťanskými akcenty částečně zasahuje do elektorátu KDĽ. Na druhé straně, svou radikálně levicovou rétorikou SMER cílí na voliče dnes již neparlamentní KSS, od které v roce 2006 převzal značnou část její voličské základny. [Gyárfášová 2006] Úspěšnost této catch-all strategie dokládají jak sociologické průzkumy, tak například i volební

data. Z průzkumu v roce 2008 vyplývá, že strana disponovala průřezovou podporou napříč všemi kategoriemi. Překvapivě lze hodnotit fakt, že v té době strana mezi vysokoškolsky vzdělanými lidmi disponovala nejvyšší podporou přesahující 38 %. Menšinovou podporu SMER získal jen u maďarské menšiny a lidí s příjmem nad třicet tisíc korun měsíčně. Graf 8 dále ukazuje, že SMERu se ve volbách v roce 2010 podařilo uspět téměř ve všech krajích Slovenska. V Bratislavském kraji, tradičně silné oblasti pravicové SDKÚ, SMER zaostal o pouhých 2,5 % hlasů. [Gyárfášová 2006]

Graf 8: Porovnání podílů hlasů pro vybrané politické strany v jednotlivých krajích ve volbách 2010

Zdroj: SÚ SR

5.3.1 Problematické členství v PES

Členství ve Straně evropských socialistů (PES) bylo pro SMER důležité zejména z důvodu potvrzení jeho sociálně demokratické orientace. Na setkání předsednictva PES v Paříži 19. května 2005 bylo SMERu, jako nástupnické straně dvou právoplatných členů (SDL a SDSS), poskytnuto členství v této straně. [PES 2006, PES welcomes...]

Vznik koalice ve složení SMER, HZDS a SNS byl velmi negativně přijat u Strany socialistů. Již 5. července 2006 předseda PES Paul Nyrup Rasmussen po setkání s Robertem Ficem uvedl, že „je zřejmé, že v naší politické rodině nemůžeme akceptovat koalici s extrémně pravicovými nacionalisty“ [PES 2006, PES president cannot...] Návrh na pozastavení členství ve Straně evropských socialistů byl přijat v říjnu 2006. Hlavním argumentem PES byl odkaz na deklaraci přijatou v Berlíně v roce 2001, která

členským stranám ukládala povinnost „*zdržet se jakékoli formy politického spojení nebo spolupráce na všech úrovních s jakoukoli politickou stranou, která podněcuje nebo se snaží rozvířít rasové nebo etnické předsudky a rasovou nenávist.*“ [PES 2006, PES president cannot...] V historii PES bezprecedentní rozhodnutí o pozastavení členství mělo platnost do června 2007 s tím, že v této době bude rozhodnuto o dalším působení strany SMER v této organizaci.

Nesouhlas představitelů SMERu s rozhodnutím o pozastavení členství byl doplněn poukazováním na zodpovědné prosazování sociálně demokratického programu a důsledné dodržování koaličních dohod, které vylučovaly zhoršení postavení menšin. „*Vláda Slovenské republiky nikdy nepřijala žádné rozhodnutí nebo vyhlášení a v praktické politice se nikdy nechovala tak, aby jí někdo mohl obvinít z extremismu. (...) Vláda Slovenské republiky přistupuje k projevům extremismu s nulovou tolerancí.*“ [SMER 2007, Robert Fico reaguje...] SMER také poukazoval na rozvíjející se spolupráci poslanců EP s některými členskými stranami PES. Zejména Česká strana sociálně demokratická byla výrazným obhájcem SMERu. Rozhodnutí o znovupřijetí strany bylo v květnu 2007 posunuto na říjen téhož roku. Avšak ani tentokrát rozhodnuto nebylo, což bylo pravděpodobně ovlivněno urážlivými výroky předsedy SNS Jána Sloty na adresu maďarské menšiny. Po několika jednáních představitelů SMERu s PES bylo v únoru 2008 členství straně obnoveno.

Samotné pozastavení členství straně SMER bylo zvláštní minimálně z jednoho důvodu. Hlavním a dá se říci i jediným argumentem, který byl v souvislosti s pozastavením členství v PES zmiňován, byla účast nacionalisticky zaměřené strany ve vládě, respektive spolupráce členské strany PES s takovým subjektem. Ačkoli byla zmíněnou berlínskou deklarací všem členským stranám zapovězena spolupráce s podobnými subjekty na jakékoli úrovni, společné koalice SMERu a SNS, vytvořené v několika krajích před volbami do VÚC v roce 2005, zůstaly ze strany PES bez povšimnutí. Obnovení členství nebylo provázeno žádnou změnou parametrů koaliční spolupráce se SNS. Strana evropských socialistů tak byla nejspíše konfrontována s faktem, že v rámci stranického systému Slovenska neexistovala významnější středolevá politická strana. K návratu do struktur PES SMERu pomohly také výrazné volební výsledky a celková silná podpora strany. [Mesežnikov 2010: 69]

6 Závěr

Cílem předložené diplomové práce bylo zkoumání slovenské politické strany SMER v rámci stranického a politického systému Slovenska a pokus o analýzu vývoje jejího ideového postavení, které se v průběhu existence postupně proměňovalo. Pro splnění výše zmíněného cíle byla jako nejvhodnější zvolena metoda případové studie zaměřená na zkoumání jednoho politického subjektu, v tomto případě strany SMER.

Za nezbytný prvek této práce autor považuje úvodní teoretickou kapitolu, která si kladla za cíl stručně zmapovat vznik a vývoj socialismu a ideologií, které na něj v pozdější době navázaly. Zejména podkapitola zaměřená na koncept Třetí cesty je v souvislosti se zkoumáním strany SMER velmi důležitá, neboť to byla právě tato politická strana, která se k tomuto konceptu v určitém stádiu svého ideového vývoje sama přihlásila. Jelikož se strana SMER v současné době profiluje jako středo-levá politická strana, v rámci této práce nelze opominout ani tu část práce, které se snaží zachytit vývoj levicových politických stran na Slovensku před i po roce 1989. Zejména období po roce 1989 a události v levé části politického spektra vytvořily prostor pro vznik této politické strany.

Existenci politické strany SMER lze v současné době rozdělit na tři různá období, přičemž každé z nich je charakteristické něčím jiným a každé bylo z hlediska vývoje důležité. Relativně rychlé etablování v politickém systému Slovenska bylo umožněno několika faktory, z nichž některé lze spatřit v rovině fungování tehdejšího stranického systému, ale také v rovině ideologického zaměření strany v počátečních letech existence. V době vzniku SMERu na Slovensku převládala konfliktní linie mečiarismus versus anti-mečiarismus. Profilování se jako alternativy vůči této konfliktní linii straně přineslo relativně velkou podporu těch voličů, kteří se nepřikláněli k ani jednomu z existujících táborů. Slábnoucí význam a vliv dvou tradičních levicových stran, tedy Strany demokratické levice a Sociálně demokratické strany Slovenska navíc znamenal otevření prostoru v levé části politického spektra, včetně potenciálu oslovit levicově zaměřené voliče.

Působení v opozici po parlamentních volbách v roce 2002 umožnilo straně jasnější ideovou profilaci a vytvoření standartních stranických struktur, jejichž částečná neexistence přispěla ke slabým výsledkům ve volbách do místních a krajských samospráv. V období let 2002–2006 byl završen úspěšný proces integrace levicových

politických stran. Tímto krokem tak byly vytvořeny podmínky pro budoucí hegemonické postavení SMERu v levé části politického spektra, kde v současné době straně neexistuje relevantní konkurenční subjekt. Po parlamentních volbách v roce 2006 se SMER stává vládní stranou a zaujímá pozici hegemonu i v rámci celého politického systému Slovenska. Ve třech po sobě jsoících parlamentních volbách nebyla žádná politická strana schopna se výsledkům SMERu přiblížit. Období hegemonie je prozatím ohraničeno výsledky parlamentních voleb v roce 2012. Strana získala počet hlasů, který jí umožnil sestavení jednobarevné většinové vlády. Do budoucna lze však spatřit riziko neexistence relevantního koaličního partnera, což by i přes případné vítězství ve volbách mohlo znamenat odchod do opozice. V této situaci se strana ocitla již po volbách 2010, avšak v současné době, kdy pravicové strany trpí výrazným úbytkem voličské podpory lze usoudit, že současné hegemonní postavení SMERu nebude v nejbližších letech ohroženo.

Zajímavým vývojem prošla strana SMER v oblasti ideového a programového postavení. V době svého vzniku Robert Fico vystihl příležitost profilovat stranu jako alternativu vůči dvěma existujícím táborům. Potlačení konfliktní linie levice versus pravice ve Slovenském politickém systému na konci 90. let do určité míry vysvětluje odmítání profilovat se právě na této ose. Pro první roky existence je tak typické akcentování hodnot jako pořádek a spravedlnost. Nárůst voličské podpory byl ovlivněn také používáním populismu jako metody politické propagace. V předložené práci byly zmíněny některé konkrétní prvky populismu, které do určité míry nahrazovaly přesnější ideové zakotvení SMERu.

Náznamy příklonu k sociálně demokratické ideologii lze spatřit již v období před volbami v roce 2002. Strana Roberta Fica se přiklonila ke konceptu Třetí cesty, kterým chtěla navázat na západoevropské sociálně demokratické strany, zejména Labouristickou stranu a Sociálnědemokratickou stranu Německa. Uplatnění principů Třetí cesty lze však v případě SMERu hodnotit přinejmenším jako sporné. Neúspěch ve volbách 2002 straně poskytl příležitost jasnějšího definování ideového směřování, které lze nazvat procesem sociáldemokratizace. Lídrovi SMERu se podařilo jasněji profilovat na tradičních sociálně demokratických tématech, což bylo institucionálně potvrzeno ziskem členství v mezinárodních socialistických organizacích.

V rámci nezpochybnitelné sociálně demokratické identity SMERu lze však vyzorovat některé prvky, které jsou v rozporu například s prohlášeními Strany evropských socialistů. Jedná se zejména o akcentaci nacionálně zaměřených témat

vztahujících se k maďarské menšině. V této oblasti se politika SMERu vyznačuje vysokou mírou kontinuity sahající až do období vzniku strany. SMER se však staví negativně i k obhajobě práv jiných menšin, jako jsou například homosexuálové. Ačkoli někteří autoři nacházejí odchylky od sociálně demokratické identity i v oblasti hospodářské politiky, jedná se spíše o okrajovou záležitost. SMER nadále prosazuje hodnoty typické pro tuto stranickou rodinu, přičemž akcentuje zejména potřebu solidarity a sociálního státu. I přes výše zmíněné lze tedy stranu zařadit do rodiny sociálně demokratických stran. Pevné zakotvení v mezinárodních strukturách toto tvrzení jen podporuje. Snaha SMERu o profilování se na některých netradičních tématech je pravděpodobně dědictvím z období vzniku strany, kdy se profilovala jako pragmatický politický subjekt. Prvky pragmatismu a částečně i populismu lze vysledovat i v současné době a zcela nepochybně jsou zdrojem nemalé voličské podpory.

Zajímavým procesem prošla na Slovensku levicová část politického spektra. Straně SMER se podařilo pohltnout ideově blízké politické strany, čímž de facto eliminovala úniky hlasů pro konkurenční politické strany. Jako téma pro další výzkum se proto nabízí analýza postavení levicových politických stran v České republice. Toto téma se stává aktuální v době, kdy České straně sociálně demokratické reálně vyrůstá konkurent ve formě Strany Práv Občanů ZEMANOVců (SPOZ).

7 Summary

This thesis aimed to explore the development of Slovak political party SMER within party and political system of the Slovak Republic. After two theoretical chapters, the attention was devoted to the development of SMER from the 1999 up to last general elections in 2012. Within three phases of existence of SMER, the party experienced opposition role as well as government responsibility. Successful process of integration of small leftist parties contributed to hegemonic position within left political parties. From 2006, SMER became hegemonic party even in the political system of the Slovak Republic, mainly because of very successful elections results. Interesting development can be seen especially within ideological and programmatic position of SMER. In 1999, party leaders refused to become a member of any existing party family and tried to present party as non-ideological subject. After disappointment caused by results of general elections in 2002, SMER became a traditional social democratic party with membership in Socialist International and Party of European Socialists. Even if some authors identify some problematic elements of social democratic identity, SMER can be with no doubts considered as a member of social democratic party family.

8 Použité zkratky

CPN = Komunistická strana Nizozemska
ČSSD = Česká strana sociálně demokratická
ČSÚ = Český statistický úřad
DKP = Komunistická strana Dánska
DS = Demokratická strana
EP = Evropský parlament
FS = Federální shromáždění
HZDS = Hnutí za demokratické Slovensko
IVO = Institut pro veřejné otázky
KDH = Křesťanskodemokratické hnutí
KP = Komunistická strana Švédska
KPÖ = Komunistická strana Rakouska
KSČ = Komunistická strana Československa
KSČM = Komunistická strana Čech a Moravy
KSČS = Komunistická strana Česko-Slovenska
KSS = Komunistická strana Slovenska
KSSS = Komunistická strana Sovětského svazu
LB = Levicový blok
MKDH = Maďarské křesťanskodemokratické hnutí
NKP = Komunistická strana Norska
NR SR = Národní rada Slovenské republiky
ODS = Občanská demokratická strana
PCB-KPB = Belgická komunistická strana
PCE = Komunistická strana Španělska
PCF = Francouzská komunistická strana
PCI = Italská komunistická strana
PCP = Portugalská komunistická strana
PdA = Strana práce
PES = Strana evropských socialistů
PRC = Komunistická obnova
SaS = Svoboda a solidarita
SDA = Sociálnědemokratická alternativa

SDK = Slovenská demokratická koalice
SDKÚ = Slovenská demokratická a kresťanská unie
SDĽ = Strana demokratickej ľavice
SDSS = Sociálna demokratická strana Slovenska
SI = Socialistická internacionála
SKP = Komunistická strana Fínska
SMK = Strana maďarskej komunity
SNS = Slovenská národná strana
SOP = Strana občianskeho porozumenia
SPD = Sociálnodemokratická strana Nemecka
SPOZ = Strana Práv Občanů ZEMANOVCI
SSL = Strana svobody
SSO = Strana slovenskej obrody
SÚ SR = Štatistický úrad Slovenskej republiky
SV = Spoločná voľba
ÚV KSČ = Ústredný výbor Komunistickej strany Československa
ÚV KSS = Ústredný výbor Komunistickej strany
VÚC = Vyššie územné celky
ZRS = Združenie dielníkov Slovenska

9 Použitá literatura

9.1 Monografie a sborníky

- BALÍK, Stanislav; HOLZER, Jan; ŠEDO, Jakub. Komunistická strana Československa. In MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005, s. 1030-1826. ISBN 80-723-9180-1.
- BARNOVSKÝ, Michal. Politické strany na Slovensku v Rokov 1945-1948. In MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005, s. 1030-1826. ISBN 80-723-9180-1.
- BUREŠ, Jan, CHARVÁT Jakub a JUST, Petr. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 176 s. ISBN 978-807-3802-943.
- BÚTOROVÁ, Zora; GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga; VELŠIC, Marián. Verejná mienka. In MESEŽNIKOV, Grigorij a IVANTYŠYN, Michal (eds.) *Slovensko 1998–1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1999, s. 233 – 272.
- BÚTOROVÁ, Zora; GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga; VELŠIC, Marián. Verejná mienka. In MESEŽNIKOV, Grigorij a KOLLÁR, Miroslav (eds.) *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2000, s. 281 – 324.
- BEYME, Klaus von. *Political Parties in Western Democracies*. Aldershot, Hants, England: Gower, 1985, 444 p. ISBN 05-660-5003-X.
- CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. a dopl. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 494 s. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-864-3263-7.
- ČERNÝ, Petr. *Politický extremismus a právo*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-84-4.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra. *Základní modely demokratických systémů: komparace politických systémů*. Vyd. 1. V Praze: Oeconomica, 2008, 255 s. ISBN 978-80-245-1357-7.
- FIALA, Petr. *Politické strany ve střední a východní Evropě: ideově-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. 1. vyd. Brno: Masarykova Univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2002, 471 p. ISBN 80-210-3036-4.
- FIALA, Petr a HERBUT, Ryszard. *Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2003, 255 s. ISBN 80-210-3091-7.

- FIALA, Vlastimil a Blanka ŘÍCHOVÁ. *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. Olomouc: Moneta, 2002, 616 s. ISBN 8090096581.
- GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2004, 182 s. ISBN 80-204-1208-5.
- GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta. Obnova sociální demokracie*. Praha: Mladá Fronta. 2001. 149 s. ISBN 80-204-0906-8
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994, 293 s. ISBN 80-85865-10-6.
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, 339 s. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-868-6171-6.
- HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 1. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, 482 s. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-864-3295-5.
- HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 310 s. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 978-802-4731-926.
- HYNČICA, Pavel. Dominance SMERu v kontextu struktury konfliktních linií. In BUREŠ, Jan, CHARVÁT, Jakub a JUST, Petr. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 176 s. ISBN 978-807-3802-943.
- JUST, Petr. Slovenská republika. In CABADA, Ladislav; DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a kolektiv. *Komparace politických systémů III*. Praha: Oeconomica – Nakladatelství Vysoké školy ekonomické, 2004. ISBN 80-245-0806-0.
- JUST, Petr. Problematická identifikace levice na Slovensku do roku 1999. In BUREŠ, Jan, CHARVÁT, Jakub a JUST, Petr. *Levice v České republice a na Slovensku 1989-2009*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 85–126. ISBN 978-807-3802-943.
- KOČIAN, Jiří. Politický systém v letech 1945-1948. In MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005, s. 1030-1826. ISBN 80-723-9180-1.
- KOPEČEK, Lubomír. *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007, 627 s. Politologická řada, sv. 23. ISBN 978-807-3251-130.
- KOPEČEK, Lubomír. Stranický systém Slovenska. In FIALA, Petr a HERBUT, Ryszard. *Středoevropské systémy politických stran: Česká republika, Maďarsko, Polsko a Slovensko*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita. Mezinárodní politologický ústav, 2003, s. 153-221. ISBN 80-210-3091-7.
- LIDÁK, Ján; Koganová, Viera a LEŠKA, Dušan. *Politické strany a hnutia na Slovensku po roku 1989*. Bratislava: Ekonóm. 1999. ISBN 80-225-1116-1.

- KRIVÝ, Vladimír. Voľby v roku 2006. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij; BÚTORA, Martin (eds.) *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2007, s. 107–149.
- KRIVÝ, Vladimír. Parlamentné voľby 2010. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij; BÚTORA, Martin (eds.) *Slovensko 2010. Správa o stave spoločnosti a demokracie a trendoch na rok 2010*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2010, s. 105–130.
- LIPTÁK, Ľubomír. *Politické strany na Slovensku 1860-1989*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1992, 312 s. ISBN 80-7115-029-0.
- MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005, s. 1030-1826. ISBN 80-723-9180-1.
- MARX, Karl a Friedrich ENGELS. Manifest Komunistické strany: Stanovy Svazu komunistů; Dějiny Svazu komunistů. 12. vyd., ve Svobodě 2. vyd. Praha: Svoboda, 1949, 97 s.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a politická scéna. In BÚTORA, Martin (eds.) *Slovensko 1996. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 1997*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1997, s. 15–37.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In BÚTORA, Martin a IVANTYŠYN, Michal (eds.) *Slovensko 1997. Súhrnná správa o stave spoločnosti na rok 1998*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998, s. 19–98.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In MESEŽNIKOV, Grigorij a IVANTYŠYN, Michal (eds.) *Slovensko 1998-1999. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1999, s. 17–114.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a politická scéna. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.) *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2000, s. 19– 25.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.) *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2001, s. 21–112.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.) *Slovensko 2003. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2003, s. 19–112.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij (eds.) *Slovensko 2004. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2004, s. 20–126.

- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij; BÚTORA, Martin (eds.) *Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2007, s. 19–106.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj a systém politických strán. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij; BÚTORA, Martin (eds.) *Slovensko 2010. Správa o stave spoločnosti a demokracie a trendoch na rok 2010*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2010, s. 17–107.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Vnútropolitický vývoj, legislatíva, právny štát a systém politických strán. In KOLLÁR, Miroslav; MESEŽNIKOV, Grigorij; BÚTORA, Martin (eds.) *Slovensko 2010. Správa o stave spoločnosti a demokracie a o trendoch na rok 2011*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2011, s. 15–104.
- NOVÁK, Miroslav a LEBEDA. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2004, 485 s. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-864-7388-0.
- PEŠEK, Jan. Strana slobody. In MALÍŘ, Jiří a Pavel MAREK. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. Brno: Doplněk, 2005, s. 1030-1826. ISBN 80-723-9180-1.
- ROSŮLEK, Přemysl. Politické ideologie. In CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. a dopl. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-864-3263-7.
- STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 727 s. ISBN 80-736-7038-0.
- ŠIK, Ota. *Socialismus dnes?*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1990, 206 s. ISBN 8020002650.
- VEČEŘA, Miloš. Sociální stát: východiska a přístupy. 2., upravené vyd. Praha: Sociologické nakl., 2001, 112 p. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 4. ISBN 80-858-5016-8.

9.2 Odborné články

- HAVLÍK, Vlastimil a PINKOVÁ, Aneta. Populisté, protestní strany, outsideři? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických politických stran. *Rexter*. roč. 10, č. 2. s. 121-153. ISSN 1214-7737.
- HLOUŠEK, Vít a KOPEČEK, Lubomír. *Konfliktní linie v současné české a slovenské politice: mezi stabilitou a změnou*. [online] 2005. Brno: Mezinárodní politologický ústav. Dostupné z: <http://www.iips.cz/data/files/Analzy_Working_Papers_pdf/hlousek-kopecek-konfliktni-linie.pdf>

- HYNČICA, Pavel. Volby 2006 a změna vlády na Slovensku. *Politologická revue*. roč. 2007, č. 1, s. 129-150. ISSN 1211-0353.
- JUST, Petr. Vládnutí Roberta Fica: koalice stabilní, opozice v rozkladu. *Acta Politologica*. 2009. roč. 1, č. 21, s. 160-181. ISSN 1803-8220.
- KOPEČEK, Lubomír. Nová politická strana Smer ve slovenském stranickém systému. Ohrožení vstupu země do Evropské unie?. *Středo Evropské politické studie* [online]. 2001, roč. 3, č. 1 [cit. 2013-01-01]. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=99>>
- KOPEČEK, Lubomír. The Slovak Party of the Democratic Left: A Successful Post-Communist Party? *German policy studies/Politikfeldanalyse*. 2002, vol. 2, no. 2. ISSN 1523-9764.
- KRIŠTOFÍK, Matúš. Ideové a programové vymedzenie strany SMER. *Středo Evropské politické studie* [online]. 2001, roč. 3, č. 3 [cit. 2013-04-12]. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=80>>
- LEŠKA, Vladimír. Slovenská volební překvapení. *Mezinárodní politika*. Ústav mezinárodních vztahů, 2002, č. 1. ISSN 0543-7962.
- MARUŠIAK, Juraj. Fenomén strany Smer: medzi „pragmatizmom“ a sociálnou demokraciou. *Středo Evropské politické studie* [online]. 2006, roč. 7, č. 1 [cit. 2013-03-23]. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <<http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=258>>
- NOVÁKOVÁ, Martina. Slovenská republika – Analýza parlamentních voleb 1998 [online]. *E-polis.cz*, 22. září 2009. [cit. 2013-03-20]. Dostupné z: <<http://www.e-polis.cz/komparace/399-slovenska-republika-analyza-parlamentnich-voleb-1998.html>>. ISSN 1801-1438.
- ROVNÁ, Lenka. *Old Labour, New Labour a ideové zdroje blairismu*. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2009. 27 s. Pražské sociálně vědní studie. Teritoriální řada, TER-053. ISSN 1801-5999.

9.3 *Novinové a internetové články*⁶⁹

- BERGER, Vojtěch. Slovenská pravice je v rozkladu. Ničí ji vlastní spory a nejednotnost. [online] *ČRo*. 22. 4. 2013. [cit. 2013-05-09] Dostupné z:<http://www.rozhlas.cz/zpravy/evropa/_zprava/slovenska-pravice-je-v-rozkladu-nici-ji-vlastni-spory-a-nejednotnost--1203274>
- BLAIR, Tony a Gerhard SCHRÖDER. *The Third Way/Die Neue Mitte*. Disskent. 2000.
- BLAIR, Tony. *Third Way, Better Way*. *The Washington post* [online]. 1998 [cit. 2013-01-01]. ISSN 0190-8286. Dostupné z: http://www.washingtonpost.com/wp-srv/opinions/articles/third_way_better_way.html

⁶⁹ Novinové články českých novin jsou dostupné po přihlášení v databázi Newton Media v rámci elektronických zdrojů Knihovny společenských věd T. G. Masaryka v Jinonicích.

- BÚTOROVÁ, Zora. Nová vláda nemá podporu väčšiny verejnosti. [online] *SME*. 26. 7. 2006. [cit. 2013-03-25] Dostupné z: <http://www.ivo.sk/buxus/docs/vyskum/subor/produkt_2351.pdf>
- Bývalí členové slovenské SĎL založili novou stranu. *Lidové noviny*. 22. 2. 2002.
- ČAPKO, Gustáv a PERGL, Václav. KSS zanikla. *Rudé Právo*. 28. 1. 1991.
- ČAPKO, Gustáv. Sjezd KSS v říjnu. *Rudé Právo*. 16. 7. 1990.
- DICKSON, Niall. What is the Third Way?. BBC News [online]. 1999 [cit. 2013-01-01]. Dostupné z: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/458626.stm>>
- GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga. Retrospektívny pohľad na volebné správanie. [online] *SME*. 10. 8. 2006. [cit. 2013-05-03] Dostupné z: <http://www.ivo.sk/buxus/docs/vyskum/subor/produkt_2353.pdf>
- Fico: Cirkev matkou, štát otcom. [online] *SME*. 25. 1. 2008 [cit. 2013-04-21] Dostupné z: <<http://www.sme.sk/c/3695935/fico-cirkev-matkou-stat-otcom.html>>
- Fico: Populista je vždy lepší ako zlodej. *Pravda*. 24. 8. 2008.
- Fico: Úspech bude, keď sa bez Smeru-SD nebude dať zostaviť vláda. *SITA*. 12. 1. 2010.
- Fico odstoupil z vedení SĎL. *Hospodárske noviny*. 18. 1. 1999.
- Fico: Okamžite treba zaistiť majetok príslušných nebankových subjektov. [online] *SME*. 27. 2. 2002 [cit. 2013-04-21]. Dostupné z: <<http://www.sme.sk/c/253052/fico-okamzite-treba-zaistit-majetok-prislusnych-nebankovych-subjektov.html>>
- Fico: Návrat ke koruně není možný. Znamenalo by to devalvaci o 40 procent. [online] *iDNES*. 21. 3. 2013. [cit. 2013-05-03] Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/rozhovor-se-slovenskym-premierem-robertem-ficem-fbv-zahranicni.aspx?c=A130320_161410_zahranicni_jav>
- Fico: Úspech bude, keď sa bez Smeru-SD nebude dať zostaviť vláda. *SITA*. 12. 1. 2010.
- Fico poverenie vrátil, parlament zasadne 8. júla. [online] *SME*. 23. 6. 2010 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://www.sme.sk/c/5435429/fico-poverenie-vratil-parlament-zasadne-8-jula.html>>
- Jednání představitelů VPN a ÚV KSS. *Rudé Právo*. 6. 2. 1990.
- KLAUS, Václav. Třetí cesta a její fatální omyl. [online]. 1999 [cit. 2013-01-02]. Dostupné z: <<http://www.klaus.cz/clanky/2069>>
- KRČMÁRIK, Radovan. Smer nemá odvahu presadzovať ľavicové témy. [online] *Pravda*. 24. 4. 2010. [cit. 2013-04-25] Dostupné z: <<http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/166073-smer-nema-odvahu-presadzovat-lavicove-temy/>>
- KSS o volbách. *Rudé Právo*. 19. 6. 1990.
- MESEŽNIKOV, Grigorij. Slovensko 2006: Rok zmeny alebo kontinuity? [online] *Sme*. 27. 12. 2006. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <http://www.ivo.sk/buxus/docs/publicistika/subor/Sme_27_12_06.pdf>

- Minúta po minúte (utorok): Vláda padla, euroval neprešiel. [online] *SME*. 11. 10. 2012 [cit. 2013-04-27]. Dostupné z: <<http://www.sme.sk/c/6091870/minuta-po-minute-utorok-vlada-padla-euroval-nepresiel.html>>
- Niet smeru okrem Smeru? *Slovo*. 10. 11. 2004.
- Opoziční SDE opět útočí na koalici. *Hospodářské noviny*. 12. 8. 1996.
- Online rozhovor s Robertem Ficem. [online] *iDNES*. 10. 10. 2002. [cit. 2013-05-09] Dostupné z: <<http://zpravy.idnes.cz/odpovedi.asp?t=FICO>>
- PALATA, Luboš. Ficův SMER chce jít třetí cestou. *Hospodářské noviny*. 18. 12. 2001.
- PALATA, Luboš. SMER pohltit nekomunistickou levici, ale k vládě nad Slovenskem má daleko. *Lidové noviny*. 14. 12. 2004.
- PERGL, Václav. S Petrem Weisssem bez obalu. *Rudé Právo*. 9. 4. 1991.
- PERKNEROVÁ, Kateřina. Ofenzíva SDE. *Rudé Právo*. 6. 11. 1992.
- Poslanec Fico odchází ze SDE a založí novou stranu. *Rovnost*. 16. 9. 1999.
- Poslanecký klub KSČS ve FS se rozpadl. *Rudé Právo*. 13. 9. 1991.
- Prezident poveril Fica zostavením vlády, má čas do stredy. [online] *TASR*. 14. 6. 2010. [cit. 2013-05-08]. Dostupné z: <<http://www.cas.sk/clanok/169035/prezident-poveril-fica-zostavenim-vlady-ma-cas-do-stredy.html>>
- PROKOPOVÁ, Michaela. Slovensko: Fico opět útočí. *Mladá fronta DNES*. 4. 7. 2002.
- Předsedou SDSS zvolen A. Dubček. *Rudé Právo*. 30. 3. 1992.
- R. Fico vysvětlil pohnutky SDE. *Hospodářské noviny*. 27. 6. 1996.
- Registrované partnerství Fica nezaujímají. [online] *SME*. 8. 3. 2010. [cit. 2013-05-01] Dostupné z: <<http://www.sme.sk/c/5275443/registrovane-partnerstva-fica-nezaujimaju.html>>
- RIŠKO, Ján. Zápas o neutralitu Slovenska. *Haló noviny*. 21. 5. 1997, roč. 7. ISSN 1210-1494.
- Rozhovor s Robertem Ficem. *Lidové noviny*. 23. 9. 2002.
- Rozhovor s Robertem Ficem. *Právo*. 21. 7. 2007.
- SDE a SDSS do koalice. *Rudé Právo*. 7. 3. 1992.
- SDE chce být respektovanou třetí silou. *Hospodářské noviny*. 11. 10. 1996.
- SDE odešla z federace s KSČM. *Rudé Právo*. 16. 12. 1991.
- SDE se integrovala s Ficovou stranou Směr. *Právo*. 6. 12. 2004.
- Sjezd SDE ve dvou etapách. *Rudé Právo*. 1. 7. 1991.
- Slovenská soc. demokracie s Dubčekem, ale bez SDE. *Rudé Právo*. 16. 3. 1992.
- SMER chce ísť treťou cestou. *SME*. 17. 12. 2001.
- SUDOR, Karol. Rozhovor s Monikou Beňovou - Flašíkovou. [online] *SME.sk*. 14. 3. 2007. [cit. 2013-04-08] Dostupné z: <<http://www.sme.sk/c/3187401/monika-benova-flasikova-dzurindove-reformy-priniesli-pozitiva.html>>

- Sulík žiadal o stretnutie pravice bez SDKÚ. [online] *SME*. 21. 2. 2013 [cit. 2013-05-08] Dostupné z: <<http://volby.sme.sk/c/6268831/sulik-ziadal-o-stretnutie-pravice-bez-sdku.html>>
- ŠIMKOVÁ, Marcela. "Nepřizpůsobiví" dostanou dávky v potravinách, plánuje budoucí premiér Fico. [online] *IHNED.cz*. 2. 4. 2012 [cit. 2013-04-20]. Dostupné z: <<http://zpravy.ihned.cz/c1-55262800-neprizpusobivi-dostanou-davky-v-potravinach-planuje-budouci-premier-fico>>
- TÓDOVÁ, Monika. Richard Sulík: HZDS áno, Smer nie. *SME*. 19. 12. 2009.
- Vedení SDE nabídlo demisi. *Rudé Právo*. 11. 10. 1994.
- VILČEK, Ivan, Fico a Mečiar si vjeli do vlasů. *Právo*. 21. 5. 2002.
- VILČEK, Ivan, Fico se pojistil. *Právo*. 14. 9. 2002.
- Vládní ZRS vylučuje poslance. *Hospodářské noviny*. 2. 6. 1998.
- ZÁBOJNÍK, Oldřich. Rozhovor s Robertem Ficem. *Hospodářské noviny*. 7. 6. 1999.

9.4 *Prameny*

- Agentura FOCUS [online]. Dostupné z: <<http://www.focus-research.sk/>>
- Český statistický úřad [online]. Dostupné z: <<http://volby.cz>>
- Důvěrné vnitrostranické zpravodajství č. 13/70, 9. dubna 1970. Vytvoření Ústavu marxismu – leninismu ÚV KSČ. Dostupné z: <http://www.totalita.cz/txt/txt_s_ksc_uv_1970_04_01_01.pdf>
- Fabian Society [online]. Dostupné z: <<http://www.fabians.org.uk>>
- Inštitút pre verejné otázky [online]. Dostupné z: <<http://www.ivo.sk>>
- Národná rada Slovenskej republiky [online]. Dostupné z: <http://www.nrsr.sk>
- Návrat k lidské důstojnosti. Programový dokument strany SMER. [online] [cit. 2013-05-08] Dostupné z: <<http://www.strana-smer.sk/77/schvaleny-dokument-vyrocneho-snemu-navrat-k-ludskej-dostojnosti>>
- Organizační řád KSČS (Federace KSČM a KSS). Dostupné po přihlášení z databáze Newton Media.
- Oxford Dictionaries [online]. Dostupné z: <http://oxforddictionaries.com>
- PES Declaration of principles. Adopted by the PES Council on 24 November 2011 [online] 24. 11. 2011. [cit. 2013-05-09] Dostupné z: <http://www.pes.eu/sites/www.pes.org/files/declaration_of_principles_web_en_0.pdf>
- PES outraged by atrocious death penalty in Iran. [online] Tisková zpráva PES. 7. 7. 2010. [cit. 2013-05-09] Dostupné z: <<http://www.pes.eu/en/news/pes-outraged-by-atrocious-death-penalty-in-iran>>

- PES president cannot accept coalition with extreme right-wing nationalists. Tisková zpráva PES. [online] 5. 7. 2006. [cit. 2013-05-09] Dostupné z: <<http://www.pes.eu/en/news/pes-president-cannot-accept-coalition-with-extreme-right-wing-nationalists>>
- PES welcomes new members. Tisková zpráva PES. [online] 19. 5. 2006. [cit. 2013-05-09] Dostupné z: < <http://www.pes.eu/en/content/pes-welcomes-new-members> >
- Programová deklaráce KSČS (Federace KSČM a KSS- SDL). Dostupné po přihlášení z databáze Newton Media.
- Projev Roberta Fica na 4. slavnostním sněmu SMERu dne 13. 12. 2003. [online] [cit. 2013-05-08] Dostupné z: <<http://www.strana-smer.sk/82/vystupenie-predsedu-strany-smer-tretia-cesta-roberta-fica>>
- Projev Roberta Fica na 5. slavnostním sněmu SMERu dne 11. 12. 2004. [online] [cit. 2013-05-08] Dostupné z: <<http://www.strana-smer.sk/78/prejav-roberta-fica-na-5-slavnostnom-sneme-smeru-11-decembra-2004>>
- Projev Roberta Fica na 37. sjezdu ČSSD dne 16. 3. 2013. [online] [cit. 2013-05-08] Dostupné z: <<http://www.cssd.cz/ke-stazeni/videogalerie/video-novinky/37-sjezd-cssd-zahajeni-2-dne/>> [ověřeno k 23. 3. 2013]
- Registr politických stran na Slovensku. [online] Dostupné z: <<http://portal.ives.sk/registre/>> [ověřeno k 1. 4. 2013]
- Robert Fico reaguje na vyhlásenie predsedu Strany európskych socialistov P. N. Rasmussena. Archív tiskových zpráv strany SMER. [online]. 2. 10. 2007. [cit. 2013-05-09] Dostupné z: <<http://www.strana-smer.sk/487/robert-fico-reaguje-na-vyhlasenie-predsedu-strany-europських-socialistov-p-n-rasmussena>>
- Robert Fico zverejnil ďalšie informácie umocňujúce podozrenia z prania špinavých peňazí v SDKÚ-DS. [online] Archív tiskových zpráv strany SMER [cit. 2013-05-08]. 28. 1. 2010. Dostupné z: <<http://www.strana-smer.sk/1215/robert-fico-zverejnil-dalsie-informacie-umocnujuce-podozrenia-z-prania-spinavych-penazi-v-sdku>>
- Rozhovor s poslankyní Soňou Markovou. *Český rozhlas I Radiožurnál*. 25. 2. 2013.
- Robert Fico: Ľudia nemajú dost' peňazí, aby si mohli uplatňovať svoje práva. [online] *SITA*. 11. 1. 2013. [cit. 2013-05-09] Dostupné z: <<http://www.vlada.gov.sk/sita-robert-fico-ludia-nemaju-dost-penazi-aby-si-mohli-uplatnovat-svoje-prava/>>
- Štatistický úrad Slovenskej republiky [online]. Dostupné z: <<http://www.statistics.sk>>
- Ústavní zákon č 13/1990 Sb. o odvolávání poslanců zastupitelských sborů a volbě nových poslanců národních výborů.
- Ústavní zákon č. 45/1990 o zkrácení volebního období zákonodárných sborů
- Volební program strany SMER pro volby v roce 2002. *Volte pořádek a slušný život*.

Ľudia si zaslúžia istoty. Volebné posolstvo snemu strany SMER – sociálna demokracia. 2011.

Výsledky povolebných rokovaní vyhodnotí predsedníctvo strany. [online] Archív tiskových zpráv strany SMER 23. 6. 2006. [cit. 2013-04-08] Dostupné z: <<http://www.strana-smer.sk/392/vysledky-povolebnych-rokovani-vyhodnoti-predsednictvo-strany>>

Webové stránky Labouristickej strany. Dostupné z: <<http://www.labour.org.uk>>

Webové stránky Strany evropských socialistů (PES). Dostupné z: <<http://www.pes.eu/en>>

Webové stránky strany SMER-SD. Dostupné z: <<http://www.strana-smer.sk>>

Webové stránky Úřadu vlády Slovenskej republiky. Dostupné z: <<http://www.vlada.gov.sk/>>

Zákon č. 15/1990 Sb. o politických stranách.

Zákon č. 47/1990 Sb. o volbách do Federálního shromáždění.

Zákon č. 333/2004 Z.z. o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky.

Zákon 200/2010 Z.z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 63/1993 Z. z. o štátnych symboloch Slovenskej republiky a ich používaní.